STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 09380

ALE VERK

Isaac Leib Peretz

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

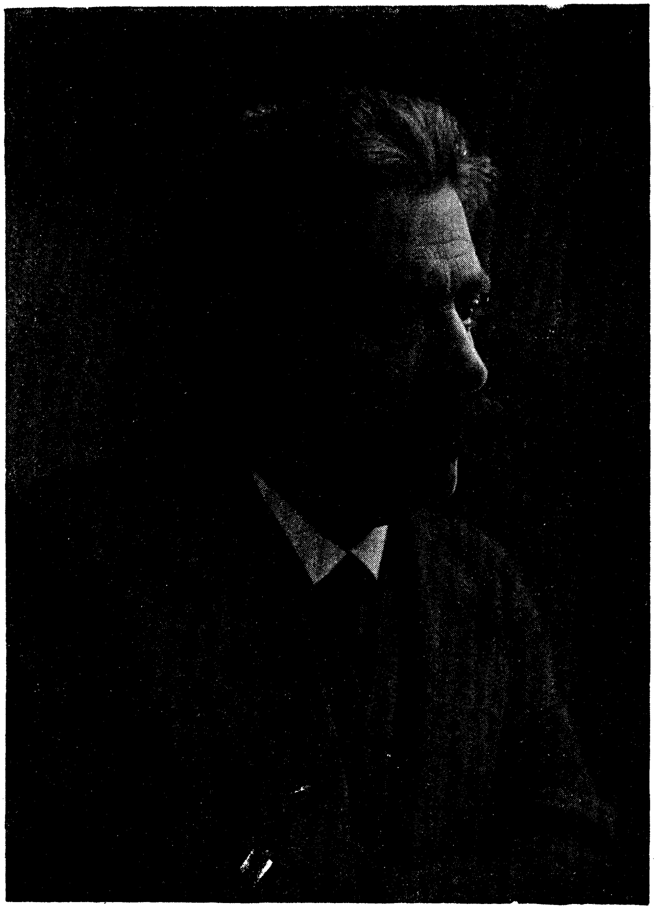

י. ל. פרץ

י. ל. פרץ

מײַנע זכרונות

װילנער פֿאַרלאַג פֿון ב. קלעצקין

רעכט אויף איבערדרוקן און איבערזעצן באהאלט
דער „ווילנער פארלאג" פאר זיך.

PRINTED IN POLAND

I. L. Perec — „Majne zichrojnes".
Drukarnia „Wyd. Wileńskie" B. Kleckina, Wilno

מיינע זכרונות

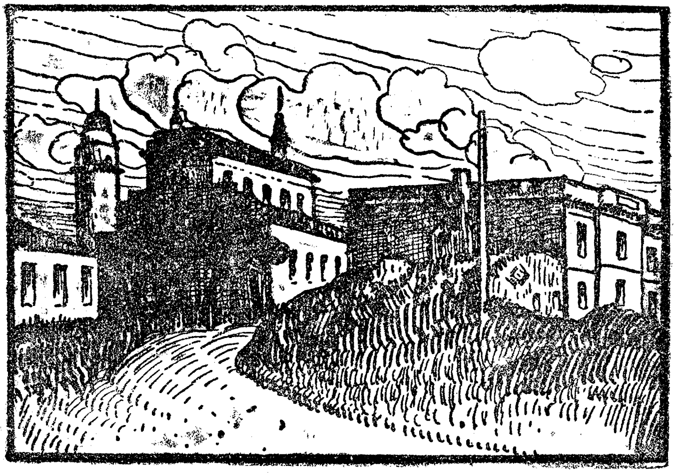

מיינע זכרונות

א. נעפּלדיגע קינדער־יאָהרען.

ליעבער הער רעדאַקטאָר!

איהר פֿערלאַנגט פֿון מיר, איך זאָל אייך שרייבען וועגען זיך אַליין, איך טהו אייך צוליעב.

אין דער איינלאַדונג, ווי שמייכעלהאַפֿט זי זאָל נישט זיין, שטעקט אפילו אַ ביטערליך קערנדיל; נור פֿון עלטערע — אַלטע גלוסט זיך מיר ניט זאָגען, איך האָב אפילו ערגיץ מיין מעטריקע פֿערוואָרפֿען — נור פֿון עלטערע לייט פֿערלאַנגט מען זכרונות.

צו מיר, הייסט עס, זאָגט איהר:

— דאָסט אָנגעפֿילט אַ שייער, דערלאַנג אונז דעם שליסעל...

איך טהו עס דאָך גערן. איך האָב נישט איין מאָל פֿאַרן פּובליקום פֿון זיך אַליין גערעדט, געפּרובט איבערגעבען דעם שליסעל.

דעם אמת זאָגענדיג, די נאָכשליסלען פּאַסען מיר נישט. קיין וואונדער: קיינעם געפֿעלט נישט קיין אייגענע פֿאָטאָגראַפֿיע.

קיינער געפינט זיך נישט אין גאנצען אין א נעטראפענער סעקונדע, ווי מדיי עס האט נישט געוואלט זיין דאס גלאז אין אפאראט... דערנאך קומט ערשט דער רעטושער, דער פערגלייכער און פערגלעטער... זיי מאכען די רעשט צו שאנדען.

וועל איך אייך שרייבען, איבערגעבען דעם שליסעל שריפטליך. וועט בלייבען צייט, וועל איך מיר א נייעם שייער בויען און אנפילען, און וועט דער אלטער שליסעל נישט פאסען, און עס וועט נאך בלייבען צייט, וועל איך געבען א נייעם... דאס לעבען האב איך ליעב.

אבער שרייבען וועל איך נישט אלץ.

ווייל נישט אלץ איז אריין אין מיינע שריפטען, און נור די געהערען דעם לעזער. פאר'ן דאוונען געהט א פרומער יוד אין מקוה אריין און שווענקט אב פון זיך די זינד. גייסטיג טהוט עס דער שריפטשטעלער פאר'ן שרייבען.

אויסער דעם „מאדערנעם“, וואס פאראדירט מיט זיין זינדיגקייט, און איב ער פערמאגט נישט אזוי פיעל אייגענס, וויפיעל דער מארק פערלאנגט, טראכט ער א ביסעל צו, ענטוויקעלט ער די מעגליכקייטען, וואס האבען נאך קיין צייט נישט געהאט, זיך צו ענטוויקלען און ארויסצושפראצען... אפט נעמט ער ביי אנדערע...

אייך וועל איך דעם אבפאל נישט געבען...

די געשיכטע דארף קיין ליגען נישט זאגען, אבער נישט אלץ פערציילען. ווייל אלץ איז דער גרעסטער ליגען. ווייל נישט אלץ איז דער מענש. פארטרעטירט דארף ווערען נור דאס כאראקטעריסטישע; דאס עכטע, נישט דאס צופעליגע, וואס געהער גאר נישט צום מענש.

און נאך וואס:

ערגיץ טיעף אין מיר (אונטער דער בעוואוסטזיניגער שוועל, ווי מען זאגט) ליגען זכרונות. איך וויל זיי פון דער טונקעלער טיעפעניש ארויסציהען אויף דער ליכטיגער שיין, — ליגען זיי אבער נישט, איינס נאכ'ן צווייטען, ווי א שנור בעגראבענע, געפרירענע ראבען, מיר צו עק... זיי פליהען דארט ערגיץ פריי ארום, ווי אייזען-שטויב, טראגען זיך לויז. און די מאגנעטען, וואס ציהען זיי ארויף און גרופירען ארום זיך, זענען נישט קיין דאטען,

נהּ איך פּאַקטען, הויפּטפּאַקטען, גענעראַלע, אָדער אידעען און שטימונגען... איך געדענק קיין איינציגען דאַטום. ווער ווערט נאָכקומען און צושרייבען, וואו מען דאַרף „דעם „יום“, — זעהר גוט. איך קען עס נישט.

קינדער־יאָהרען און מלמדים.

געווען בין איך, ווי מען האָט געזאָגט: אַן עלוי. אַ פּלינ־קען לאַגישען קאָפּ געהאַט און — פיעל געמיט.

ווי אַזוי בינדט זיך דאָס צוזאַמען? עס בינדט זיך נישט. עס גיסט זיך נישט צוזאַמען... אַ פּראָצעס פון צוויי עלעמענטען (אַ לאָגישער מח און אַ האַרץ פיל געמיט) — און איז „בעל כרחך אתה חי“...

אין „מאָנישי“, צווישען אונז גערעדט, האָב איך געוואָלט מיך אַליין קאָפּירען. האָב איך מיך אָבער פערשענערט; איך בין געווען מאָגער, שוואַרץ, נור ברענענדיגע אויגען געהאַט (פונקען זענען נאָך געבליבען) און גרויסע. דער „וואָס טרעפט באַלד אַריין אין קאָרב, מעג דער רמב״ם זיין ווי האַרב“ — בין איך; נור דער „דערצו נאָך אַ „בעל קורא“ איז צוגעגעבען צום גראַם. קיינמאָל קיין בעל־קריאה נישט געווען, נישט רעכט אַפילו „מעביר געווען די סדרה“. דער עיקר איז ביי אונז געווען לערנען...

פון חורבה אַרויסגעזונגען האָט מיר נישט איין „מאַריע“. די מאַריעס וועלען קומען. נישט אַלע... ווי געזאָגט: אָבפאַל וועל איך נישט געבען. זיי זענען נישט אַריין אין מיר, נישט אין מיינע שריפטען... די אַנדערע — ווי ווייט מעגליך. עס האַלט אָבער נאָך נישט דערביי. דער פּרק הייסט קינדער־יאָהרען...

אין געדענקען געדענק איך מיך נאָך גאָר אַ קינד: 1) צווי־שען יונגלעך און מיידלעך אויף אַ הויף, 2) אויף אַ פּאָדלאָגע אין חדר. דער מלמד האָט געהייסען חיים־קעלביל. אַ ידעל, זעה איך איצט פאַר מיר, אַ קליינס, אַ קליין בערדיל, קליינע אייגעלעך און אַ קליין כפּאָדיקעל. און 3) ביים בעלפער אונטערן אָרעם. אַ זאַ־ווערוכע — און ער טראָגט מיך אין חדר אַריין...

צו דריי יאָהר — אָנגעהויבען (גלייך מיט אַלע חברים) חומש. געלערנט „ויקרא". זאָגען פלעג איך: „ויטרא", נישט געקאָנט אַרויסברענגען קיין „ק"; קיין „ג" איך נישט. יאָהרען לאַנג פלעגט מען מיך הייפען: דד דהוד ידודנו (גד גדוד יגודנו)...

שבת נאָך דער סעודה האָט געזאָלט זיין ביים ויידען אין שטוב די שמחה. בשעת סעודה נעמט מיך דער זיידע (אַ קליין ידעל, מיט אַ ציטעריג קעפּיל, ווי איך בין געוואָהר געוואָרען, פאַר עלטער) זעצט מיך אַרויף אויפ'ן טיש, אין דער מיט. די מאַמע דערשרעקט זיך און כאַפּט געשווינד אַוועק פון אונטער מיר אַ גאָפּעל. אַרום טיש זיצט די גאַנצע משפחה: אַ זוהן, צוויי טעכטער, צוויי איידימס און אַן אַלמנה, מיינע אַן עלטער-מוהמע, (פון וועלכער איך האָב געמאַכט די „סקילער רביצין", גאָר נישט אייבערטרייבענדיג), אַחוץ'ן זיידען מיט דער באָבע. צו וואָס מען האָט מיך אַרויפגעזעצט, ווייס איך נישט. מיר געפעלט עס. אַ וואַזע שטעהט אויפ'ן טיש, פּרוב איך, צי וועל איך זי אַרומנעמען מיט די הענד. נעמט אָבער די באָבע די וואַזע צו און פרעגט מיך, צי איך וועל קענען שפּעטער די דרשה?

— טענען! (קענען) — ענטפער איך און וויל שוין אַראָב פון טיש; לאַנג אויף איין אָרט זיצען קען איך נישט. פערהאַלט מיך אַ פעטער, שוין דעמאָלט אַ שטיק משכיל, און אַ שוואַרצען קאַפּעליוש, — דערזעלבער, וואָס וועט שפּעטער זיין דער מבין אויף מיינע יונגעלשע שירים און וועט זיי זאַמלען און בעהאַלטען, און פרעגט:

— און אויסלעגען „ויטרא" (ער מאַכט מיר נאָך) קענסטו?

ווייס איך נישט, וואָס אויסלעגען איז. פרעג איך:

— ס'טייטש?

— ווי אַזוי שרייבט מען ויקרא?

מיין איך, ער מאַכט חוזק.

— „ויטרא" — ענטפער איך פערדראָסיג — שרייבט מען נישט. „ויטרא" איז אַ פסוק און אַ פרשה אין דער הייליגער תורה.

מען האָט מיר קיים אויסגעטייטשט, וואָס מען מיינט, און איך דערזעה פליצלינג פאַר די אויגען שוועבען אין דער לופטען די פרשה, אַ וואָרט נאָך אַ וואָרט, און רוף אָן איין אות נאָכ'ן צווייטען, אויסערן שם הויה.

דער מאַמען זוערען די אויגען פייכט (נישט צו גלויבען, ווי איך האָב אַלץ געזעהן), עפּיס האָבען ביי איהר אָנגעהויבען צו פינטלען די אויגען, און זי הויבט זיך אויף און געהט אין אַ ווינקעל אַריין צום אויווען. די באָבע קוקט איהר נאָך און שמייכעלט:

— שעמט זיך נאָך אַלץ!

מיך נעמט דער זיידע פון טיש אַראָב צו זיך אויף דער שויס, און גיט מיר אַ קניפּ אין בעקיל. איך זיץ אָבער נישט לאַנג,— ביינינע פיס געהאַט, איז מיר נישט בעקוועם — און גיה איבער צום טאַטען, וואָס קושט מיך.—

מעהר פון זיידען ווייס איך נישט, געדענק איך נישט. געהייסען, ווייס איך, האָט ער שלמה. געווען אַ מאָל אַ דאַנציגער סוחר. פערציילט האָט מען, אַז איינמאָל איז ער אַהיים געקומען, ווי מען זאָגט, מיט'ן בייטשעל... געווען איז עס פרייטאָג. געגאַנגען אין באָד אַריין, דערנאָך צו קבלת שבת. „אָבגעפּראַוועט" דעם שבת, ווי אַלע מאָל, קיין סימן פון עני. און ערשט מוצאי־שבת נאָך הבדלה צוזאַמענגערופען אַלע בעלי־חובות זיינע און געזאָגט: „רבותי, איך בין געקומען אָהן אַ גראָשען, נעמט אַייך צו אַלץ, וואָס איז שטוב!".

— חנה'לע, דערלאַנג! האָט ער זיך געווענדט צו דער באָבען.

און די באָבע חנה'לע האָט אויסגעטהאָן די צירונג און געלעגט אויפ'ן טיש. געעפענט די שאַנק מיט זילבער און גאָלד, אַריינגעבראַכט די חפצים פון אַנדערע שטיבעל... קיינער אָבער האָט נישט גערירט.

די באָבע האָט איהר קראָם געהאַט, האָט מען פון קראָם געלעבט, איינציגוויין די חובות בעצאָהלט, מיט פּראָצענט. און קינדער אויסגעגעבען.

ווי ווייט די מעשה איז אמת, בין איך אַייך נישט ערב. אַז די באָבע איז פּעהיג געווען דער־צו, דאָס ווייס איך. דעם זיידען געדענק איך נישט מעהר, ווי דעמאָלט ביים טיש, ווען איך האָב אויסגעלעגט. איך זעה זיינע אויגען, קליינע, נור האַרציג ליכטיגע...

ווען און ווי אַזוי דער זיידע איז געשטאָרבען, ווייס איך אויך

נישט. מען האָט מיך געמוזט האַלטען בשעת מעשה פון דער־ווייטענס, אַזוינס פערגעסט מען נישט. געהערט האָב איך, אַז ער איז קראַנק געווען, האָט איהם דעם דאָקטאָר געהייסען מאַכען אַ הייסע וואַנע, און אין דער וואַנע איז ער געשטאָרבען...

לאָז איך פאַמיליען־אָנגעלעגענהייטען איבער שפּעטער און גיה צוריק צו מיינע מלמדים...

צו זעקס יאָהר האָב איך אָנגעהויבען גמרא. דעמאָלט — אַלע אַזוי.

דעם גמרא־מלמד געדענק איך בעסער.

איך אַ קליין, מאָגער יודעל. גערופען האָט מען איהם דער־היבער: בעריושעל. אַ בייז יודעל, שלאָגען אָבער קאָן ער נישט. אַז ער קומט אין כעס אַריין, הויבען איהם אָן די הענד צו ציטערן.

— הענע! — רופט ער דעמאָלט צו דער רביצין — כאַפּ די קאָצערע און שפּאַלט דעם עם־הארץ דעם קאָפּ!

הענע ריהרט זיך נישט. זיצט ביים אויווען, פליקט פעדערן אָדער שטריקט אַ זאָק. געדט עס וועגען מיר, ענטפערט זי:

— הערסט, ריהר ליבּושלען נישט אָן... איך וועל פערציי־לען ריבעלען...

ריבעלע איז מיין מאַמע. און די רביצין איז געווען אַן איינ־קויפערין פון ציבעלעס, גרינס... און פלעגט טראָגען צו אונז אויך, אַ דריסת הרגל געהאַט. און ליעב געהאַט די מאַמען און מיך, אפנים, דער מאַמען צוליעב.

— אַ יודינע, פלעגט זי זאָגען, אַ צדיקות... קאַרג איך זיך און איפּ'ן הויז־געזינד — און גיט צדקה, אָבער צדקה! און ער, דער גזלן, וויל שלאָגען איהר ליבושלען!

— נו, נו, — ברומט דער רבי, זאָג איהר, וואָס פאַר אַ תכשיט זי האָט...

זי פלעגט זאָגען... נאָר קאַפּויער.

דער טאַטע מיינער (ער לעבט שוין נישט) האָט איך נישט געהייסען שלאָגען. איז דעמאָלט נאָך אַ קעסט־קינד געווען, אין דערהיים געזעסען, און בטבע אַ ליבעראַל, אפשר אַן אַנאַרכיסט.

אַז עס איז אַרויס אַ קלאַגע, אַז מען וועט נעמען צום מי־ליטער, און מען האָט זיך אָנגעהויבען שרעקען, האָט ער געראָטען:

נישט שרעקען זיך און נישט געהן. קיינער זאל נישט געהן...

— מען וועט שמייסען!

— א וועלט שמייסט מען ניט!

— שמידען אין קייטען!

— נישטא אזוי פיעל קייטען!

— איינזעצען אין תפיסה!

— אכיבא מאכען די וועלט פאר א תפיסה!

ער אליין האט מיך אין לעבען צוויי מאל געפאטשט.

פון געפוירענהייט און האב איך פיינט געהאט זיסע זאכען. אין מויל ארײן נישט גענומען. „איך וויל, מען זאל מיך האלטען פאר קלוג", האט מען זיך גערייצט מיט מיר. די באבע פלעגט באקען מכל המינים גוטע זאכען: ווייסען לעקיך, האניג-לעקיך, טארטען, שטעפענס, פרעגלען איינגעמאכטס... פאר זיך, פאר די קינדער... פאר קראנקע אין הקדש, — אלע איינינקלעך פלעגט פעדראר-בען זיך פון צייט צו צייט די מעגעלעך. מען בעקומט און מען גנב'עט אביסעל צו; איך איינער — אן אויסנאהם. איך עס עס נישט ביז היינט.

מאכט זיך מיין יונגערן ברודערס ברית.

קומען ארימע לייט אויף לעקיך און בראנפען, פערזאמלען זיי זיך אין מיטעל-שטוב. רעכטס — די מאמע די קינפעטארין, אין דער שטוב לינקס — די בעלי-בתישע געסט. איז געווען ביי אונז א סארווער, זאל ער מיר מוחל זיין, א „כלב שבכלבים". אזוי האבען איהם אלע גערופען. געווען איז ער, איך זעה איהם פאר מיינע אויגען, אן אויסטערליש הויכער, א דארער און א ווייסער, אהן א טראפען בלוט אין פנים. געווען איז ער אן אלמן און א חשוך בנים. עטליכע ווייבער געהאט און קיין איינציג קינד. אז די לעצטע איז געשטארבען, האט ער זיך שוין מיאש געווען פון לעבען און גע-מאכט זיך תכריכים. ביינאכט, האט מען פערציילט, שפאצירט ער ארום אין די תכריכים אין הויף... שרעקט איבער לייט. ארימע לייט האט ער פיינט געהאט שנאת מות. טראגט דער רשע פון דער מאמעס שטוב ארויס, הויך איבערן קאפ, א טאץ מיט לעקיך צו די בעלי-בתים אריין, איבער דער מיטעל-שטוב. און איך זעה, ווי א קראנק מיידעל קוקט מיט פערברענטע אויגען צו דער טאץ

אַריף. פֿלינק בין איך געווען, שפּרינג איך אונטער, כאַפּ אַ שטיק לעקיך און דערלאַנג דעם בלאַסען מיידעל... דער טאַטע, — איך האָב נישט געוואוסט דערפֿון, — איז געשטאַנען אין טיר פֿון דער מאַמעס שטוב. דעם שפּרונג אין דער הויך האָט ער געזעהן, וואָס איך האָב מיט'ן לעקיך אין דער נידער געטהאָן — נישט. געהט ער צו און דערלאַנגט מיר אין באַק. צו־מאָרגענס, מיר זיצען אַלע ביים טיש, פֿערקלאָגט ער מיך פֿאַר דער מאַמען:

— דער קאָמעדיאַנט, עסט מכלומר'שט נישט קיין זיסע זאַכען און כאַפּט לעקיך פֿון טאַץ!

קומט אַריין די דיענסט מיט דער זייך, — געהערט האָט זי, אַפּנים, הינטער דער טיר, — און פֿערציילט, וואָס איך האָב מיט'ן לעקיך געטהאָן. זי האָט געזעהן.

די מאַמע האָט די ברעמען אַראָפּגעלאָזט איבער די אויגען. זי האָט שטענדיג געהיט איהר געמיט פֿאַר פֿרעמדע און אַפֿילו פֿאַר היימישע אויגען. דער טאַטע איז בלאַס געוואָרען, די אויגען ווערען איהם פּייכטליך. און ער הויבט זיך אויף און געהט אָב אין צווייטען צימער אַריין. פֿיהל איך מיך שולדיג, וואָס איך האָב באַלד נישט פֿערציילט, וויל נאָכגעהן און איבערבעטען, — און קאָן נישט. ביז'ן היינטיגען טאָג קאָן איך מיך אַליין נישט פֿערטיידיגען און קיינעם נישט איבערבעטען...

דערפֿון אַן אַנדערש מאָל.

דאָס צווייטע מאָל האָב איך געלייזט, ווען איך בין שוין אַ „יונגעל“, נישט קיין „קינד“ געווען — אַ „בחור“ (אַ יאָהר 14 אודאי!). אָבער שוין דעמאָלט אַ „חוקר“ געווען, געלערנט „מורה נבוכים“ (ווי איך קום דערצו, וועט ווערען פֿערציילט) און בין אַרומגעגאַנגען אין עולמות העליונים, פֿערמרה־שחורה'ט, מיט וועלטטראַגישע חלומות און געדאַנקען! וואָס פֿאַר אַ תכלית האָט דער מענש? די וועלט? ידיעה ובחירה... פֿון וואַנען נעמען זיך און צו וואָס די יסורים, דער צער? — דערביי האָט געווים געשפּיעלט אַ גרויסע ראָלע דער יודישליך־פֿריהער איבערגאַנג צו די מענעריאָהרען. נור אַ געמיט האָב איך געהאַט אַ שוואַרצס, געזוכט התבודדות און געקראַצט מיט נעגיל אין דער נשמה...

איינמאָל פֿרייטאָג בין איך פֿערפֿאַלען געוואָרען אויף אַ גאַנ־

צען טאָג. איך געדענק שוין ניט, וואו איך בין געווען. געקומען אין בית־המדרש אַריין צו קבלת שבת בין איך גלייך פון שפּאַציר, אין דער וואָכעדיגער קאַפּאָטע, און וואָכעדיגען היטעל און נישט־געפּוצטע שטיוועל, אָנגעקלעפּטע מיט ליים פון אונטער דער שטאָדט. דעם טאַטענס פּנים האָט אויפגעפלאַמט. ער האָט זיך דאָך אַיינגעהאַלטען פאַר'ן עולם. נור ביים קידוש קען ער קיין אויג ניט אָבּרייסען פון מיין פערחושכ׳טען פּנים און גיט פּלוצלינג אַ שטעל אַוועק דעם כּוס און דערלאַנגט מיר אין באַק מיט דער בּרייטער האַנד.

— שיינע שבתים מאַכט ער מיר! — און גייט אַרויס אויף אַ ווילע. די מאַמע ברומט:

— גלייך אַ קינד האָט נישט זיינע ווייהטאָגען...

אַז מיין ווייהטאָג איז געווען גאָר ניט קינדיש, איז איהם נישט אַיינגעפאַלען...

איינגאַנצען צוויי מאָל געשלאָגען.

אַ פרעמדען אַריפגעלעגן אויף מיר אַ האַנד וואָלט ער געוויס נישט געלאָזט. פון דעם ווייסט די בערישעל און די רביצין, וואָס זיצט שטענדיג ביים אויווען, טהוט עפּיס, פערקוקט אין די תלמידים און פערהערט אינ'ם לערנען.

איבער דער רביצין, אויפ'ן גזימס פון אויווען, ליגט שטענדיג אויסגעצויגען די קאַץ, אַ גרויסע, אַ פוילע...

טרעפט זיך אָבער, אַז די רביצין דרימעלט אַיין ביים שטריקען אַ זאָק, אפשר אַיינגעוויגט פון גמרא־נגון, און פערלירט די קנויל. גיט שוין די קאַץ, וואָס האָט דערויף געלאָקערט, אַ שפרונג אַראָב פון גזימס צו דער קנויל און הויבט זיך אָן מיט דער קנויל צו שפּיעלען, ווי מיט אַ מויז, און פעריאָגט זי ביז אונטערן בעט...

מיר פּלאַצען אויס מיט געלעכטער.... די רביצין כאַפּט זיך אויף. דער רבי ווערט בייז...

/פאַר אַזאַ געלעכטער (איך פלעג לאַכען צום שטאַרקסטען) האָט ער מיך שוין איינמאָל געוואָלט ערנסט שלאָגען. איז אָבער פונקט אַריינגעקומען דער טאַטע... די סצענע בייט זיך מיט אַמאָל.

— אַה, ר' יודעל! וואָס מאַכט איהר, ר' יודעל? זעצט אייך, ר' יודעל...

די רביצין פרעגט: וואָס ריבעלע מאַכט. אין דעה טאַטע ווענדט זיך גלייך צו מיר און פרעגט:

— וואָס שוויצסט די אַזוי, ליבעלע?

— וואָס הייסט? פערלאַפּט דער רבי, אַיס מורא, איך זאָל נישט פערציילען: — ווי הייסט, די תורה הקדושה, ברוך השם, וואָ-רעמט... און אַ זומער-טאָג...

בעקומט דעה טאַטע אַ ליבעראַלען איינפאַל און זאָגט צום רבי'ן:

— ווייסט איהר וואָס, ר' בערישעל? לאָזט יעהען טאָג אַחוץ די קינדער פאַר דער טיר איך אַ שעה!

גלייך אַ דונער וואָלט אין בערישלען אריינגעשלאָגען...

גלאָצט ער אויס אַ פּאָר אויגען און הויבט אָן שטאַמלען:

— וואָס רעדט איהר? ווי הייסט? זיי זאָלען זיך שפּיעלען אין לייהם?

מען האָט געוואָלט אַהיפּציהען אַ נייעם שטאָק, האָט מען אָבגעלעגט לייהם פאַר'ן הויז.

— פאַרוואָס נישט? ענטפערט דער טאַטע צוריק.

גיט זיך ר' בערישעל האַלב אונטער:

— מילא, בנוגע צו אייער ליבישלען... אַז איהר ווילט...

— איך איך! איך איך! — חופט זיך אָן מייז גליד-שוועסטערקינד, יחזקאל...

— פאַה ר' מרדכי'ן בין איך איך ערב! חופט זיך אָן דעה טאַטע. יחזקאלים פאָטער האָט געהייסען מרדכי.

וכך הוה. מיר צוויי בעקומען רשות און געהען טאָג-טעג-ליך אַחוץ איך אַ שעה פאַר דער טיר, צום באַרג, צום לייהם, זיך געשפּיעלט, געטראַבען (ערגייך אַ לאָפּאַטע בעקומען), טאָלען, גריבעה געמאַכט, אַ פעסטונג געבויט.

אין די אַרבייט איז אונז שפּעטער צו-נוץ געקומען אַ מצוה צו טון. אין אַ קורצער צייט אַרום האָט מען איינגעלעגט די זאַמאָשטשער פעסטונג. די מויערן האָט מען צעשאָסען און גע-הונגען אַרבייטער אַראָבצושיטען די וואַלען אין די פאָסען אריין. געצאָהלט האָט מען פון קלאַפּטער. האָבען זיך איך עטליכע יודען צו דעה אַרבייט געשטעלט. אַלטע, צעבראָכענע יודען, וואָס האָ-

בען שיין צו עפּיס אַנדערש נישט געטויגט. נאָהענט צום חדר איז עס געווען, פלעגען מיר אין דער שעה לויפן אויפן וואַל אַרויף און אַרבייטן פאַר די אַלטע לייט.

וואָס איך האָב געלערנט ביי דעם ר׳ בערישלען, געדענק איך נישט...

נאָך צוויי זמנים בין איך מיט מיין גליד-שוועסטערקינד יחזקאל איבערגעגאַנגען צו מיכל מלמד. ער האָט איך נישט געשלאָגן.

אַ מאָדנער ייד געווען דער „געלער מיכל" — אַ בלאָנדע באָרד געהאַט. אַ מלמד געווען און דערביי שמש אין בית-המדרש. געווען איז ער אַ גרויסער בעל-חשבון און געקאָנט „מדידה". לערנען, איסער מיט אונז אין חדר, האָט איהם קיינער נישט געזעהן.

אין בית המדרש פלעגט ער קיינמאָל נישט רעדן, און געפּרעגט, נישט ענטפערן וועגן לערנען. איסער אַז עס איז געגאַנגען וועגן אַ גמרא מיט חשבון אָדער אַ משנה מיט מדידה. אַן אַנדער מענש געוואָרן. גערעדט, און מיט ליבשאַפט צום ענין. אַזוי לערנען איז ביי איהם קיין עסק נישט געווען. אויף אַ „גראָב" יונגעל פלעגט ער קוקן מיט גרויס רחמנות: „פערשטאָפּט נעביך". אויף אַ „וואויל יונגעל" — גלייכגילטיג. „וועסט זיין אַ למדן" — און אין טאָן איז געלעגן: הכלל וואָס? מאַי כולי האי? אַמאָל האָט ער נאָך געזאָגט נישט אָהן בעהאַלטענעם בזיון: „וועסטו זיין אַ רבי" — דאַוונען האָט איהם איך קיינער קיינמאָל נישט געזעהן. „אַ בעהאַלטענער קאָצקער", — האָט מען געזאָגט; קאָצקער פלעגען נישט האַלטען פון דאַוונען. געמוזט האָט עס זיין בסוד, — אַ מתנגד'ישע שטאָדט, אַ מתנגד'ישער בית-המדרש. איך דערמאָן מיך אַ מעשה. ביים שולחן איז געשטאַנען אַ קליין יידעל, ר' עזריאליכעל האָט ער געהייסן. אַ דעמאָלטיגער שיינקער געווען — אַ שם דבר. אַן אַלט יידעל, אַ קרענקליכס, מיט אַ בלאָז אַוועקצויאָגן. קומט אַמאָל אַריין צו מעריב אַ פרעמדער ייד, אַ הויכער, אַ דיקער, אַ גבר, שטעלט זיך זאָגן יתום-קדיש און כאַפּט זיך אַהיים: ויצמח פורקניה... פלאַמט דאָס אַלטע ר' עזריאליכעל אויף, גיט אַ שפּרינג איבער טיש און באַנק, אַ לויף צו צום עמוד, צום פרעמדען גבור צו, אַ הויב די געלעך, אַ שפּרונג אונטער און דערלאַנגט דעם ייד אין באַק...

בעהאַלט, זעהט אויס, ר' מיכל זיין קאָצקער חסידות, דרעהט זיך בשעת'ן דאַווענען אַהם צווישען עולם אין טלית ותפילין, נאָר ער זאָל עס אַ ריהר טהון מיט די ליפּען. די תלמידים ריהרט ער נישט אָן, מיך אוודאי נישט. ביי דער רביצין בין איך אַ חשוב. אידה שוועסטער היענט ביי אונז! איך געדענק זיי ביידע און וואונדער מיך נאָך, ווי עהנליך די שוועסטער זענען זיך געווען. איך, אַ צוואָרפּענער, פלעג זיך גאַנץ אָפט טועה זיין, זאָגען אין תחה דער רביצין: „חנה, דערלאַנג מיר אַ ביסעל וואַסער", און אין דערהיים דער דיענסט: „זייט-זשע מוחל, רביצין"... און שעהנהייטען, יודישע, צנועה'דיגע, זענען (אין מיינע יונגע אויגען, ווענינגסטענס) ביידע געווען: לענגליך-בלאַסע, דין-הויטיג-הדרכ-דיכטיגע פּנימ'לעך, לאַנגע ברעמען איבער געצויגענע, סאַמעטענע בליקען פון שמאָל-לענגליכע מאַנדעל-אויגען... און שוין. זיי פערשווינדען מיר ביידע פון זכרון. וואו זיי זענען אַהינגעקומען, ווייס איך נישט. איך ווייס שוין איך נישט, וואָס איך האָב ביי דעם מיכלען געלערנט. געוויס נישט מעהר, ווי אַ ביסעל נאָכטראַכטענדיג שווייגען, געוויס זיך אָנגענומען מיט אַ ביסעל שטילען, גוט-האַרציגען אָטעם, וועלכע איך דערקען אין מאַנכע פון מיינע זאַכען. אפשר האָט ער מיר מיט די שטילע אויגען איבערגעגעבען אַ ביסעל חסידות?

איך און מיין גליד-שוועסטערקינד שטייגען ווייטער און קומען אָן צו ה' יהדלען — צו אַ העכערן גמרא-מלמד. ביי איהם זאָגט מען שוין אַ „לייענען" איך.

צוויי זאַכען האָט ער ליעב געהאַט, דער ר' יודעל:

שמייסען איבער די פינגער מיט ריטלעך און — פּיראָגעס, וואָס די רביצין פלעגט איהם מאַכען אין אַ יומא דפגרא — און אַוועקגעהן... זי קען נישט ליידען, „ווי דער בעל-תאוה פרעסט, ווי דאָס שמאַלץ רינט איבער'ן פּיסק"....

די רביצין מישט זיך ניט צום לערנען און איז אויך נישט קיין איינגעהערין ביי מיין מאַמען, זי זאָל סטראַשען, זי וועט פערציידלען. דער טאַטע איז שוין סוחר, זעלטען אין דערהיים. און ר' יודעל לאָזט זיך וואויל געהן, און איך געה אַרום מיט געשוואַ-

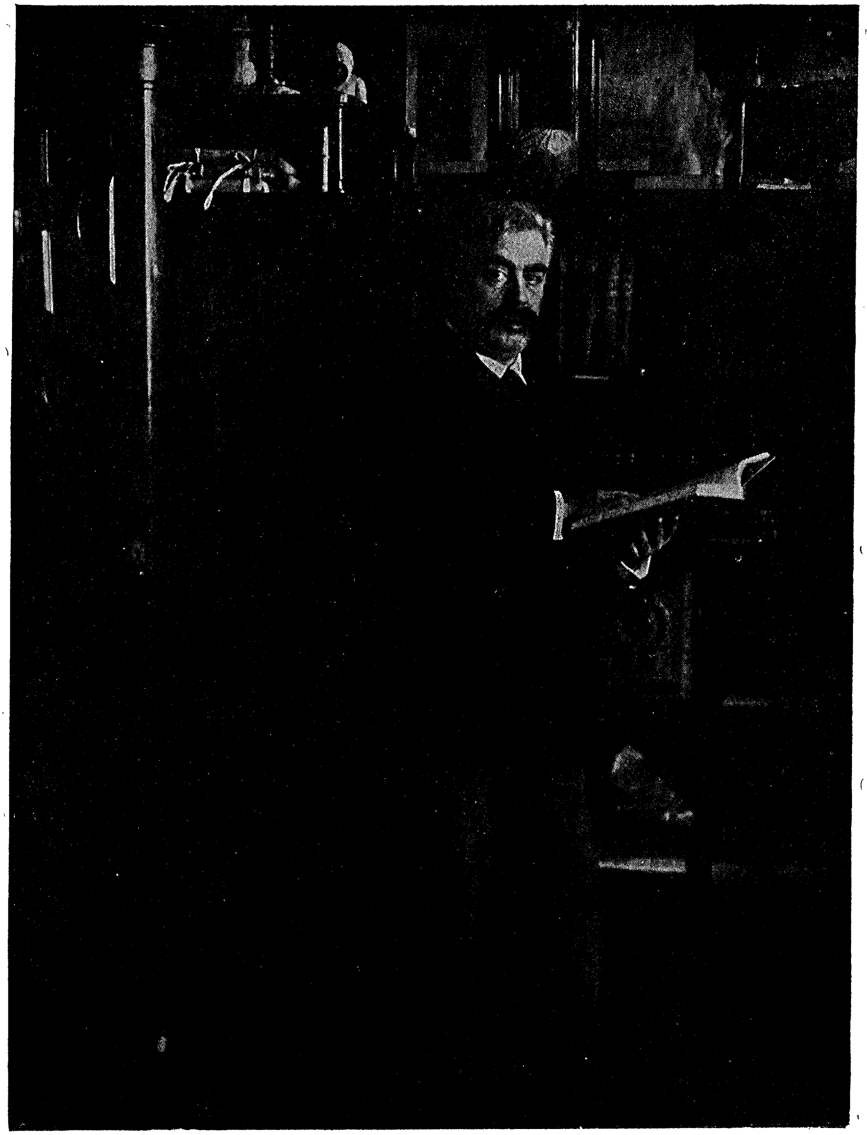

י. ל. פרץ אין זיין קאבינעט

לענע פינגער גלייך מיט אַלע, און פירט מיט איהם מלחמות גלייך מיט אַלע. דעם צווייטען זמן, אַז מען איז אַריבער פון בבא־קמא צו יבמות, וואָס איז אונז נאָך שווערער געווען, איז אויך די מלחמה שאַרפער געוואָרען. און בעקומען האָט מען גאַנץ אָפט בחנם. ר' יודעל איז אַ בלינדליכער געווען, קיינמאָל נישט געזעהן און געוואוסט, ווער איז שולדיג, — האָט ער, פאַר וואָס עס איז, אַלע איבער די פינגער געשמיסען. די ריטלעך האָט ער מיט גרויס פאָרזיכטיגער ליעבשאַפט אויסגעקליבען פון גייעם בעזים, וואָס די רביצין פלעגט ברענגען פון צייט צו צייט. דאַכט זיך מיר, זי האָט גאָר געהאַנדעלט מיט בעזימער. שטענדיג געווען, נור אויך זיכער געדענק איך נישט. אויסקלייבען פלעגט ער די וויילסטע, די דינסטע און געשמיסען האָט ער בניחותא, פאַמעליך, נור לאַנג.

מיר האָבען איהם אויך נישט געקאַרגט.

געהאַט האָט ער אַ לאַנגע ווייסע באָרד, האָבען מיר זיך איינמאָל גענומען זי צוצוקלעפען צום טיש. אָבענד געווען, נאָך די פיראָגעס. איז ער איינגעדרימעלט געוואָרען. חתימה און טריוואקס גרייט, דאָס ליכט איפ'ן טיש ברענט. מען רירט זיך צו. האָט ביי עמיצען, זעהט איס, פאַר שרעק אַ ציטער געטהאָן די האַנד, אַ צופּ געטהאָן אַ האָר פון באָרד. ער האָט זיך אויפגעכאַפּט און געכאַפּט זיך צו די ריטלעך. דערפאַר אָבער האָבען מיר דעם צווייטען יומא דפגרא געכאַפּט דער רביצינס קוואָקענדיגע הינדל און געוועצט אויף דער שיסעל פיראָגעס אונטערן קישען. ער קומט, נעמט די שיסעל, שטעלט זי פאַר זיך, קוקט מיט די בלינדע אויגען, און צעשמייכעלט זיך פאַר נחת:

— איי, איי, אַזוי פיעל גערייכטע ציבעלעס! — און האָט אַריינגעביסען...

— — — — — — — — —

— — — — — — —

איינמאָל האָבּ מיר איהם אויך אַ גליטש פערנאַרט. הינטערן בית־המדרש איז געווען אַ גליטש. האָבּ מיר זי צווישען מנחה ומעריב פערשיט מיט שניי און געשיקט אַ חבר אין בית־המדרש אַריין, ער זאָל די רעשט פאַר'ן רבי'ן פער'מסר'ן, אַז מען גליטשט זיך... געהט ער אַראָב, קומט אויף דער גליטש, קערט

זיך איבער: אַ שווערער מענטש געווען, הייבט ער זיך און פֿאַלט, הויבט זיך און פֿאַלט. מיר לאַכען... ווילען אַנטלויפֿען. שרייט ער נאָך: רחמים! שווערט, ער וועט אונז נישט שלאָגען, גאָר נישט טהון...

האָבען מיר איהם אויפֿגעהויבען, און ער האָט וואָרט גע־האַלטען. פֿאַר דאָס צום דריטען זמן אַן אַנדער קנעלונג זיך גע־שאַפֿט. מיר (איך און מיין שוועסטערקינד) זענען מיר אַריבער צו גאָר אַ בייזען מלמד.

דער האָט שוין געקניפּען. אַ מוהל געווען, אַ נאָגעל געהאַט! און מיר האָבען ניט געשוויגען. אַ ספּאָדיקעל האָט ער געטראָגען, האָבען מיר איהם אין ראַנד אַריינגעשיט שניי. זיצט ער ביים טיש, הויבט איהם אָן רינען איבער'ן פּנים... טיי האָט ער ליעב געהאַט. די רביצין שטעלט איהם יעדען טאָג אַ בלעכערנעם סאַמאָוואַרל אויף אָהן אַ טשייניק, שיט אין סאַמאָוואַרל אַריין עטליכע קערנדלעך טיי, ער ברומט: צו ווייניג; די הערט נישט. און די טיי איז ווירק־ליך וואַסערדיג. האָבען מיר איינמאָל געבראַכט שמירעכטס פֿון אַ ראָד און צוגעשיט... דאָס סאַמאָוואַרל קאָכט אויף. ער גיסט זיך אָן אַ גלאָז: שוואַרץ ווי טינט. אַ מחיה. ער וואַרפֿט דער רביצין אַ דאַנקבאַרען בליק און זעצט זיך און שטעלט דאָס גלאָז פֿאַר זיך אויפ'ן טיש. ער וויל זיך שוין צוריהרען מיט די ליפּען, קריגט מען מורא, ער זאָל זיך חס ושלום נישט סמ'ען. גיט עמיץ מיט אַ פֿוס אַ זעץ אין טיש אַריין פֿון אונטען, דאָס גלאָז קערט זיך אום דעם רבי'ן אין שוים אַריין, דער טיי איז געווען קאָכעדיג — —

— — — — — — — —

דער גרעסטער להכעיס איז אָבער געווען אַן אַנדערער: גע־לערנט האָט מען איזהו נשך, און ער האָט געפּייניגט מיט קשיות און פֿערלאַנגט מיט'ן מוהל־נאָגעל תירוצים... קיין גרוי־בער למדן איז ער ניט געווען. מיר האָבען געוואוסט, אַז עס איז ניט זיינע קשיות, נישט זיינע תירוצים. פֿלעגט מען זיך אַמאָל אַ שבת אַריינכאַפּען אין בית־המדרש אַריין, דורכקוקען אויף אויפֿדער־וואָך די סוגיא מיט תוספות, מהרש"א און אַנדערע מפרשים און זונטאָג פֿריה האָגלען אויף איהם מיט קשיות. אַ קיילעכדיג, פֿעט ידעל געווען, — ער שוויצט, דרעהט זיך ווי אַ וואָרם, די קיילעכ־

דיגע אויגען ווארפען זיך אין שרעק, און מיר פלאצען דערנאך אדים מיט א געלעכטער... נעמט ער און קנייפט...

פרייטאג פלעגט ער אלע איבערשמייסען, מכלומר׳שט אויף קאטאוועס: אן אלטער מנהג, מען זאל געדענקען שבת. עס פלעגט אבער אפט וועה טהון...

און דאך האבען מיר איהם טיילמאל ליעב, זעהר ליעב גע־האט...

אין א ימא דפגרא פלעגען די יונגלעך ברענגען קליינגעלד (צווייערס, דרייערס, העכסטענס, צעהנערלעך). דערפון פלעגט מען מאכען א סעודה. די סעודה איז בעשטאנען פון דער רבי׳צינס סחורה: הערינג, קיכלעך און הייסע באבעס... זעצען צו דער סעודה פלעגט זיך צו אונז אויך דעם רבי׳נס איינציגע טאכטער... א בלאס טרויעריג מיידעל מיט לענגליך פערנעפילטע אויגען... און דער רבי פלעגט זי גלעטען איבער׳ן געלבליך־גאלדיגען קעפיל און איהר און אונז מעשיות פערצעהלען פון עין יעקב, פון מדרשים... אן אנדער מענש געווארען. אזוי ווייך, אזוי הארציג, און דער קול איז אנגעזאפט געווען מיט אזא מרירותדיגער גוטסקייט, אז די בייזע רביצין, ביים בעזונדערן טישעל, האט זיך די אויגען געווישט...

אי, האב׳ן מיר איהם דעמאלט ליעב געהאט...*

דערנאך האב איך געליטען גלות: געלערנט ביי א מלמד אין דער פרעמד, אין שעברשין, דריי מייל פון דערהיים; דערנאך אין דערהיים ביי א דיין געלערנט; פון דעם אין צווייטען פרק. —

נאָך נעפּעלדיגע יאָהרען.

תהו ובהו. בעקאַנטשאַפֿט מיט הינד. די ערשטע ליעבע.
שיער ניט אין ברונען אריין. מען פֿערשיקט מיך.

ווייטער נעפּעלדיגע יאָהרען, אַ קינדעריש תהו ובֿהו... אַמאָל אַ שטיקעל וואַקס, פֿון אַלערליי הענד געקנאָטען; שטענדיג מיט צייכֿען פֿון פֿרעמדע פֿינגער אויף דער נשמה. און אַמאָל וועקט זיך, אויף אַ צייט, אויב ניט צייכֿען פֿון ווילען, — קאַפּריזען און פֿערלאַנגען. און איך וואַרף אַרויס, ווי מען זאָגט, ווילדע שטיק... דאָס אינערליכֿע לעבען איז זעהר שוואַך. איך בין אַ שוואָם און זאַפּ אַיין. דאָס אַיינגעזאַפּטע פֿאַלט ערגיץ אַריין אין מיר, איך וויים נישט דערפֿון, גלייך איך וואָלט דערביי נישט געוועזען... דאָס אויג זעהט, נור איך קוק נישט; דאָס אויער פֿערנעמט, איך הער מיך נישט צו. און ראַש מישט זיך אַליין, און איינס לאַגערט זיך אויפ'ן צווייטען... ווערט עפּיס אינערליך געבויט, קומען אָן נייע קינדערישע מאָמענטען מיט'ן ווינד, און פֿערשיטען יענע — בויען זיך הייזליך אויף הייזליך... דאָ און דאָרט שטאַרט עפּיס אַרויס, אַ שפּיץ דאַך, אַ וועטער־פֿעהנדיל, אַ שטיק קוימען...

אַ „קאַלטע" מוהמען האָב איך געהאַט, מיין חבֿר יחזקאל'ס מוטער. אַ הויכֿע, מאָגערע יודענע, אַ בלאַסע, אַ קרענקליכֿע. פֿון איהר האָט ד"ר עטינגער זיין סערקאַלע געמאַכֿט. שרייט שטענדיג „אוי, מיינע כחות!" טרינקט אַליץ אין איינעם מאַנדעל־מילך פֿאַר'ן האַלז און באַקט בעשטענדיג קעז־קוכֿען (דאָס איינציגע פֿון זיסקייטען, וואָס איך האָב ליעב) און עסט... און בעהאַלט איהם אויף אַ הויכֿער שאַנק, די קינדער זאָלען זיך, חלילה, די מעגאַליך נישט פֿערדאַרבען. און איך, אוים ליעבשאַפֿט צום קעז־קוכֿען, איהר להכעים, און גלאַט, אַ קונץ צו בעווייזען — שפּרינג אונטער, חאַפּ מיך אָן אָן גזימס פֿון שאַנק, שלעפּ שטיקער און פֿערדאַרב מיך ווירקליך

דעם מאָגען. און עס קומט דער אַלטער בייזער דאָקטאָר סקשינסקי, וואָס וועט מיך שפּעטער בעפרייען פון מיליטער, און פערשרייבט מיך עפּיס ביטערס אין געוואַלצענס אין אַ פלעשעלע, אַ הייסע פלי־סיגקייט. און איך, אַז מען ווענדט זיך נור אָב פון מיר, גיס אויס די מיקסטור, גיס אַריין אַ ביסעל מילך מיט וואַסער און נעם אַיין אַלע שעה איין עס־לעפּעלע, און בעט מיר יעדעס מאָל אויס אַיין אַנדערע מתנה, און פערקרים מיך דערביי, גלייך איך שלינג גאָט ווייסט וואָס... קוים ווער איך געזונד,—סקשינסקי וואָהנט צו אונז ווי־זאַ־ווי, אַ פענסטער קעגען אַ פענסטער,—וואַרט איך איהם אָב ביים פענסטער, און ווי ער בעווייזט זיך, שטרעק איך איהם אַרויס די צונג. חאַפּט ער אַ שטעקען און לויפט צו אונז אַרויף, מיר מקיים פּסק זיין, און אין שטוב בין איך אַליין... אָט לויפט ער שוין אויף די טרעפּ... רייס איך אויף אַ גרויסע רויטע שאַפע אין שטוב, שפּרינג אַריין און טרעף מיט איין פוס אין אַ טאָפּ אייער אַריין...

פאַרהאַן ביי אונז אַ שטיקעל גרין בעוואַקסענע חורבה, מן הסתם אין אַ פּראָצעס געשטאַנען. שפּיעל איך מיך דאָרט גאַנץ אָפט פאַרנאַכט מיט קליינע מיידליך אין חתן־כלה. דער חתן בין איך. איך מיט די פייערדיגע אויגען. די כלה — מיינס אַ קוזינע, אַ מיידעל מיט לאַנגע צעפּ. און אַז דאָס שפּיעל פערלאַנגט, חתן־כלה זאָל זיך קריגען, וואַרפען זיך מיט די מתנות, חאַפּ איך אַ שטיינדיל, וואַרף, טרעף איהר אונטערן אויג, און זי בלייבט ביי'ן אַ צייכען ביז צו דער אמת'ער חופּה... און דערביי בין איך גענעראַל! און האָב אונטער מיר אַ גאַנצע מחנה חדר־יונגלעך... באַנקאָ־צעטיל האָבען דעמאָלט פער־פעהלט, קליין־געלד — וועניג, ערלויבט די רעגיערונג, סוחרים זאָ־לען לאָזען אין קורס „קוויטליך" אויפ'ן אָרט פון קליינגעלד, — מאַכט דער טאַטע קוויטליך, און איך — „שניעף". און גיב אויס אויף הילצערנע שווערטען מיט פּאַפּיערענע שיידען, אויף געפּלאָכטענע שטריקליך צו די לענדען פון מיינע גבורים, און גרייט מיך צו'ן אַ מלחמה מיט די „לעשניטיקים", ווי מען פלעגט רופען די „יונגען" פון דער ניי־שטאָט, צווייטע וויאָרסט אונטער זאַמושץ. דאָס „טרעפינג" וועט זיין אין מיט ווער, אונטערן בשותפות'דיגען בית־עלמין... און האָב דערביי נחת פון אַ צופלאָסען שטיק ר"ן, עגמת נפש פון פרי־מגדים'ס איבערשטרעכליך, טראַכט אויס פּשטליך און זאָג

פֿאַר די יונגע לייט — קעסט־קינדער, וואָס שלענדערן זיך אַרום אין בית המדרש... און עס אין דער פּריה קיין אָנבייסען נישט, איך טרינק נור די קאַווע, און טראָג אַוועק די בייגעל מיט פּוטער פֿאַר איין אָרים יונגעל, אַ יתום, וואָס וואַלגערט זיך אין בית המדרש אַרום, אַביגדורל־מלמד׳ס יתום... אַזוי האָט מיך געהייסען דער חובֿת־הלבֿבֿות. און דאַווין על פּי הנוסח פֿון „יד החזקה״, און שטעה שמונה עשרה, ווי דעם רמב״ם וויל, ווי אַ סאָלדאַט אין פֿראָנט, די הענד ביי די נעט... און וויים שוין, על פּי הרלב״ג, אַז עס הויבט זיך נישט אָן: אליהו הנבֿיא איז גאָר נישט געפֿלויגען אין הימעל אַריין...

און אַז על פּי הרמב״ם זענען די נסים עפּים כמעט גאָר קיין נסים נישט, קיין „שדוד המערכות״. און ווייז חדושים אין בית המדרש אין דאַמען־ און שאָך־שפּיעל. דאָס ברעט — אויסגעצייכענט מיט קרייד אין דער הויך, אויף דער פּאָדלאָגע פֿאַרן אָרון קדש (ריינער!), די שטיינדליך און די פֿיגורען — געקנעטעטן פֿון ווייס און ראַזאָווע ברויט, און געטריקענט אָדער אויסגעשניטען פֿון קאַרטאָפֿליס, די שוואַרצע — אין די שאָלען! און לויף אָפּט דאַווינען אין בעלזער שטיבעל אַריין: עס ציהט דאָס התלהבות — דער ברען, מיט׳ן געשריי, מיט׳ן קלאַפּען קאָפּ אָן וואַנד ביי שמונה עשרה... און צוליעב (ווי איך וואָלט היינט געזאָגט) דער שטילער שטימונג — צום גערער שטיבעל, צו שלש סעודות... און טרעף שוין — פֿון איין זייט צום „מורה נבוכים״, וואָס שטעהט אויף דער העכסטער פּאָלקע (ווער ניצט איהם?), און פֿון דער צווייטער זייט — צום „עץ חיים״... איך וועל נאָך דערלאַנגען צום זהר... און חאַפּ אַ מאָל אַראָב איין „אורים ותומים״ און שאַרף מיר דעם שכל, ווי אָן אַ שלייפשטיין...

פֿאַקטען פֿון קוים דריי „פֿערנעפּעלטע״ קינדער־יאָהרען... וואָס טהו איך מיט זיי? אויף וואָס פֿאַר אַ שנירעל ציה איך אויף די שטיינדליך, גלעזליך און די פּאָר פּעריל?

אָט בינדט זיך מיר צוזאַמען מיין — בעקאַנט ווערען מיט פּיערפּיסינג! דאָס וועל איך קענען פֿערציילען, ווי מען דאַרף!

די שטאָט, וואָס איך האָב גרייט געמאָפּען, און וואָס, אַריינגעדרענגט צווישען וואַלין, פֿערגרעסערט זיך נישט און ענדערט זיך נישט, וועל איך ערשט זעהען אין שעבערשין, דריי מייל

פון דער היים, וואו אהין מען האט מיך (ווי ווייטער וועט זיין) צו׳ן א מלמד פערשיקט. אויף א גאנצען זמן... מענשען זעה איך אויך עפּיס נישט. מהאי טעמא... א קליינע, רוהיגע שטאט, פון וואנ־דערן, עמיגרירען האט מען נאך קיין בייזען חלום נישט, זעלטען עמי׳ן „געהט אוועק, פון וואנען מען קומט נישט צוריק", זעלטען ווערט עפּיס אין דער משפחה געבוירען... אמאל ערגיץ אויף א וואכט־נאכט געוועזן און פאר׳ן „רויטען קליינעם שלימויז", וואס מען האט געוויזען, כמעט זיך דערשראקען... איך געדענק נור דעם „היליך", די קנאלען, ווען מען האט די פעסטונג צושאסען, דעם רבינ׳ס מיט דער רביצינ׳ס שרעק, די מויערען פון די הייזער וועלען זיך שפּאלטען... אויך געדענק איך די שרעק, ווען עס האט געברענט „איפ׳ן זייגער" אין טהורם איבערן מאגיסטראט. מען האט זיך גע־פּאקט. א שניי און א שטורם. דער טהורם דער ברענענדיגער וואקעלט זיך, ער קען פאלען און ארויפפאלען אויף די הייזער, רעכטס אדער לינקס. צושמעטערן די שטאט. אוועקגעהן מיט׳ן רויך... מען פּאקט זיך אין דער היים, און איך לויף אין שוהל אריין, ראטעווען די ספרי־תורה׳ס...

מ ע נ ש ע ן וועל איך ערשט זעהען נאך שפּעטער, אין אפּט, צויזמיר, גרויס פּוילען, ווארשוי... דערווייל מאך איך די נעהנטערע בעקאנטשאפט, ווי דערמאנט, מיט בעלי־חיים אהן לשון...

מיט קעץ האב איך מיך בעקענט נאך אין חדר ביים רבי׳ן ר׳ בערישיל. ביי אונז אין דער היים איז אויך א געוויסע צייט א קאץ גע־ווען, האט מען זי משלח געווען, איך זאל מיך נישט שפּיעלען מיט א קאץ... קיה און אקסען זעה איך גאר ווייניג. איך וויים, פון וואנען עס קומען: מילך, קעז, „פאדסמעטענע" (וויער־מילך) און סמעטענע... פערהאן אויך, מען ברענגט א מאל אויף א רפואה ציגען־מילך.... ז ע ה ע ן זעה איך קיין אקס און קיין קוה — נישט. „בלעקען" און „מע" הער איך נור פון חברים, וואס מאכען עס נאך אין א קינדער־שפּיעל. אקסען און קיה פיהרט מען צו „אונז" (מיין זיידע איז פאכטער געווען) אין שחט־הויז אריין, נור איבער׳ן שא־סע, ארום שטאט. קיין „בכור", מיט וועלכען איך ווער בעקאנט, פריהער פון „לערנען", שפּעטער פון דער ליטעראטור, — דרעהט

זיך אין זאַמאָשטש (אינם „קליינעם פּאַריז“, ווי די געגנט רופֿט עס) נ י ש ט אַרום....

מיט פֿערד — גוט בעקאַנט, איך, פֿערשטעהט זיך, גענוג פֿון דער ווייטענס... אין הויף פֿון „הייפעל“ אַ גרויס פֿיר־עקיג אַלט הויז, אויף פֿיר אַרומיגע גאַסען, אין עק שטאָט, בײַ דער לעמבערגער בראָם, וואו מיין רבי האָט געוואָהנט, שטעהען פֿויערן אין מאַרק־טעג מיט די פֿוהרען... פֿון איינעם פֿון די וועגען האָט מען דאָך בעקומען, פֿון ראָד אַראָב, אַ ביסל שמירעכץ צום רבינ׳ס סאַמאָוואַרל. איך מאַך שמיטשקים פֿון פֿערדס־האָהר, נור איך אַליין רייס נישט. אַ ביסעל פחד, אַ ביסעל צער בעלי חיים...

די אָפֿיציערען פֿון גאַרניזאָן האָבען פֿערד. דער גאַרניזאָן געהט אַוועק, קומען קאָזאַקען, טהייל מאָל אולאַנען, הוזאַרען... אויפֿ׳ן פּלאַץ, בײַם געזעגענען דאָס מיליטער, וואָס איז געגאַנגען פֿון אונז צום טערקישען קריעג, האָט אַרומגעטאַנצט אַ יונגער גע־נעראַל אויף אַ פֿערדיל, אַ שיינס, אַ סאַמיטינס, מיט אַזאַ חן, און מיט אַזוינע פֿליטערליך בעהאָנגען... אַז מען קריעגט אַ פּירוש אויף „לסוסתי“ אין שיר השירים...

„פֿערד ווי לייבען“ האָט ישראל זשדאַנאָווער, בײַ וועלכען מען דינגט פֿערד, איבּ מען דאַרף ערגיץ פֿאָהרען אין אַ נויטיגע זאַך, נישט שלעפּען זיך מיט אַ פֿויערישער פֿוהר..

„זשדאַנאָוו“, דריי ווערסט אונטער דער לעמבערגער בראָם, איז אַמאָל געווען אַ יודישע קאָלאָניע. די פּוילישע רעגירונג האָט געוואָלט צוציהען יודען צו ערד־אַרבייט און צוגעזאָגט הנחות פֿאַר יודישע קאָלאָניסטען: יאָהרען לאַנג פֿריי פֿון אָבצאָהלען און דער עיקר — פֿון מיליטער... פֿערלייגט די קאָלאָניע האָט ד״ר עטינגער. אַליין מיט די קינדער אין פֿעלד געאַרבייט... נישט מיינע צייטען. אין מיינע צייטען איז שוין ד״ר עטינגער לאַנג געווען אַ שוכן עפֿר. זיין זוהן האָט שוין צערקוועס געבויט, פֿון טאָג צו טאָג רייכער געוואָרען. „און פֿאָרט — האָט מען אויס קנאה געזאָגט — פֿיהלט מען אידהם פֿון הענד דאָס מיסט, וואָס ער פּלעגט פֿיהרען...“ און פֿון אַלע יודישע קאָלאָניסטען איז געבליבען איין ישראל, וואָס האָט געפֿיהרט נישט קיין שלעכטע ווירטשאַפֿט. געהאַלטען קיה (דאָס ווייב צוטראָגט די מילך אין שטאָט, אויף שבֿועות — אויך פּוטער

און גאָמולקים, אין קאָנקורירט זעהר שטאַרק מיט'ן מילכיגער פון שו־טאַניעץ (איין אַנדערע זייט אונטער דער שטאָט), וואָס האַלט אייך „פערד, ווי די לייבען"...

דער מאמר־המוסגר וועט צו נוץ קומען. און איצט — די בעקאַנטשאַפט, וואָס ווערט פון מיר געמאַכט מיט הינד...

פריהער הער איך פון הינד...

איין אַלטע דייטשקע איז „אַוועקגעקומען", אַ פערזינדיגטע. געטראָגען אייגענע האָהר, און נאָך אַנדערע פלעקען נעהאַט אויף דער נשמה, פון וועלכע מען רוימט זיך אויפ'ן אויער, און מען פערציילט, אַז איהר נשמה איז אַריין אין אַ הונד, אין אַ שוואַרצען, „קודלאַטע" הונד (ער איז אַריין אין „מאָניש"), וואָס דרעהט זיך נאַכט אויף נאַכט אַרום אויפ'ן דאַך, איבערן הויז, וואו זי האָט געוואָהנט. דער בעלפער, וואָס מאַכט פרייטאָג ביי אונז די פיש, האָט איהם אַליין געזעהען... סליחות־צייט געה איך מיט'ן טאַטען, אַ שטיק נאָך פאַר טאָג, צו סליחות, און זוך, נישט אין גאַנצען אָהן שרעק, דעם הונד אויפ'ן דאַך — קיין זכר; מן הסתם שוין „תקון" בעקומען...

חברים אין חדר און אין בית המדרש רעדען פיעל פון הינד, יונגע לייטליך — אויך. די הינד זענען אַ שטיין אין וועג... לאָזען קיין לעבעדיגען מענש פון שטאָדט ניט אַרויס...

אונטער דער לעמבערגער בראָם, נאָכן בית־עלמין, נאָך דער ביי־שטאָט, אַ צוויי ווערסט ווייטער, איז פאַרהאַן אַ דאָרף יאַטוטאָוו. האָט יאַטוטאָוו אַ שענק מיט אַלטען מעט, בערידהמט אין דער סביבה. פריצים קומען אַהין טרינקען. אַ יונגען מאַן אויף קעסט ווילט זיך אַהין... פערצייטענס, פערציילט מען, פלעגען בעלי־בתים, יעדען זומערדיגען פרייטאָג, נאָכ'ן מרחץ אין אָדער־לאָזען, געהען קיין יאַטוטאָוו, אונטערלעהנען זיך, פאַר קבלת שבת, מיט אַ גלעזיל מעט... נישט היינטיגע צייטען... היינט קען מען שוין נישט. עפּיס בייזע הינד איינגעפיהרט. אַ קעסט־קינד האָט זיך געוועט, ער וועט זיך אַראָבחאַפּען... „האָסט אַ פּסוק?" לאַכט מען. ניין... ער האָט אַ „ספּאָסאָב". הינד, האָט ער בקבלה פון איין אַלטען פויער, פּגר'ן פאַר ווייך־ברויט, אויסגעשמירט מיט שווייס פון אַ מענש. וועט ער נעמען אַ שטיק ווייך־ברויט, אויסקנעטען אין די הענד, ביז ער

וועט עס דורכנעמען מיט'ן שוויס, און וואַרפֿען... מען געוועט זיך (אַזוי פֿערציילט מען). ער געהט, קומט, מחילה, צוריק אָהן הויזען און אָהן אַ שטיק „ווייך־פֿלייש" פֿון אַ פּוס. די זאַך קומט, ווי אַ בוימעל אויפ'ן וואַסער אַרויף; מען גיט אָב דעם בחור...

שיטאַניעץ, אונטער דער לובלינער־בראָם, נאָכ'ן שחט־הויז, האָט, ווי איך האָב שוין דערמאָנט, אַ מילכיגער. האָט ער אַ שטיקעל „מילכיגע אַכסניא". פֿערקויפֿט ער זומער־צייט ערדענע שיסעלעך סמעטענע. פֿאַר אַ דרייער אַ שיסעלע. קאַלט, אַ מחיה, פֿון קעלער אַרויס, און גאָמולקים מיט „קמינעק" (קימעל) — אויך בייזע הינט אין דאָרף!... מען קען אַפֿילו זיך אָבשטעלען ביים שאָסע, אַ געשריי טהון: יוסל! קומט ער אַרויס און פֿיהרט, דורך די כּלבים, מיט אַ בייטש... קען אָבער אַמאָל יוסל נישט זיין אין דער היים, דערהערען וועלען די הינט! און אַליין דאָס בילען — איז ווייניג?

מען קען אַפֿילו אין שחט־הויז אַריין, וואו די שוחטים בראָטען און זענען מכבּד מיט אַייטער, נישט קומען; אַזוינע כּלבים מיט בלוטיגע פֿערגאָסענע אויגאַנים. מיט די קצבים לעבען זיי גוט, די חיות רעות. לעקען ביי זיי פֿון די הענד און פֿון חאָלעווים אַראָב דאָס בלוט, מיט וועלכע זיי בעשפּריצען זיך, — די שוחטים זענען שוין אַמאָל אין אַ סכּנה. געהען לאַנגע קאַפּאָטעס, נישט שפּענצער מיט שטריק, ווי די קצבים, — און הינד האָבען דאָס נישט ליעב... מען איז זיכער, אַז יודען, אַרויסגעהענדיג פֿון מצרים, האָבען אויך געטראָגען קאַפּאָטעס, און מען האַלט דעם „לא יחרץ" פֿאַרן גרעסטען צווישען אַלע נסים...

הינטערן פּלאַץ, וואו די אָפּיציערען וואָהנען, זענען פֿאַראַן גרינע טאָלען; שענער, ווי די לאָנקים ביים טייך אונטער דער שטאָט. און בלומען וואַקסען, אַ מחיה צו שפּאַציערען. דאַצו ליגען דאָרט פֿון פֿעסטונג געבליבענע קוילען און גראַנאַטען, אין דריי־עקיגע קופּעס (הויפֿען), כּמעט אַ שרעק! און היינט מעג מען שוין קוקען, ווייזען מיט אַ פֿינגער, אַפֿילו אָנרידרען מיט אַ האַנד (נישט „ציעקאַווע?"). דאָס פֿעסטונג איז דאָך שוין אויס פֿעסטונג, די מויערען צושאָסען, ¾ וואַלען אָבגעשיט, — איז אָבער דער דורכגאַנג דורכ'ן פּאָלקאָווניקס הויז, און אין פֿעדער־הויז שטעהט אַ הונד, אַ גרויסער. אַ שוואַרצער, אַ קודלאַטער (פֿון איהם האָט מען, זעהט אויס, אָבּ־

געמאָלט דעם גלגול פֿון דער דייטשקע!) — גרויס ווי איין — אָקס! אַפֿילו אויף אַ קייט, אָבער, אַז ער רייסט איבער די קייט? וואָס איז בּיי׳ן אַזאַ הונד, אָבּרייסען זיך פֿון אַ קייט? בּפֿרט, אַז ער וועט דערזעהען אַ קאַפּאָטע? אַהין גייט נור מיין רייכער קרוב (אַ קאַל־טער פּעטער) י. מ., וואָס האָט אַ הויז אין שטאָט, אַ פּאָלוואַרק אונ־טערן שטאָט, אַ הויז אין וואַרשוי, וואו ער פֿערבּרענגט חדשים, און איז פּאָדריאַדטשיק, און קומט אין קלוב אַריין, און בּעט אָפּט דעם פּאָלקאָווניק, מיט וועלכען ער האָט עסקים, צו זיך, און גייט אָפּט צו איהם אויף אַ פּרעפֿעראַנס... ער איז געוואָהנט צו הינד, האָט איי גענע אין פּאָלוואַרק, ווייסט, ווי זיך נוהג צו זיין, און דער עיקר — טראָגט זיך שוין האַלב דייטש...

און אַפֿילו קליינע, תנ׳ווד׳יגע, מיוחס׳דיגע הינטליך האָבּען פֿיינד יודישע קינדער... עס שטערט דעריבּער דאָס בּאָדען זיך זומער, בּיים טייכעל. אַרום זענען לאָנקים פֿון פֿעסטונג, פֿון געוועזענעם; נעמט אַראָב דאָס היי דער געוועזענער, ווי עס זעהט אויס—דער פֿערגעסע־נער „סמאָטריטעל״. וויל ער נישט, יודישע קינדער זאָלען געהן זיך בּאָדען, ווייל זיי האַלטען זיך נישט אינ׳ם שטעגיל, וואָס פֿיהרט צום טייכיל און לויפֿען, און יאָגען זיך איבער גראָז און היי. און דער שמאָלער גאַנג פֿון שטאָט אַרויס, — אייב מען וויל נישט מאַכען אַ גרויס אומוועג, דורך דער שעבּרשינער בּראָם, איבּערן שאָסעע און דערנאָך לינקס איבער די גריבּער! — איז פּונקט צווישען אַ פּערגעסענעם וואַל און די פֿענסטער, וואו דער סמאָטריטעל וואָהנט... וואָלט אייגענטליך דער סמאָטריטעל נישט געווען אַזוי געפֿעהרליך. ער שפּיעלט גאַנצע נעכט אין קלוב אין קאָרטען („איין אייגענס זאָל מען האָבּען, וואָס י. מ., אונזער גביר, פֿערשפּיעלט צו איהם נאַכט איין נאַכט; ער דאַרף איהם האָבּען!״) און בּיי טאָג האָט ער ליעב דעם בּיטערן טראָפּען — טרינקט ער און שלאָפֿט... ער וואָלט נישט געהערט, האָטש זומער שלאָפֿט ער בּיים אָפֿענעם פֿענסטער („וואָס אַ גוי קען!״), און מען שלייכט זיך פֿאַרבּיי שטיל: פֿאַר׳ן הויז נעמט מען שטיוועל און שיך אַראָב, מען גייט אויף די שפּיץ־נעגיל, מען האַלט דעם אָטעם איין.. מען הערט, ווי דאָס אייגענע האַרץ קלאַפּט, און דער סמאָטריטעל שנאָרכט...

וואָלט גוט געווען? האָט ער אָבער אַ ווייבּ! און זי שפּיעלט

ביסט אין קאָרטען און טרינקט ממש גאָר נישט... זי איז אַ „שם דבֿר", דעם סמאַטריטעלס פּלוניתטע, און אַזוי ומאָלט מען זי: „אַ הויכֿע ווי אַ דראָנג, אַ דאַרע, ווי אַ שטעקען, אַ פּלאַכֿע, ווי אַ ברעט, אַ פּנים (נאָך פּאָקען!) ווי אַ רייב־אייזען, מיט אַ בעזים־קווייטען איבערן שפּיציגען קאָפּ" — מען האָט דערפֿון אַ ליעדעל געמאַכט, געוויס האָב איך מיטגעהאָלפֿען...

וואָלט זי אָבער אויך נישט געפֿערליך געווען. ערשטענס — אַ מזל־טובֿ פֿון אַ גוי׳ע. קינדער, אַפֿילו יודישע, אין קאַפּאָטקאַליך, האָט זי ליעבֿ אהבֿת נפֿש; מען זאָל זיך לאָזען, וואָלט זי אין גאַס געחאַפּט און געקושט, קען זיין, ווייל זי אַליין האָט נישט און האָט נישט געהאַט קיין קינדער... און דריטענס, אויב זי לויפֿט נישט אַרום איינקויפֿען אין מאַרק, אין די געוועלבער, וואָס פֿערנעמט איהר 3/4 טאָג, זיצט זי איינע אַליין אין שטובּ און לעגט זיך קאָרטען. און אין מיטען אַ פּאַסיאַנס, מעג זיך די וועלט איבערקערען, ריהרט זי זיך נישט פֿון אָרט... עטליכֿע יאָהר שפּעטער האָט זי אַמאָל דערהערט אַ שטאַרקען קלאַפּ פֿון מאַנס שטובּ, אַ זעץ, ווי עמיץ פֿאַלט אַראָב פֿון בעט, — אַריינגעקומען איז זי, אַ שפּאָר ביסעל צו שפּעט! געענדיגט פֿריהער דעם פּאַסיאַנס און — אַ קאַלטען מאַן געפֿונען...

וואָלט זי, הייסט עס, קיין שטערונג נישט געווען! האָט זי אָבער — אַ הינטעל! און אַ הינטעל אַ „יקר המציאות", אַ מיוחס׳דיגס... שפּעטער, אַז זי איז אַיין אַלמנה געוואָרען, און אונזער פֿעלדשער האָט געחאַפּט דאָס גרויסע געווינס, האָט ער ביי׳ן איהר דאָס הינטעל אָבגעקויפֿט פֿאַר אַ מטמון. מען זאָגט פֿאַר שש מאות זהובים! און — ער האָט זיך געקויפֿט אין שטאָט אַ הויז, וואו ער האָט געעפֿענט אַ מאַגאַזין פֿון ביכֿער „אויף אַלע לשונות", צו בילדען די שטאָט, און אַ קליין הייזיל אונטער דער שטאָט...

דאָס הויז אין שטאָט מיט׳ן מאַגאַזין האָט ער איבערגעגעבען די זיהן און ער אַליין (שוין אַיין אַלמן) האָט זיך אַרויסגעצויגען מיט׳ן הינטעל אין הייזיל אַריין אונטער דער שטאָט, אויף התבודדות און חשבון הנפֿש. און איך האָב דעמאָלט קוים אָבגעהאַלטען מיינע חבֿרים, זיי זאָלען זיך נישט נוקם זיין אינ׳ם „יודיש געוואָרענעם הינטעל" פֿאַר זיינע חטאים, ווען עס איז אַ גוי׳יש הינטעל געווען...

דערווייל אָבער איז נאָך דאָס הינטעל ביים סמאָטריטעלס ווייב, און איך דאַרף עס דאָ פערציילען זיין גרויסע זינד!

איז'ן איז עס אַ הינטעל, ווי דערמאָנט, איין אידעלס, אַ סאַמיטינס, אַ שוואַרץ גלאַנציגס, מיט אַיין ווייסען פלעק צווישען די אייגאַליך, וואָס זעהען דעריבער אויס, ווי געבלענדט. און פיסליך האָט עס דינינקע, אינטען — די פיסבלעטליך — איבערגעבויגענע. עס זעהט אויס, אַז עס געהט אויף די קניען... און אין גאַנצען אַ ציטעריגס, מיט אַ ציטעריג ביי־קול'עכיל. און אַז עס ווערט מיעד, זיצענדיג ביי דעם סמאָטריטעלס פלונית'טע אויף דער שויס. ביים פאַסיאַנס, און עס חאַפט זיך אַ ביסעל לופט צו שעפען, אַ ווילע אַרויס פאַר דער טהיר, און דערזעהט אונז, אונז יודישע קינדערליך, הייבט עס אויף דאָס ציטעריג בייקול'עכיל און וועקט אויף דעם סמאָטריטעל, וואָס ווייסט שוין, וואָס עס בעטייט. און שיקט אונז נאָך זיינע לייט, אונזער אָנטהון צו פערנעמען... איז אַ חרפה, און אַ האַרצווייטאָג — די ציצית ביי גוים אין די הענד! מוז מען זיך אָבקויפען אָדער אַזוי לאַנג שרייען און וויינען, ביז די לייט קריגען רחמנות, אָדער עמיץ קומט אָן און לייזט אויס.

טאַטע־מאַמע זאָגען: „אַ לעבונג אויפ'ן סמאָטריטעלס קאָפּ! עס וואָלט דען אַיינגעזעסען אין חדר נאָך ספירה!“

פון הינט פערציילט אויך מיין קראַנק ברודערילס ניאַניע. אַ קרענקליך ברודעריל געווען, נאָך מיר דאָס דריטע... עס דאַרף השגחה. דער טאַטע פאָהרט אַרום צו פריצים וועגען מסחר, די מאַמע — אין געוועלב, דאָס שוועסטעריל — צו קליין, שפיעלט זיך נאָך אין ציפּען, אָדער פאַרן געוועלב אין זאַמד. צום ברודעריל נעמט מען צו אַ גויע פון דאָרף.

איז עס אַ קליינע, אַלטע גוי'ע, שיטערליכע ווייסע האָהר, אַיין איינגעדאַרט פנים; קליינע, נור שטילע אייגאַליך, און פייכטע, האַלב־פער'שכור'טע; זי טרינקט, און טרינקענדיג ווערט זי נאָך בעסער, נאָך געטרייער. האָט אַ מאַן אין דאָרף, צו וועלכען זי בענקט, חאַפט זיך אַרויס פון צייט צו צייט, און קומט צוריק — צושלאָגען, צובוילט, אָבגעצויגען, האַלב נאַקיט... און ווערט צום הויז נאָך צוגעבונדענער, נאָך געטרייער... שלעפּט זי מיין קראַנק ברודעריל אַיין מיט געזאַנג און מיט מעשיות... פערשטעה איך ווייניג פויליש, נור איך שטויס מיך, טרעף, וואָס מען מיינט.

כאַפּ איך מיך אַמאָל, פאַרנאַכט, אין שטוב אַריין, לעג מיך אויפ'ן בעט, מכּלומרשט — קאָפּ-ווייטאָג, און הער מיך איין, ביז די מאַמע קומט און גיט „ווייציערע" — אַ אשה, אָבער עס ציהט! זינגט זי איהם „קאָלענדים", געצויגענע, לאַנג געצויגענע, און איך וואַרט אָב מיט שטילען האַרץ-קלאַפּעניש אויפ'ן רעפרען:

— העי, קאָלענדראָ, קאָ—לענדראָ!

און האָב דערביי אַ שרעקליך רחמנות אויף דער אָרימער, פערלאָזטער, געשטופּעלטער גוי'ע. איך ווייס, אַז עס איז מעהר ווי ווייגען-ליעדער, אַז עס איז איהר געבעט, איהר תּפלה, און — ווער הערט זי? די תּפלה צוגעהט זיך אין אויר... אַפילו זייער קלויסטער זינקט דאָך יעדען טאָג אין דער ערד אַריין. אויף אַ האָהר (איך וואָלט אַ בעלן געווען מעסטען, געפינען אַ „ספּאַסאָב"!)... אויס רחמנות וואָלט איך איהר „די אויגען געעפענט", זאָל זי אָוועקלעגען דעם טעות... איי, אַ יושר! יונה, וואָס האָט נישט געוואָלט וואַרענען נינוה, איז בעשטראָפט געוואָרען... מוז איך אָבער וואַרטען, ביז איך וועל אויסלערנען צו רעדען בעסער פּויליש... (אַז איך האָב שוין געקאָנט, איז זי שוין נישט געווען, און איך האָב שוין דעם חשק נישט געהאַט...) אַמאָל, פאַלט איהר איין, פערציילט זי (האַלב שכור) פון אַ גוי'ישען מלאך המות — אַ פּאַנגע, וואָס פליהט אַרום אין דער לופטען און האַלט, און פּאַטשט מיט אַ ווייס לייכיל... און דער, אויף וועלכען זי פּאַטשט, — געהט פון דער וועלט; איז עס אַ שטאָדט, ווערט אַ מגפה... נאָך מעהר טעות! איך ווייס דאָך: דער מלאך המות איז אַ מאַנספּערשוין, האָט טויזענד אויגען...

איז אַמליעבסטען, ווען זי פערציילט וועגען חיות ובהמות פון דאָרף. ליעבער פון פּריצישע און דאָרפישע הינד. דאָס פערציילט זי לעבעדיג, מיט בעוועגונגען, מאַכט נאָך מימיש דאָס בילען, דאָס האַפּען, דאָס לויפען...

די פּריצישע הינד זענען פלינקע, געהען אויף געיעג; אויף לאַנגע שנירען געפיהרט. אַז מען גיט אַ בלאָז, לאָזט מען זיי אָב, פליהען זיי, ווי די ווינטען...יאָגען נאָך די חיות...און—גבורים!—פאַלען אָן אַפילו אויף ווילדע חזירים, אויף בערען און וועלף, האַפּען געשיקט האָזען און פיקסען... אויף חזירים — אַ מצוה! אויף די האָזען וועקט זיך רחמנות, אויבוואָהל איך האָב קיינמאָל קיין האָז

ניִשט געזעהען און וויס פֿון איהם נור פֿון דער תּורה, וואו ער ווערט פֿערדעכענט צווישען די „נישט ריינע"... אָבער אַ ציטעריגס איז עס, לויט זי פֿערציילט, אַ שטיל ציטעריגס. אויף די פֿיקסען — אויך אַ מצוה; ווערגען די היהנער, אַזוי פֿערציילט זי! און לויפֿען, דאָס וויס איך, איבער די חורבות פֿון בית־המקדש... און פֿון „שיר השירים" וויס איך, אַז זיי פֿערדאַרבען די וויינגערטנער אין ארץ־ישראל... קלוג זענען זיי, די פֿיקסען, איך וויס: „משלי שועלים". אָבער וואָס טויג מיר זייער חכמה, אַז עס איז נור צום שלעכטען?

די פּויערישע הינד זענען אויך בריה'ס. היטען פֿאַר גנבים... זיי לײַדען פֿיעל. מען האַלט זיי, דאָס מעהרסט, אויף קייטען, אַזוי הייסט די פּאָליציי. און די גנבים סמ'ען זיי... און די הינד זענען אַזוי געטריי! זיי בילען און וועקען דאָס דאָרף, קיים בעווייזט זיך אַ פֿונק, אַ שׂרפֿה. אָדער ווינטער־צייט, אין די גרויסע פֿרעסט, ווען די חיות, פֿון הונגער געטריבען, לאָזען זיך פֿון וואַלד אַרויס צום ישוב — באַלד אַ רעש, אַ געפּילדער! האַפּען זיך די פּויערן אויף, לויפֿט מען אַרויס מיט שטעקענס, מיט דרענגער, מיסט־גאָפּלען, הו־האַ! מען רינגעלט אַרום, מען קלאַפּט דער חיה אין קאָפּ אַריין, מען צושמעטערט איהר דעם קאָפּ.

„און פֿאַר וואָס האַפּען זיי אין שטאָט די „היצלים" (הינד־שלעגער)?

— — — — = =

און באַלד איז מיר בעשערט געווען צו בעקענען זיך מיט לעבענדיגע פּריצישע הינד.

דער טאַטע, ווי דערמאָנט, האַנדעלט מיט פּריצים. דאַרף ער אַמאָל, אין אַ ווינטער־טאָג, אַרויספֿאָהרען צום פּריץ קיין סטאַבּ־ראָוו, פּאַלט איהם איין, מיך מיטצונעמען. פּערפֿאָהרט ער צום „הייפֿעל" צו, קומט אין חדר אַריין. — אַ מאַמר המוסגר: עס איז קיין מנהג נישט, צו פֿאָהרען איבער דער שטאָט. ווער דאַרף וויסען, ווער וואו אַהין עס פֿאָהרט, וואָס פֿאַר אַ געשעפֿטען עמיץ האָט? אַ קליינינקייט: קאָנקורענץ און עין הרע!

אַפֿילו מיין רייכער קאַלטער פּעטער, דער דערמאָנטער י. מ., וואָס גערהט איבער דער שטאָט מיט פֿערלעגטע הענד הינטער זיך, אַפֿילו ער, וואָס מען שיקט נאָך איהם זיינע אייגענע פּערד פֿון

פאלווארק, פאהרט איך ארויס נישט פון מארק, נור פון הינטערגעסיל; געהט דורכ'ן הויף צו דער בריטשקע. אנדערע געהען ארויס פון שטאט און זעצען זיך אויף. מאכט מיין טאטענס פערפאהרען פארן הייפעל א הישם. אז ער געהט ארויף אויף די טרעפ, געהט מען איהם נאך; עס מוז נישט זיין אומזיסט! געעפענט די טהיר, לאזט מען זי איהם ניט צומאכען: הינטער איהם אין טהיר בלייבט שטעהן מיט אויסגעגלאצטע אויגען א יוד, הינטער איהם — עטליכע וייבער. דאס חדר גאפט. און אז דער טאטע זאגט, נאך וואס ער איז געקומען, גאפט מען נאך מעהר. מיין טאטען האלט מען „אויך" שוין לאנג פאר א „נישט גלייכען"; „אויך", וויל איך בין שוין גאר א „פערלוירענער"...

— ר' יודעל — פרובט זיך דער רבי, ס'טייטש, בטול־תורה?

דער טאטע צולאכט זיך. ער ווייסט און אלע ווייסען, אז איך און יחזקאל זענען מיר פריי פינף אויף זעקס טעג אין וואך. ער, א געלאסענער, הערט זיך איין צום שיעור באלד זונטאג און פערטרעט דעם רבי'ן, וואס איז אמאל פערנומען מיט א ביי־פרנסה, א שדכנות צי א בוררות, און גארים מיט די חברים. איך ווייטער לערן ערשט פרייטאג... פרייטאג קריגט דער רבי „בחצי חנם" א באבעלע פון ר' משה יצחק'ס גארקיך, פאר אויספיהרען עפיס א שדוך. איז פאר'ן באבעלע די ערשטע רעפעטיציע צום פערהערען אויף שבת, און איך לערן, — נאכן באבעלע. האלט זיך דער רבי ביי איין ווישען די פעטע וואנסען און אבשאקלען די בארד, און איך פיהר דאס חדר ביד רמה!

פאהר איך. יחזקאל וויל מיט. דער טאטע האט'ס מורא צו נעמען. ער ווערט זיך, חס ושלום, פערקיהלען, ווערט ער זיך ביי פריידאלין (זיין מוטער) קיינמאל נישט אויסקויפען...

מען קומט אין פעלד אריין — עס האפט מיך ארום א ווייסע, דאס ערשטע מאל געזעהענע, וויטקייט. דער טאטע איז שוין פערטראכט אין די חשבונות מיט'ן סטאבראווער פריץ, און איך בין געבלענד פון שניי, און פון די „ברילאנטען" איבערן שניי, פון דער ציכטיגקייט און ריינקייט... די שטימונג, וואס איך האב איבערגעגעבען אין „וואס אין פידעלע שטעקט"; יואל פערציילט זי. איך גיב א קוק צום הימעל, און האפ אן דעם טאטען ביים ארביל:

י. ל. פרצ'ס מאַמע

י. ל. פרצ'ס פאָטער

— טאַטע, טאַטע, זעה אַ געגליווערטע זון, ווי אונזער אתרוג־פושקע!

געווען ביי אונז איין אתרוג־פושקע אַ מאַט־זילבערנע...

דער טאַטע אָבער לאָזט זיך פון זיינע חשבונות ניט אָבפּירען:

— רעה נישט קיין נאַרישקייטען... זייץ שטיל...

דערזעה איך דעם שמייסערס אַקסעל, אַזוינע ברייטע, און די קאָמישע, פוטערנע קוטשמע אויפ'ן קאָפּ... און קוק פאַר מיר.... און זעה, ווי די פערדליך לויפען, לויפען... קליינע, פלינקע פערדא־ליך, שפריצען פון אונטער די פיסליך גאַנצע וואָלקען שניי־שטויב. און דער פויער זיצט און ריהרט זיך נישט, ווי אַ שטיק זאַלץ (דער פערגלייך—פון לוט'ס ווייב!) זיצט ער, און די בייטש שטעהט איהם ביי דער זייט. ער דאַרף זי נישט! דער שליטען גליטשט זיך. נעמען די בייטש? וואָס וועט זאָגען דער פויער? אַ בייטש איז דאָך אַ יצר־הרע! איך שטרעק אויס די האַנד. דער טאַטע, אונגעדולדיג:

— ניטע!

איך ציה די האַנד צוריק. עס ווערט מיר קאַלט, דעם טאַטען זאָג איך נישט, איך בין אויפ'ן ברוגז. דערווייל פערפאָהרט מען פאַר'ן הויף. ווי אַ שטעטיש־הויז... נור הינד שפרינגען אַרויס, ערגיץ פון אַ ווינקעל... איינס, צוויי דריי, פיער — — איך ציהל, נישט אָהן שרעק... הינד גרויסע, מיט די צונגען אויס די מיילער, טהייל בילען... אַלע שפרינגען צו... דער טאַטע מאַכט זיך נישט פון זיי. שפרינגט אַראָב פון דער פודר, טהוט אויס דעם פעלץ, וויקעלט מיך מיט איהם אַרום, געהט צום הויף צו. (אַ גבור, דער טאַטע!) טהייל הינד געהען איהם נאָך, בילענדיג... („איי, אַ גבור!!!").
צוויי אָבער בלייבען, שטעלען זיך, פון ביידע זייטען שליטען, אויף די הינטערשטע, אָנגעשפאַרט אויפ'ן שליטען מיט די פאָדערשטע פיס. איך זעה בחוש, זיי נישטערן מיט די אויגען אין שליטען, זוכען מיט די ציטעריגע נעז, — נישטאָ עפּיס גוטס? דער פויער, וואָס האָט אָנגעהאַנגען האָבער פאַר די פערה און זיך אויך גענומען צום עסען, וואַרפט זיי שטיקליך ברויט און שטיקליך חזיר־פעטס. דאָס ברויט ריהרען זיי נישט, דאָס חזיר־פעטס שלינגט מען!

דאָס געפעלט מיר נישט!

— — — — — —

ווערט אַ גרויסע ענדערונג.

שבת, פֿערהער איך מיך ביי ר׳ משה וואהל, ביים רב. פֿון איהם האָב איך געמאָלט אין די „פּיער דורות” ר׳ זישען... אַ מזג טוב. מיך האָט ער ליעב, און זאָגט דעם טאַטען:

— ער דאַרף אַיין אַנדערן מלמד.

— וואו נעמט מען?

— שיק איהם קיין שעבערשין צו פּנחס׳לען... (פֿון ר׳ פּנחס׳לען — שפּעטער).

— וואָס וועט זאָגען ריוועלע?

— ווייסט דו וואָס, יודעל? פּריוו אַ זמן אין בית המדרש. זאָל ער לערנען אַליין.

בלייבט אַזוי. עס איז טאַקי ענדע זמן. איך זאָג צו, אַז איך וועל גוט זיין, פֿרום זיין, אַ מתמיד זיין. און ווער פֿריי! און חאַפּ מיך מיט געשמאַק צו חקירה און קבלה־ספרים... און נאָך מעהר לויף איך אַרום... טהו מעשים.

טויג נישט. בלייבט, מען מוז בעקומען אַ רעכטען מלמד. דערווייל זאָל איך לערנען אין דער היים. און, כדי איך זאָל ניט קענען אַרומלויפען, נעמט מען מיר די שטיוועל צו אויף אַ גאַנצע וואָך. מיר מאַכט ניט אויס. לויף איך אַרום אין די שטעק־שיך אין הויף. ווערט ענג, וואַרף איך מיט פֿיס־בעוועגונגען די שטעק־שיך אויפ׳ן דאַך אַרויף, און חאַפּ מיך, דורך אונזער גאַניק אַרויף אויפ׳ן דאַך פֿון צוויישטאָקיגען הויז אַרויף, אַראָבצונעמען זיי. דערזעה איך די שטאָט דאָס ערשטע מאָל פֿון דער הייך, מאַכט עס אויף מיר קיין גרויסען רושם נישט. העכערע, דריי־שטאָקיגע הייזער, פֿערשטעלען זיי... דערמאָן איך מיך, וואָס איך האָב געהערט, אַז פֿון גאַניקיל, אַרום זייגער־טהורם איבער׳ן מאַגיסטראַט, זעהט מען נישט נור די גאַנצע שטאָט, נור אַרום און אַרום שטאָט אויף אַ מהלך! חאַפּט מיך אָן אַ גליסטונג דאָס צו זעהען. קריך איך אַראָב פֿון דאַך און געה אַרום טעג און טראַכט, ווי אַזוי גנב׳ט מען אַוועק די שטיוועל, און ווי אַזוי בעקען איך מיך מיט׳ן אַלטען זייגער־מאַכער, וואָס געהט יעדען טאָג אַרויף, אָנציהען דעם זייגער, ער זאָל מיך מיטנעמען...

זאָגט מען: אַ ביסעל געלאַסענער געוואָרען... שמייכעל איך אין מיר אַריין און טראַכט ווייטער... דערווייל, שטעהענדיג אַמאָל פֿער־

טראַכט אויפֿן גאַניקיל, הער איך, ווי דער טאַטע, אַרויסקומענדיק פֿון טהיר צום גאַניקיל (מיך, שטאַרק פֿערנומען, זעהט ער נישט), רופֿט צו דער צווייטער טהיר, אין קיך אַריין:

— מירעל, זייטשע מוחל, לויפֿט אַראָב, נעמט אַ שליח און שיקט צו ישׂראל'ן קיין זשדאַנאָוו, ער זאָל תיכּף ומיד קומען מיט די פֿערד...

מירעל ענטפֿערט: גוט, גוט! זי וועט זיך נור אָנטהון, נור האַפּען אויף זיך עפּיס... דאָס וועט דויערן! נעם איך, חאַפּ און לויף קיין זשדאַנאָוו. דאָס גאַניקיל פֿון זייגער ווערט דערווייל אָבגעלעגט. לויף אין די שטעק-שיך. אין גאַס קוקט מען מיר נאָך, מען רופֿט: משוגענער! מען וויל מיך פֿערהאַלטען. איך דרעה מיך אויס, ווי אַ שלאַנג. חאַפּט מען מיך אומגעריכט, רייס איך מיך אויס, און לויף, און קום... און פֿרעג (אַזוי פֿיעל פּויליש קאָן איך שוין) אַ פּויער פֿון דאָרף, וואו ישׂראל'ס הייזעל איז? „טאַם“, און ווייזט מיר מיט'ן פֿינגער. איך מיין, איך ווייס, און לויף, און פֿאַל אַריין צו'ן אַ שכן אַ דייטש, אַ רייכען קאָלאָניסט. און באַלד נאָך דער פֿורטקע פֿאַלט צו אַ הונד, גיט אַ שפּרונג צו דער ברוסט, לעגט מיר די פֿאָדערשטע לאַפּעס אויפֿ'ן אַקסעל, און קוקט מיט זיינע גרויסע, רויט-קלוגע אויגען אין מיינע אויגען אַריין: ביסט אפֿשר אַ גנבֿ! אַ געלערנטער הונד, און וואַרט, עמיץ זאָל אַרויסקומען... וואָס איך פֿיהל, מאָלט אייך אַליין. דעם הונד פֿערשטעה איך וועניג. און אַ הונד איז ער אַ גרויסער, אַ ברוינער, אַ האָהריגער... דער מוטערס מילך ווערט מיר ענטרינען. און שרייען קען איך נישט, פֿערשניערט דער האַלז. אַ מערכה, מען האָט מיך, נאָך אויפֿ'ן וועג, פֿון ישׂראל'ס פֿענסטער'ל דערזעהען. תּוך כּדי דבור שפּרינגט איבערן פּלויט אַ טיידעל, חאַפּט אָן דעם הונד ביים אַקסעל, גיט איהם אַ שליידער אַוועק און פֿיהרט מיך אַרויס צו ישׂראל'ן...

זיין טאָכטער געווען...

אַ מיידעל, אַ יונגס — בלוט און מילך. אויגען קלאָרע, קלוגע און זיסע. אַ נעץ פֿון שוואַרץ-גלאַנציגע האָהר. אַ שטיק פּירוש צו שיר השירים... און אַזאַ גבורה... וואָלט איך געקאָנט קומען פֿון די לעמפּערט-בערג...

און אַז עס מאַכט זיך שפּעטער אַ מעשה, אַז איך פֿאַל שיער

נישט אין ברונען אַריין, פֿערדריסט מיך, פֿאַר וואָס האָט מיך פֿערהאַלטען עפּיס אַיין עלטערע יודענע און נישט זי...

זי חלומט זיך מיר יעדע נאַכט... נור אַרויסגעהן קיין זשדאַנאָוו, זי זעהען, פֿאַלט מיר אַפֿילו נישט אַיין...

פֿאַר דאָס פֿאַלט מיר אַיין גאָר צו בעווייזען אַ גבורה און אָנחאַפּען אַ געלען גרויסען הונד ביים עק... און ער גיט זיך אַ רוק אָב, אַ שפּרונג אַרונטער, און אַ שפּרונג אַרויף מיר אויפֿ'ן אַקסעל...

איך האָב ביז היינט אַ צייכען...

האָט זיך שוין איבערגעפֿילט די מאָס, שיקט מען מיך קיין שעבערשין, צו ר' פּנחס'לען...

— — — — — — —

אָט אַזוי רייסט זיך אַריין, ווענינגסטענס האָט זיך אַריינגעריסען אַ שטיקעל נאַטור צו'ן אַ יודיש יונגעל אין האַרץ אַריין...

זאַמושטש — שעבערשין — זאַמושטש. — די לעצטע צוויי מלמדים. — חלומות.

— איהר, אַלס קינסטלער, רעאַגירט נישט דורעקט אויף געגענוואַרטיגע פאַקטען... זיי מוזען פריהער ווערען פערגאַנגענהייט, עררינערונג. העכסטענס שפּיצט איהר צו איין עפּילאָג צו לאַנג הינטער די קוליסען אָבגעשפּיעלטע אַקטען...

די בעמערקונג האָט מיר אַמאָל געמאַכט אַ צופעליגער רייזע־בעקאַנטער, און דערביי אַזוינער, וואָס האָט, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אין ווייטערן געשפּרעך, געלעזען פון מיינע זאַכען וועניג און איך נור אין דייטשער און רוסישער איבערזעצונג.

— איהר — האָט ער צוגעגעבען מיט אַ שמייכעל — עסט פּיללייכט פּרוכטען פון בוים אַראָב, אונז גיט איהר זייער עקסטראַקט. אַ דאַנק, וואָס מיט'ן פרישען גערוך.

וואָהר איז: איך געגענוואַרטיגע פאַקטען, זאָגאַר אין פּריוואַטען לעבען, רעאַגיער איך שוואַך אָדער גאָר נישט. די פאַקטען זענען דאָס מעהרסטע פאַר מיר צו טריוויאַל. די מאָטיווען געמישטע, פערפּלאָנטערטע; די פאַרבען — גרעל, די טענער — צו שרייענדיג, די ליניען — גראָב!

אין דער עררינערונג ווערט אַלץ פערפיינערט און געריינינגט... אין לעבען בעט איך נור: זאָל דער וואַל אַריבער! פאַר'ן אַריבערגעהן, פערמאָג איך פאַר יעדען וואַל אַ גרויסע דאָזע מיסטישע רעזיגנאַציאָן און פילאָזאָפישע שטאַנדהאַפטיגקייט. צוברעכען לאָז איך מיך נישט. מיין אינערליכקייט היט איך אָב פאַר יעדער מינדסטער אַריינמישונג. עס רעגענט מיט אַל־דאָס בייז; אינערליך ווער איך נישט נאַס... די אַלע וואַלען אָבער, אָבגעשווימען אין לעבען און בעגייט אין דער עררינערונג, בעקום איך ליעב. פון די־

ובהו, „פון אונטער דער בעוואוסטזיניגער שוועל״ קומען זיי אַרויס ריין־גאָלדען; פון זאַמד גערייניגט און געוואַשען...

ווער וועקט די ט ו י ט ע, וואָס בלאָזט אויף תחית המתים?

דאָס מעהרסט ביי מיר — דער קאָנטראַסט. פון אַלע אַסאָציאַציאָנס־פאָרמען איז ביי מיר די שטאַרקסטע די קאָנטראַסטען־פאָרם. דער קאָנטראַסטען־עלעוואַטאָר איז שטענדיג טעטיג. און דער „זאַץ״ — דער געגענוואַרטיגער, בלייבט אויף אַמאָל שטעהען, — ווערט מיר בולט זאַץ און געגענזאַץ צוזאַמען — אַ וואָג־שאָל־בילד. זאָל דער לעזער לעגען זיין סימפּאַטיש געוויכט רעכטס אָדער לינקס...

געבוירען און ערצויגען אין זאַמושטש, מוז איך, אום זאַמושטש צו זעהען, פערטריבען ווערען דריי מיילען ווייט — קיין שעברשין.

ערשט אין דער הילצערנער שטאָדט (די איינציגע מויער איז דעמאָלט געווען דאָס פריצישע איינקופּטס הויז אין מיט מאַרק — איין איינפאָהר־הויז, טראַקטיר און קלייטען צוזאַמען); ערשט אין נידריג־געבויטען, שינדעל־ און אויך שטרוי־געדעקטען שעברשין, פלאַנצט זיך און שטעלט זיך אויף, פאַר מיינע פייכט־פערבענקטע אויגען, מיין געמויערטע, דריי שטאָקיגע, אייזען־ און דאַך־ציגעל־געדעקטע היים... וואָס ציהט זיך נישט אויס אין דער לענג, „ווי איין אָבגעשטאַנענער פיש״, נור מוז, צווישען וואַלען געדרענגט, וואַקסען אַרויף, צו דער הייך.

איך האָב געמוזט בעקומען צו זעהען דאָס אומגעלומפּערט הילצערנע מיסגעבורט פון שטאָטזייגער אין שעברשין, — איך זאָל דערפיהלען די גאַנצע הויכע פראַכט פון מיין היימישען זייגער־טהורם, וואָס קראַצט, ווי מיר האָט זיך דעמאָלט געדאַכט, די וואָלקען! און געמוזט בעקומען צו זעהען דאָס שטיק „ברכי־נפשי״ אַרום שעברשין, די „לבשו כרים הצאן״ — דאָס גרינע טישטוך, בפעלעקט מיט׳ן בהמה׳שען געל און רויט, מיט׳ן בריקעל צום וואַסער און צו דער, פון דער עלטער פערשוואַרצטער און פון מעהל פערוויסטער, וואַסערמיהל, — איך זאָל בעמערקען און קאָנען אָבשאַצען דעם בעזונדערן חן פון אונזער „אונטער׳ן פעמטונג״, וואָס איך האָב איבערגעגעבען אין „משיח׳ס צייטען״; פון קליינע פערשאָטענטע שפּאַציער־פלעץ צווישען וואָלען, אין דער בעהאַל־

טענער „איציעצקאַ“ *, וואו איך האָב געלאָזט שפּאַצירען דעם קאָצ־קער און בעלזער אין „שהשמחה במעונו“... ווי איך די פּייכטע לאָנקים מיט פּרעש־זומפּען, בעשיטע מיט „משוגענע גרייפּליך“ און קליינע היעגעל פון שלאַנקע, געלב־גאָלדענע קעניגס־קערצען...

עס וועקט זיך דאָס ערשט נישט לאַנג פערבאָרגענע, און אין די „זעהענישען“ פון דער היים, וואָס איך האָב ווירקליך מיט אייגענע אויגען געזעהען, מישט זיך אַריין דאָס געהערטע, דאָס עלטערע זאַמושץ, פון וועלכען נור מיין אויער האָט פערנומען.

שוין אויפגעזעסען בין איך אַ פערחלומ׳טער....

מען האָט מיך איבערגעגעבען אַ שעבערשינער יוד, וואָס האָט מבטיח געווען, אַז ער וועט מיך בשלום צושטעלען צו ר׳ פנחס׳לען אין שטוב אַריין, — איך זעה איהם נישט; פערנעפּעלטע אויגען האָב איך. איך פיהל איהם נור מאָגער — אַזוי פיעל פּלאַץ האָט ער מיר איבערגעלאָזט אויפ׳ן געזעס, שאַרף־ביינ׳ג — אויפ בײַ אַ וואָגען־בעוועגונג אונזערע עלענבויגענס שטויסען זיך צוזאַמען, און הויך, — זיין שטימע קומט אין מיין אויער אַריין פון דער הייך. דאָס אויער מיינס איז אָפען: איך האָב נישט געזעהען, ווער עס איז אַראָבגעקומען פון דער היים צו דער פוהר, נור איך האָב געהערט, ווי דער יוד האָט געזאָגט:

— זאָרג נישט (בלשון אתה — אַ היימישער יוד!), ריבעלע, — עלי ועל צוארי.

און זיך צום פוהרמאַן ווענדענדיג:

— וויאָ!

די פוהר רידרט. קולות: פאָהר לחיים ולשלום! געמישטע: יונגע און אַלטע. דער טאַטע:

— און זיי אַ מענש...

קלאַפּט דער וואָגען איבער׳ן ברוק פון גאַס. פאַלט אַריין אין שאָטען פון קלויסטער, נעמט זיך לינקס, אַריין אין טונקעלקייט פון דער שעברשינער ברום; אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין, ווערט באַלד שטילער; שוין שאָסעע.

הייסט עס: איך פאָהר. קיין שעברשין. לערנען ביי ר׳

* א וועג צום צנטלויפען.

פנחס׳לען! ווער ר׳ פנחס׳ל איז און וואָס ער איז, ווייס איך נישט. אפשר האָט מען מיר אויסגעזוכט אַ תלין? איך דערפיהל אַ ביטערקייט אויף דער צונג. און אינערווייניג הער איך אַ שטימע:

— שאָה נישט!

שעברשין איז מיר נישט פרעמד... די שעבערשינער יודען רופט מען לגנאי: שעברשינער „פלאַכטעס“. פאַרוואָס, ווייס איך נישט, ווי איך ווייס נישט, פאַרוואָס מען רופט די ניישטעטער: „לעשניקים“ און אונז — „זאַמושצער פרעסער“; נישט אַלע זענען דאָך טוהמע־פריידעלס, וואָס באַקט שטענדיג קעז־קוכען... ביי אונז אין דער היים עסט מען אַלע טאָג קאַשע מיט יויך...

פון שעבערשין האָב איך אפילו פיעל געהערט. זאַמושץ האָט בעשטענדיג מגע ומשא מיט שעברעשין. פערענגט, ווי געזאָגט, צווישען וואַלען, אַלס געוועזענע פעסטונג, וואָס לאָזט זיך נישט צושפרייטען, האָט זאַמושץ נאָך היינט איהר פאָסט־אַמט אויף דער ניי־שטאָט, און דעמאָלט — דעם אַלטען סאָנד (סוד, געריכט) אין שעברשין, דאָרט זיצט דער אַסעסאָר, וואָס פסקנט אי דיני ממונות אי דיני נפשות און האָט צו שאַפען איבער טויט און לעבען. פון זאַמושץ פיהרט מען צו איהם אין קייטען גנבים... פון טאָמאַשאָוו, וואָס ביי דער גרעניץ, אָבטרעטענדיג אין זאַמאָשץ ביים פאָוויאַט, וואו מען מאַכט נאָך אַמאָל אַ פראָטאָקאָל — קאָנטראַבאַנד, אַרומגערינגעלט מיט אַ וואַך פון גרעניץ־זעלנער אין גרינע לאַמפאַסען... פון הויף פון פאָוויאַט האָט איינמאָל דודי׳ל גנב, אביגדור מלמד׳ס פערלאָזטער יתום, אַראָבגעגנב׳עט פון דער פּזהר, אין דער וואַכ׳ס אויג, אַ פעקילע זיידענצייג, און בעפרייט אַ יוד, אַ מאַן פון אַ ווייב און אַ פאָטער פון אַכט קינדער, פון תפיסה. דעמאָלט האָט איהם די שטאָט אַלץ מוחל געווען; געגלעט איבער׳ן היטעל, געקניפען, פאַר דער קונץ־שטיק, אין בעקיל. און נישט איינער האָט געזאָגט:

— קום צו מיר אַריין נאָך אַ העמד.

אין ציוויל־זאַכען פאָהרען צו די „ערכאות“ בעלי־דינים, וואָס די בוררים האָבען נישט אויסגעגלייכט, דער רב נישט געקאָנט פסק׳ינען, מענשען איינגעשפאַרטע, נצחונ׳דיגע, — נישט קיין לייטישע מענשען...

קיין שעבערשין פאַהרט אָפּט מיין חבר יצחק'ל'ס פאָטער פּ. ג.

פּ. ג. איז אַ שם דבר. אַ מושלם („איי־איי, נאָך וואָס פאַר אַ מושלם, כמעט אַ מלומד!") און איין אפקורס, אויף וואָס די וועלט שטעהט; זיין חלק לעולם הבא וואָלט מען נישט געקויפט פאַר אַ דרייער! און ער האָט עס בירושה, זיין פאָטער איז שוין אויך געווען פון די לייט... אַ מדקדק, איין בעל קורא אין דער וועלט, אַ חבר פון צעדערבוים, אייזענבוים און אַנדערע אַמאָליגע משכילים...

דאָס האָט ער עס מיך און מיין חבר יצחק'ל, זיין איינִיקעל, פּ. ג.'ס זוהן, געברענגט צום „מורה נבוכים". מיר האָבען גלאַט גענישטערט אין די שענק. אַראָפּגעלאָפּט גראָד דעם מורה נבוכים. ער איז גראָד דערביי געווען, —

— נישט פאַר אייך, קונדייסים, נישט פאַר אייערע קעפּ!

דאָס איז גענוג געווען, מיר זאָלען שוין דאָס ספר נישט אַרויסלאָזען פון די הענד און דערנאָך האַלטען פאַר איהם עק־זאַמען...

זיין זוהן פּ. ג. שטייגט איהם איבער.

גאַנצע מעשיות פערצעהלט מען פון איהם, די אויערן ווע־רען פיל.

זענען די מעשיות וועגען פּ. ג. וואָהר? מען פערצייהלט אַזוי פיעל נישט אמת... און איך קען פרעגען מיין חבר יצחק'ל, היינט אַרצט אין זאַמושטש, און ער וואָלט מיר באַלד געענטפערט דעם אמת. איך וויל עס נישט טהון. ווייל...

ווייל די פאַבעל איז שטענדיג וואָהרהאַפטיגער פאַר'ןווירק־ליך געשעהענעם; די פאָלקס־דיכטונג — פאַר'ן אמת'ן פאַקט... דער מענש פערבייגט זיין ווילען, פערשטעלט זיין אמת פנים און טהוט, וואָס עס פאַסט. דער עולם האָט אַ נאָז, דערשפּירט דעם תוך און דעם עצם־ענין פון מענש, און פערצייהלט פון איהם דאָס, וואָס ער וואָלט געטהון, ווען ער וואָלט געווען זיך אַליין געטריי; דאָס געשעהענע, וואָס וואָלט, ווען נישט צופעליגע שטערונגען, פון איהם אַרויסגעשטראַהלט...

„אחרי מות קדושים" קומט אויך דערפון. די צופע־ליגקייטען, די קליינע אַבערראַציאָנען, די „מעשים צוליעב פרנסה", צוליעב כעס, אַ רגע נצחון — פאַלען אָב, פערזינקען אין פער־

גרעסענקייט, און עס קומט אַרויס אַ נשמה, כמעט אַ נאַקעטע... און מען בעקליידט זי אויפ'ס ניי, אין איהר פּאַסיגע קליידער, און עס קומען אַרויס גאַנצע מענשען; גאַנצע, שטאַרקע, נישט וואַקעלדיגע שאָטען, ווי ביים לעבען...

דאָס איז אויך דער צויבער און די וואָהרהייט אין פאָלקסטימליכע ערצעהלונגען... ווי איבערהויפּט דער צויבער און די וואהרהאַפטיגקייט פון דער „קונסט"...

לאָמיר צוריקגעהן צו פ. ג.

פ. ג. איז, ווי געזאָגט, אַיין אַפּקורס: שפּייט נישט אויס ביי „עלינו", היפּט איבער די מלאכים פון שופר-בלאָזען, בלייבט שטעהן ביי „כורעים". און איהר ווייסט, וואָס ער טהוט אין דערהיים? דאַווינט שחרית, אין טלית ותפלין, זאָגט שמנה עשרה, און זיך אַיילענדיג צו פאָהרען קיין שעבערשין, פּוצט ער זיך אין איין וועגס מיט באַרשט און שוה וואַקס די שטיוועל... אויפ'ן טיש שטעהט שוין ברויט מיט פּוטער מיט קאַווע, און אַז דאָס מעסער איז שטומפּיג, שאַרפט ער עס אָן אָן דער רצועה... כפּרות שלאָגט ער נישט, הושענות — מנהג נביאים — אויך נישט. און קען דוקא „פּסוק"; גאַנץ תנ"ך אויסענווייניג.

און — אַיין אַייזערנער מח... און אַ מלומד פון זיך אַליין. האָט איינמאָל צופעליג געקויפט אין מאַרק, ביי אַ שכור'ן גוי, פּאַר אַ צענערל אַ פּוילישען קאָדעקס, און האָט זיך אויסגעלערנט „פּראַווע" מיט פּויליש צוזאַמען! אַזוי אויך — געפונען, ערגיץ אויף אַ בוידעם, אַ פראַנצעזישע מאַטעמאַטיק, (נאָך פון נאַפּאָלעאָנ'ס צייטען, זינט מען טראָגט די רויטע פּלאַרינע, נאָ-טיכליך און מען זאָגט „עגאַל" און „מאַלער"), און אויסשטודירט פראַנצעזיש מיט חשבון און מדידה צוזאַמען; דער פון וואַרשוי געקומענער לעהדער לאַכט אַפילו אין די פויסטען. באשר בכן — דאָס פראַנצעזישע לשון האָט „קרי וכתיב", נישט ווי עס שרייבט און דרוקט זיך, רעדט מען, און פ. ג. לייענט דברים כהויתן... לאַכט מען אויס'ן לעהרער. ער קען פּלאַפּלען פראַנצעזיש מיט'ן אַפּאָטייקערס ווייב; און דער קען טאַקע מדידה!

— איהר שפּיעלט אייך מיט פ. ג.?!

חשבון קומט איהם וועניג צו נוץ. אָט, אַז עס מאַכט זיך

אַ שווערע משנה אין זרעים, אַז אַפילו מיכּל שמש (שוין דערמאַנט) הויבט אָן „שטאַמלען מיט דער צונג און פינטלען מיט די אייגען“, לויפט מען אַהיים צו פ. ג. (אין איין וועגס, זיך צוצוקוקען צו זיין התנהגות), און מען הערט שוין קלאָרע דבורים...

איינמאָל איז מען צוריק געקומען און פערצייהלט, ווי אַזוי פ. ג. האָט זיך אַרויסגענומען אַ שלעכטען צאָהן. נישט געגאַנגען צום רופא. פ. ג. האָט פיינט אַרויס צו וואַרפען געלד: גענומען אַ גרויסען נאָגעל, אַריינגעשלאָגען כמעט ביז'ן קעפּיל אין גרויסען טיש אַריין. גענומען דערנאָך אַ קורץ שטריקעל, איין עק פערקניפּט ביים נאָגעלס קאָפּ, גענומען אַ האַמער און נאָך אַ זעץ אין קאָפּ אַריין. ער איז אַריין אין בלאַט פון טיש. דערנאָך אַרומגעבונדען מיט'ן צווייטען עק פון שטריקעל דעם שלעכטען צאָהן... שטעהט ער אַזוי אַ ווילע איינגעבויגען איבער'ן טיש, גיט פּלוצלינג אַ וואָרף אַרונטער דעם קאָפּ. דער טיש — אַ שפּרינג אונטער, דער צאָהן — אַ שפּרונג אַרויס...

„אפילו זיך נישט אויסגעוואַשען דאָס מויל און גענומען די משנה, אין געזאָגט...“

דער עיקר קומט איהם חשבון צו נוץ צום פלינקען לפ"קין מאַכען. אַ שוואַכקייט האָט ער צו לפ"קין. גאַנצע בריעף שרייבט מיט לפ"קין, שטעגרייף; „וואָס אַ שורה — אַ לפ"ק!“

און זאָגען זאָגט ער, אַז ווען ער דאַרף שרייבען אַזאַ בריעף, לעגט ער זיך שלאָפען, כאַפּען כאַפּט ער אויף שוין מיט גרייטע לפ"קי'ן; „דער קאָפּ אַרבייט ביי'ן איהם אין שלאָף!“

איינמאָל איז ער אַפילו אַרויסגעטרעטען מיט זיין חכמת החשבון והמדידה פאַר דער וועלט; אינ'ם ויכוח צווישען גבריאל יהודה ליכטענפעלד און סלאָנימסקי, מיט איין אָפענעם בריעף פון ליכטענפעלד'ס צד...

יודי האָט איהם בעסער געדיענט, געגעבען פרנסה, נישט די גאַנצע; דאָס ווייב האָט עפּיס אַ געוועלב. אָבער ער פיהרט גאַנץ אָפט פּראָצעסען, שרייבט „פּראָשבים“, פאָהרט צום אַסעסאָר קיין שעברשין. אין דעם פאַך איז ער אַ גרויסער בעל נצחון, טרעט נישט אָב. דער אמת מוז אַרויס ווי בוימעל אויפ'ן וואַסער. קיין פאַלשען פּראָצעס וועט ער נית אָננעמען; די ערליכקייט אַליין,

האט ער, פערצייהלט מען, געפידערט 12 יאהר נאכאנאנד א פראצעס וועגען א פונט פוטער. די פראצעס-קאסטען האבען דערגרייכט ביז 600, זאג ארוים: זעקס הונדערט גילדען; „אזוי פיעל, וויפיעל עס האט געקאסט דאס הינטעל, וואס דער (רייך-געווארענער) פעלדשער האט געקויפט ביים סמאטריטעלם פלונית׳טע“... וועלכ׳ס צד עס האט געזאלט די קאסטען בעצאהלען, ווייס איך נישט...

סיי ווי סיי, פערציילט מיין חבר יצחק׳ל גאנץ אפט:

— מיין טאטע איז געפאהרען —

און שפעטער:

— מיין טאטע איז געגאנגען קיין שעברשין...

פ. ג. פיהרט זיך פראסט, נאטור-מעסיג.

„א יוד — זאגט ער — דארף זיין געזונד, ווי א פויער“. און איהם — זאגט דער עולם — איז זעהר לייכט צו זיין געזונד: „כאפט זיך אויף ביינאכט, און כאפט אריין א מאן-קיכעל“ (מען מיינט: א גאנצע חלה) און — אומגעוואשען! (ער האלט נור פון מים אחרונים — חובה). געהט דער יוד דריי מייל קיין שעברשין צו פוס...

— ס׳טייטש, ר׳ פ., אין אייערע יאהרען — דריי מייל...

— איך געה צו פוס נור א ווי׳ארסט...

— און דערנאך?

— דערנאך — נאך א ווי׳ארסט און נאך א ווי׳ארסט...

און אזוי, ביז ער קומט קיין שעברשין.

און געהן געהט ער ווי אבא חלקיה אויפ׳ן וועג — בארוועס, מיט די שטיוועל איף א שטעקען איבער די אקסעל. דער שאסעע האט שארפע שטיינדלעך. א פוס הייל׳ט זיך אליין אויס, א שטיוועל מוז מען שיקען צום שוסטער; און שפרייזט; מארשירט, ווי א זעלנער אין פראנט, און קאמאנדירט זיך אליין:

— ראז-דווא, ראז-דווא, ראז-דווא! „מפני — זאגט מען, און זיין נאמען: שהקול יפה להליכה...“ „אומות העולם האבען שכל“.

ווייס איך, אז איך פאהר איף פ. ג׳ס וועג.

און קוים אזא טראכט געטהון, דערזעה איך איהם; ווער איך אינערליך פעגאפט, ווי שארף און בולט איך זעה איהם; אט געהט ער... גלייך מיט דער פוהר. עפיס טראכט ער, געווים מאכט ער לפ׳ קין, אדער חשבונט אזוי... די ברעמען — די לאנגע, די

געלע און שטעכעדיגע — איבער די אויגען אראפ. איך האב קיינמאל זיינע אויגען נישט געזעהען, און ווייס נישט, וואס פאר א קאליער זיי האבען געהאט... נישט בעהאלטען האט ער זיי, איין אפענער מענש געווען, — איין אפענער, געראכטער און פעסטער מענש! — נור אזוינע לאנגע, געלע, שפיציגע ברעמען געהאט, וואס האבען נאך לענגערע שאטען געווארפען!

מיט יאהרען שפעטער, אז איך בין אויף זיין לויה געווען, ער ליגט אם ראנד פון קבר, און מיך כאפט פלוצלונג אן א ווילד פערלאנג, צו זעהן זיינע אויגען. „אם לא עכשיו אימתי?" — די לעצטע רגע, דער קברן שפרינגט שוין אין אפענעם קבר אריין — איך מוז איהם אבדעקען. שטארט ארויס פון דער ווייסער טיכע א שטיק זילבערנע בארד און לאזט מיך נישט... איך וויל א ריהר טהון מיט דער האנד, א זילבערהאר גיט א ציטער...

דערווייל געהט ער, מארשירט ער... א קורץ, פעסט יודעל, די פאלים פערקאשערט. די הענד, רעכטס, לינקס, רעגעלמעסיג געווארפען, נור קאמאנדירען קאמאנדירט ער זיך נישט.

טהו איך עם פאר איהם, הייב אן:

— ראז-דווא, ראז-דווא!

מיין הויכען שכנ׳ס קול:

— פע!

„א יונגעל פאדרט צו ר׳ פנחס׳לען, תורה לערנען... ווייסט, קונדאס איינער, ווער און וואס אזוינס ר׳ פנחס׳ל איז? ר׳ פנחס׳ל איז איין אלטער קאצקער"...

„איין אלטער קאצקער" אינטערעסירט מיך. איך פערשווייג. פ. ג. פערשווינד. איך וויל הערען; א מאדנע פאלק — די אלטע קאצקער... מען קען — און מען לערנט נישט, דבקות — און מען דאווינט נישט... דער לאנגער יוד אבער האט נישט וואס, צי ער קען נישט פערצייהלען... עס פאלען איינצעלנע, טרוקענע ווערטער מיט א הייזעריגען צו-פייף: פיש, פיש! „ר׳ פנחס׳ל, פיש, פיש! א קאצקער פיש-פיש..." און איך ווער האלב פערדריבעלט, און אויפ׳ן ארט פון פ. ג. געהט שוין איבער׳ן וועג „ר׳ ליבוש צימעלעס". דער לאנגער, קליינבערטיגער, בלאסער יוד, מיט די אויסגעלאשענע אויגען, מיט דער בעשטענדיגער לוילקע-ציבוק צווישען די

פֿאַרגעלטע ליפּען... דער שווייגענדיגער, פֿאַריתומ'טער, אַלטער קאַצקער, וואָס גייט שטענדיג אויף און אָפּ איבערן בית־המדרש, פֿון אָרון־קודש ביז'ן פֿענסטערל צו דער שמש'טע, מיט'ן ביטערן טראָפּען און אייערקיכליך צום פֿאַרבייסען (זעה „הציץ ונפגע"), און — צוריק... מאַנכמאָל שטעלט ער זיך אָפּ ביים פֿענסטעריל, פּויקט אָן מיט אַ פֿינגער, שטיל, פּויל און פֿאַרבענקט, בעקומט אַ קעלע־שיקיל מיט אַ קיכעל... טרינקט אויס, פֿאַרבייסט אַ פּיציל קיכעל... און ווידער — אויף און אָפּ... און קיינער פֿאַרהאַלט איהם נישט, דער גרעסטער קנאַס טרעט איהם אָפּ פֿון וועג. מען ווייסט, ער איז דער יתום פֿון זיין דור, ער האָט מיט אונז נישט וואָס טהון, האָט אונז גאָר נישט צו פֿרעגען, גאָר נישט צו פֿאַרציילען... פֿאַרהאַן נאָך איינער אַ קאָצקער, אין זיינע יאָהרען, נור יענער איז אַיין עושר, האַלט אַ מיאוסע שענק... (ר' „בעריל" פֿון די „רייזע בילדער") נישט זיינס גלייכען...

און אָט גייט ער איבערן שאָסיי. וואו אַהין? מן הסתם קיין קאָצק... אויף קבר אָבות... איבערן וועג קיין שעבּרשין? בלאָנזיט ער... איך וויל רופען צו איהם, און קען דאָס קול נישט אַרויסבּרענגען פֿון האַלז... איך ליג שוין מיט קאָפּ און אַקסעל אויפ'ן געזעס...

... איין אַיינפֿאַל! געחלומ'ט, איך פֿאָהר קיין שעבּרשין! וואָס איז, פֿאַרשיקט האָט מען מיך? דער טאַטע האָט מיך געלאָזט? די מאַמע — פּיינה געקריגען?! איך בין אין דער היים! אויף דער סאָפֿע ליג איך, ביים פֿענסטער. זעה, ווי דער עולם גייט איבער דער גאַס אין מרחץ. דער „תם" מיט'ן בעזעמיל, די „בהמה!"... באַלד נאָך שבת, וועל'מיר איהם אונטערשיקען נאָך אַ כתב־רבנות פֿון ערגיץ אַ שטעטיל, וועט ער לויפען אַהיים צום ווייב מיט אַ בשורה, און בעטען רשות, צו פֿאָהרען....

אָבער פֿאַר וואָס ליג איך? מן הסתם — קראַנק. יאָ, די פּליי־צעס ברעכען מיך אַזוי. עס מוז אָבער נישט זיין געפֿעהרליך. דער טאַטע איז רוהיג אַוועקגעגאַנגען צו קבלת שבת, און די מאַמע נעמט זיך צו בענשען ליכט. אַ שיינע צוויי פּאָר זילבער לייכ־טער מיר האָבען. דער עיקר די הויכע פּאָר, די מיט די רייזע־ליך און קריינדאַליך... די מאַמע בענשט ליכט ערנסט, אוי, ווי

פרום מיין מאַמע איז! און דאָך בין איך זיכער, אַז זי קוקט אויף מיר פון צווישען די פינגער... אַזוי, גלייך, קוקט זי אויף קיי־נעם נישט... קוקט און שמייכעלט אַוודאי... אָט, שטעהט זי שוין ביים צווייטען פענסטער... ליכט אָבגעבענשט און קוקט אויס דעם טאַ־טען. לכבוד שבת: אין שטוב אין דער טערקישער שאַל; די לאַנגע אוירינגלייך ציטערן אידר אין אויערן. וויל אָבווישען די פער־הויכטע שויב, דערמאָנט זיך: שבת, און טהוט עס נישט. אין גאַס איז פינסטער, און דעם טאַטען וועט זי דערקענען אינ'ם נאָנט...

אַז זי דערזעהט איהם, רייטעלט זי זיך שטיל, שטיל און ווענדט אָב, זעצט זיך אין אַ ווינקעלע, מיט אַ האַלב פנים צו דער וואַנד... פאַר וואָס קומט נאָך דער טאַטע נישט? שטיקער ליכט שוין אָבגעברענט... פערדעה זיך אַוודאי... קלויבט זיך אַיין אורח צום טיש... און אָט — עס עפענט זיך די טהיר...

— גוט שבת, גוט שבת! דער טאַטע — פריילייך, נאָך איהם דער אורח — עפּיס גרילעכציג און גרעבליך. די מאַמע ענט־פערט שטיל: „גוט שבת, גוט יאָהר“, און געהט איבער דער שטוב און שטעלט זיך מיר צו קאָפּענס. איך ענטפער נישט, מיר האָט דער טאַטע קיין „גוט שבת“ נישט געזאָגט, ער האָט מיך נישט געזעהען! זאָל ער זיך דערמאָנען און פרעגען, וואו ליבוש איז. ער פרעגט נישט, מאַכט קדוש. קוקט אויף מיר, און רעדט נישט אַ וואָרט. איך בין קראַנק, און ער מיינט, איך שלאָף. קוקט מיט גרויס באַרמהערציגקייט. ער וואָלט געקרעכצט, נור שבת... עס מוז מיר זיין ערגער. דעריבער שטעהט מיר די מאַמע צוקאָ־פּענס. פאַר וואָס לעגט זי מיר נישט די האַנד אויפ'ן שטערען? זי וועט עס טהון, זי מוז עס טהון. אַניט, וועל איך מיך צווויינען! — דערווייל וואַשט מען זיך; דער טאַטע, דערנאָך דער אורח. נעמט ער, דער אורח, אונזער גרויסע, שווערע, צוויי־אויערנדיגע פולע קו־פערנע קוואָרט אין איין האַנד אַריין, גיט מיט אַמאָל אַ גאָס אויף דער צווייטער, — שעפּט אָן פון פעסיל, טוישט די הענד — ווידער מיט אַמאָל אַ פולע קוואָרט וואַסער. און אַזוי דריי מאָל... ביי אונז טראָגט וואַסער דאָס קראַנקע קליינע אייזיקיל, וואָס איז מפרנס מיט וואַסער־טראָגען אַ וועיב מיט אַכט קינדער, און נעמען נעמט מען ביי אונז נישט פון דער קאַן, נור פאַר דער וואָך;

דאָס פּעסיל טאָר נישט זיין לעדיג... מאַכט די מאַמע, וואָס שמעהט מיר צוקאָפּענס, שטיל צו זיך, נור איך הער:

— פרום אויף אַייזיקילס חשבון!

דעם טאַטענס „אַוועלט זעצט מען נישט אַיין", און דער מאַמעס: „פרום אויף אַייזיקילס חשבון"—די צוויי זאָמען, די צוויי קערנדליך, וואָס מען האָט מיר, אין דער יונגער נשמה אַריינגעוואָרפען, זענען קיינמאָל נישט פערלוירען געגאַנגען. שטענדיג, שטיל און בעהאַלטען, געשפּראָצט און אין אַלע מיינע זאַכען אויסגעשפּראָצט...

דערווייל אָבער עסט מען אָהן מיר.

בין איך ווירקליך אַזוי קראַנק?...

אָבער, איך פאָהר נישט קיין שעברשין! קראַנקערהייט אַוודאי נישט! ווי די פליצעס ברעכען, אָבער צו וואָס שעברשין? קיין שעברשין פאָהרט ר' זלמן דער שענקער. צום ברייהויז, הייבען בעשטעלען... דינגט ער ביי ישראל זשדאַנאָווער די פוהר. איז דאָך אָבער „רע-פוילין" — מוז מען דאָך פאָהרען אָדער מיט דער פּאָסט אָדער מיט אייגענע פערד, אָדער אָבצאָהלען שטייער פאַר נישט ניצען די פּאָסט... יאָ, „רע-פוילין" — זיפצט ער, פערצווייפלענדיג — שיקט ער אין מאַגיסטראַט אַריין, אויף דער ניישטאָט אַרויס, און לאָזט זיך ברענגען אַ צייגעניש, אַז עס זענען זיינע אייגענע פערד. אָבער „רע-פוילין", דער שומר וועט צולעגען נאָז און אויגען צום חותם מיט דער חתימה און פּריווען, און אפשר נאָך אַ פראַג טהון: אפשר געפעלשט? און ר' זלמן שענקער וועט דער מוטערס מילך ענטרינען, — שיקט ער דעם אייגענעם שליח נאָך אַמאָל אויף דער ניישטאָט און קויפט אויס איין ערלויבעניש צו פאָהרען אויף אַ געדונגענער פוהר... און איז זיך מישב: „רע-פוילין", און שיקט צום דריטען מאָל אויף דער ניישטאָדט אַרויס און לאָזט זיך ברענגען די פּאָסט...

דאָס פאָהרט ער קיין שעברשין...

מען טראָמפּייטערט — טראַ—טראַ—טראַ...

און, אין מיטען טראָמפּייטערן:

— טפרו—ו—ו! — — —

י. ל. פּרץ און זיין פרוי

אָנגעקומען...

דער לאַנגער יוד כאַפּט זיין פּעקיל און ווערט נעלם אין דער פערשאָטענטער הילצערנער פּאָדציענע*, צווישען קליטען, שטעלען און שרייענדיגע וויבער... ר' פנחס'ל, האָט זיך אויסגעוויזען, איז נישט אין דער היים... געקומען פון דאָרף אַ זייגענדיגע טאָכטער, וואָס איז קראַנק געוואָרען אויף דער ברוסט, צו'ן אַ דאָקטאָר און פערנומען זיין אַלקיר... איז ער אויף די פּאָר טעג אַוועק צום איידעם אין דאָרף אַריין: קאָצקער האָבען פיינד עצבות, מחלות, געקרעכצערייען...

מיך מיט'ן קעסטיל נעמט אַראָב די רביצין. אַ שוואַרצע, האָדריגע, הויך-געוואַקסענע יודינע...

אַ מאַמר המוסגר: מחויב צו גלייבען זענט איהר מיר נ י ש ט. איך מאָל נישט קיין מענשען, נור זייער אָבבילדונג אין מיר, און די אָבבילדונגען זענען זעלטען ענליך צום מענש; איך מיין: צום אויסערליכען פון מענש. עס בלייבט ביי מיר אַ שוואַרצע פאָטאָגראַפּיע פון אַ בלאָנדען מענש, וואָס האָט מיר אַרויסגעזאָגט אַ שוואַרצען געדאַנקען. און דוקא אַ העלע און גאָלדענע — פון אַ שוואַרצע, וואָס האָט מיר אַ שטראַהל אין האַרץ אַריינגעוואָרפען, פון נאָך אַ שוואַרצער אויג... די זעלישע ליניען און פאַרבען פערדעקען פאַר מיר די אויסערליכע ליניען און פאַרבען פון קערפּער... די רביצין האָט געקענט גאַנץ אַנדערש אויסזעהן...

נור, ווי זי האָט נישט אויסגעזעהען, זי נעמט מיך אַראָב, מיך מיט'ן קעסטיל, רייסט אונז ביידע קוים אַרויס פון צווישען אַ קרענציל וויבער, וואָס האָט זיך שוין אַרום אונז פערזאַמעלט... פון די וויבער פליהען צו מיר ווערטער:

— ר' יודעלעס... ריבעלים... זוהן... עלסטער זוהן...? אַהער געשיקט... מן הסתם — סחורה! צו ר' פנחסל'ען — ער וועט אידם שוין מאַכען מאַר אַ לייט... אַ שאלה... אַ יונג ביימעל...

— אָבער, וואָס פאַר איין אויגאַנים! זעהט! זעהט! —

לאָז איך די אויגען אַראָב. און די רביצין פיהרט... און זי פיהרט מיך אַריין אין אַ פערשאָטענטער שטוב, — נור אַ טהיר

* פאָד-ציען—פּויליש—אונטערן שאָטען.

מיט אַ פֿענסטער איף דער טונקעלער פּאָרציענע אַרויס... אין שטוב, קוים איך דערזעה — קוימען־אויבען, אַ טיש און אַ לאַנגע באַנק, אַ פּאָר בענקלעך... ביי די ווענד — זעק... גראָהע, ווייניגע ווענד (פּונקט מיין היים, מיין אויסגעמאָלטע, ליכטיגע...) זעק מיט קאַרטאָפעל, פֿון איינעם אַ ביסעל אויסגעשיט... הויפֿען ציבעלים, מייערן... זי ציהט מיך ווייטער, אין אַ נאָך פֿינסטערער שטוב אַריין, וואָס ציהט איהר ליכטיגע חיונה דורך איין אָפּענער טהיר אין ערשטען צימער אַריין, און האָט נאָך אַ פֿערמאַכטע טהיר צום אַלקיר...

— ר׳ פּנחסלם אַלקיר, צינד פֿערנומען... מיין טאָכטער נעבּיך... מיט גאָט זיין הילף... געזונד אָבּפּאָהרען די טעג. ר׳ פּנחס׳ל וועט קומען... אין אַלקיר וועסט׳ו לערנען מיט איהם תּורה...

דאָס קול איז איך שוואַרצליך און האָדריג, און פֿערגעסט נישט צוצוגעבען:

— ליכט, יונגעלע, וועסט׳ו קויפֿען...

און גיט עפּיס אַ ווּיסטען שמייכעל אין דער פֿינסטער:

— נישט אמת, יונגעלע, די מאַמע האָט דאָך דיר מיטגעגעבען קליין־געלד...

און דרינגענדיג:

— יאָ?

— יאָ, יאָ! זאָגען אָבער קען איך נישט, קלינג איך מיט דער האַנד אין קעשענע.

— אַ סך, אַ סך... נו, יונגעלע, דערווייל זעץ דיך... ביסט דאָך מיעד פֿון וועג. אָט דאָ, יונגעלע! דאָס בענקעל שאָקעלט זיך נישט...

זי זעצט מיך.

— און דאָ, זעהסט׳ו ביי דער וואַנד, צווישען דער שאַנק און דעם פּעסיל וואַסער (פֿון אַלקיר הערט זיך קרעכצען. זי: באַלד, באַלד, טאָכטערשי, איך לויף שוין אַקעגען דעם דאָקטאָר! —) דאָ וועט זיין דיין געלעגער. איך וועל דיר פּיין אויסבעטען. און דערווייל (אַ קרעכץ און — באַלה, באַלד, אותי הרגע... ס׳יונגעל איז דאָך הונגעריג!) אָט זעהסט, אַ שיסעלע ציבעלקים, ערשט געמאַכט;

געוואוסט, די קומסט. און רעטיך אַ ביסעלע, שוויצט פון זאַלץ... עס, עס... איך לויף נור אַ קעגען דעם דאָקטאָר, ברענג איך דיר נאָך אַ גלאָז מילך... אָט אַיין אייער-קיכעל. זאָלסט דיך נישט דאַרפען וואַשען.

זי פערשווינד. דער הונגער טהוט זיינס, איך וויל אויך „פערעסען" דאָס קרעכצען פון אַלקיר... איך עס, און די טרערען (פאַר וואָס?) רינען מיר פון די אויגען איבער די באַקען אין שיסעלע אַריין... אָבער — פאַר וואָס האָט מען עס מיך פערטריבען פון דער היים? וואָס האָב איך אַזוינס געזינדיגט? — איך וויל נאָכ-קלערען, דערמאַנען זיך, פערטראַכט זיך און קען זיך נישט דער-מאַנען. פערטראַכטערהייט, אויפגעגעסען דאָס גאַנצע שיסעלע, עס וועקט מיך אַ שרעקליכער דורשט. געוואָהנט שוין אַ ביסל צו דער פינסטערקייט, דערזעה איך אויפ'ן טיש אַ גלאָז מילך. מיין איך, די רביצין איז שוין געווען, געברענגט, און איך האָב נישט געהערט. כאַפּ איך, טרינק אויס, — און, דאָס גלאָז נאָך אין דער האַנד, — די רביצין, מיט אַ גלאָז מילך!

— אַ בראָך איז צו מיר! אַ קלאָג איז צו מיר!

צוויי גלעזער פאַלען; פון מיין האַנד און איהר האַנד. צוויי קלינג און געפלאַצעריי. אַ טויט-שרעק-געשריי פון אַלקיר...

עס ווייזט זיך אויס, אַז איך האָב אויסגעטרונקען דאָס גלאָז-מילך, וואָס מען האָט אָבגעצאַפּט פון דער קראַנקער ברוסט, צו ווייזען דעם דאָקטאָר.

די רביצין, ענדליך, זאָגט:

— אַ מען זאָגט משוגע, גלייב!

— — — — — — —

ווייזט שוין שעבּרשין אויך פון מיין משוגעת, פון מיין פערי-חלומטקייט, טהוען אַלץ קאַפּויער. און ווער עס וויל, נעמט אין בית המדרש אַ שטיקעל קרייד, מאַכט אויפ'ן טיש אַ ראָד, אין מיט'ן ראָד — אַ פינטעלע. אַרום ראָד שרייבט מען אויף אַלע מעלות טובות, וואָס אַ מענש קען האָבען: אַ גוטער קאָפּ, אַ גוט האַרץ, אַ גוט אויג... און אין מיטן, ביים קליינעם פינ-טעלע — „משוגע"...

„אַ ביסל משוגע וואָלט נישט געשאַט, נור, אַז דאָס משוגעת

איז אין דער מיט, און אַלע מעלות אַרום, — איז אַלץ משוגע"...

דערווייל איז דאָס ווייבעל געזונד געוואָרען, אָבגעפּאָהרען געזונטערהייט. ר' פּנחס'ל — געקומען, דעם אַלקיר פערנומען...

ליכט, צו בעלייכטען דעם אַלקיר נעמט מען ביי מיר; נישט ער, די רביצין... יעדעס מאָל זאָגט זי: „ר' פּנחס'ל זאָל וויסען, וואָלט ער מיר די קאָפּקע אָבגעריסען..." איך בעמערק, אַז עס איז „צום גראַם", און בין איהר מוחל... אָבער לערנען אין אַלקיר לערן איך זעהר זעלטען. ביי טאָג איז ר' פּנחס'ל דאָס מיינסט פערנומען מיט בוררותן... פּאָהרט אַמאָל אויף אַ טאָג אין אַ בוררות ערגיץ אין אַ דאָרף, צי אין אַ נאָהנט שטעטיל אַריין. בייגאַכט האָט ער אין אַלקיר התבודדות, טרעט אויף און אָב, אָדער זיצט און שרייבט „חדושי תורה"... אַ מחבר — ר' פּנחס'ל! אַמאָל, זאָגט מען, וועט די וועלט אַ גרויס ליכט דערזעהען, אַ גרויס ליכט מק"ק שעבערשין... דאָס ליכט האָט מען נישט געזעהען... ר' פּנחס'ל איז געקומען אין זיין צייט צו קבר ישראל, — וואו די „חדושי תורה זענען אַהין געקומען, — איך האָב מיך שפּעטער נאָכגעפרעגט, — ווייסט קיינער נישט; אַפילו די רביצין נישט... און איך לערן אָהן איהם. „דער עקר — זאָגט ער — איז דאָס לייענען... דאָס לערנען פאַר זיך. דאָס שאַרפען זיך אַליין דעם מח... צום רבין דאַרפען מען קומען מיט ספקות, מיט שאלות... מיט „הדבר הקשה"...

„און דער עקר לערנען איז פאַר טאָג... מאימתי....

און ער טהוט זיך זיינס ביי מיינע ליכט אין אַלקיר גאַנצע נעכט, און מיר שאַפט ער אַ חבר, צו לערנען פאַר טאָג אין בית המדרש... אַהיים דערפון שרייב איך נישט. ערשטענס — פויל צום שרייבען בריעף, ביזן היינטיגען טאָג! צווייטענס — עס שמעקט מיט מסירה! דריטענס, אַז „זיי" האָבען מיך אַוועקגעשיקט, איז נישט זייער דאגה... פערהאַן נאָך אַ פירטענס — און דאָס איז דער עקר — איך בין איהם דאַנקבאַר פאַר'ן חבר. דעם עלטערן חבר האָב איך ליעב בעקומען אהבת נפש. מיט פריידּ כאַפּ מיך מיך אַראָב, פיערען פאַר טאָג, פון געלעגער. און לויף צום חבר... און וואַרט אָב זיין קומען מיט יונג-האַרץ-קלאַפּעניש! לערנען לערנען מיר „זבחים", און איך קריעג ליעב, צו ליעב איהם, די סוגיא... אַ יונגער

מאַן, וואָס דערמאַנט מיך מיין פעטער שמואל-ליבוש מיט די בלאָהע, טאַנצענדיגע, דינע אָדערליך ביי די שלעפען. יענער האָט איך ליעב צו לערנען פאַר טאָג. איך בין אַמאָל קראַנק געלעגען ביי דער באָבען אין דער גרויסער שטוב. און יעדען פאַרטאָג זיך אַיינגעהערט, ווי ער לערנט, שטיל, שטיל-זינגענדיג. דער יונגער מאַן, מיין חבר, לערנט אויך האַרציג. די שטימע — ווייך, סאַמיטען, פערגנבֿיט זיך אַזוי צום האַרץ. און שוואַרצע, שוואַרץ-גלאַנצענדיגע פאות געלאָקטע האָט ער. און כאַפּט אָפּט אַיין עק פאה אין מויל אַריין. דורך די רויט-זאַפטיגע ליפּען, צווישען די מילך-ווייסע צייהן. און אויגען אונטערן שטערן, היינט וואָלט איך געזאָגט: „פייכט פערבענקטע", דעמאָלט: „אַזוינע גוטע, גוטע"... „גוט" און „טרויער" איז דעמאָלט ביי מיר דאָס זעלבע. און באַקען עטוואָס געלבליכע, פערשאָטענטע, נור מיט אָבגלאַנצען פון די „גוטע" אויגען... איינמאָל, לויפענדיג אַזוי פאַר טאָג אין בית-המדרש אַריין, האָב איך דערזעהען אַ „רוח". ער האָט זיך געוויעגט אין דער לופט, אַראָבהענגענדיג פון אַ פענסטער אין אַיין אַלט הויז... „נישט דאָ קיין רוח", ווייס איך! דאָס האַרץ אָבער קלאַפּט, דאָס בלוט פולסירט אָבער — איך זעה דאָך פאָרט... דאָס האַלט מיך נישט אָב. איך לויף פאַרביי, נישט צום מקום קדוש, נישט צו „זבחים", — איך ווייס יעצט בעשטימט — צו מיין „חבר"... זיינע אויגען רופען מיך... שפּעטער האָט זיך אויסגעוויזען: עמיץ האָט אַרויסגעהאַנגען אַ העמד צו טריקענען... אָבער מיין שרעק, און דער לוין פאַר דער שרעק — זיין צערטליכקייט!..

אין עטליכע יאָהר אַרום איז דער יונגער מאַן געקומען קיין זאַמושץ, זוכען פרנסה. זיין פאָטער איז שטענדיג געווען איין אָרימאַן און געטהאַן מיט איהם אַ געלד-שדוך, מיט אַ רייכען אַרענדאַר פון אַ מיהל. דער פריץ האָט זיך געענדערט, אָנגעהויבען פערלאַנגען הוספות, דאָס געשעפט איז ערגער און ערגער געוואָרען, דער מילנער — בדיל הדל. און מיין יונגער-מאַן איז געקומען זעהען זיך עפּיס אַ געשעפט, מפרנס צו זיין — זיך, זיין ווייב און קינד, און דעם אַלטען שווער מיט׳ן הויז-געזינד. אַיין אַנדערער מענש. דאָס פּנים האַרט-ביינינ, און די אויגען — דאַגת פרנסה, שרעקיגע דאַגת פרנסה.. איך האָב מיט איהם מיט-

לייד און דאָך מייד איך איהם אויס. איך האָב אין האַרץ אַ שען בילד פון אַגעליעבטען מענש; ביי יעדען טרעפען זיך מיט איהם ווערט דאָס בילד טונקעלער, פערשאָטענטער, און איך וויל עס היטען ווי איין אוצר... מייד איך איהם אויס...

שטעה איך אויף, ווי געזאָגט, פיערען פאַר טאָג, און בייַנאַכט שלאָף איך זעהר שלעכט. דאָס פעטיל-וואַסער קיהלט מיר דעם קאָפּ; וויל איך איבערדרעהען דאָס גלעלענער; מיין שוואַרצע רביצין פּאַטשט מיט די הענד:

— אַזאַ משוגעת, מיט די פיס צו דער טהיר וויל ער ליגען...

שלאָף איך און שלאָף נישט, און הער אַלץ, וואָס אַרום טהוט זיך. הער איך, ווי ר' פנחס'ל געהט אויף און אָב אין זיין אַלקיר, אָדער סקריפּיט מיט דער גענזענער פעדער איבער'ן פּאַפּיער, אָדער שטעלט זיך אַרויף אויף אַ בענקיל און זוכט אַ ספר אין הענגענדיגען וואַנד-שענקיל... אַביסל „אנגערידהרט" בין איך שוין, קלער איך, וואָס זוכט ער: אַ „קולא" צי אַ „חומרא"? — געשריבען אָבער האָט ער פּשט'ליך... געוואָלט אַרויסגעבען אַ ספר מיט פּשט'ליך פאַר בר-מצוה'ס און חתנים... ווי געזאָגט, פאַרלידען געגאַנגען;

די רביצין קלאָגט זיך אַמאָל:

— ער זאָל מיר עס אַמאָל צוהעלפען צו דער אַרבייט...

און ער ענטפערט אין דער דריטער פּערזאָן:

— זאָג איהר, אַז איך וועל מיין ספר ענדיגען, וועל איך איהר קויפען פעריל...

די שוואַרצע האָהריגע רביצין, מיט'ן וואַרצעל (וואָס איך דערזעה ערשט) אויפ'ן שטערן, רייטעלט זיך פאַר נחת, די אייגאַליך גיבען אַ פינקעל, פעריל האָט אַ יודינע ליעב, תורה — איך! און גיט זיך, זיך נישט אויסצוגעבען, אַ ווענד אָב צו דער וואַנד... מיין מאַמעס בעוועגונג, נור אַזוי אומגעלומפּערט און (וואָס גאָך מיאוס'ער איז) אַכאַפּ דעם פאַרטוך צו דער נאָז.

און אָפט בעקום איך צו הערען, ווי די רביצין רעכענט זיך, ביז שפעט אין דער נאַכט אַריין, מיט שכנות, מיט וועלכע זי האָט געקויפט און פערקויפט בשותפות אַ מציאה...

הייבען הייבט זיך עס אָן שטיל, זעהר שטיל... גלייך שטילע פייערליך צישען, שלענגליך וואַרפען זיך איבער צישענדיג

(דעמאָלדיגער אײַנדרוק; וואו איך האָב דעם אויסדרוק גענומען, ווייס איך נישט!) און אַלע מאָל: טסס... דאָס יונגעל שלאָפט. אָדער: „וועקט נישט דאָס משוגעת'ל", און „ר' פנחס'ל שרייבט תורה!", פלוצלינג — אַ הויך וואָרט, באַלד אַ גראָבס, און נאָך, און נאָך...

— „גנב'טע, גזלנטע"... אַ קללה אַ שאַרפע... און שטענדיג מיינט מען „מיין" רביצין... און: שאַ, שאַ!

זי גיט נאָך! איהר געלד, זייער נשמה! לאָ'מען נור איהר פנחס'לען נישט וועקען... און דעם „תכשיט", וואָס קען אַהיים שרייבען אַ בריעף...

און עס ווערט רוהיגער... און, נאָך די חשבונות — גלאַט אַ גערייד... מען גענעצט, און עס פעדימט זיך איין אַ שמועס. דאָס מעהרסטע רעדט די רביצין, וואָס זיצט ביים קוימען-אויבען, נישט ווייט פון טהיר און מיין געלעגער. און רעדען רעדט זי פון איהר קינפטיגער שנור פעריל און שפעטערן חלק לעולם-הבא — פון איהר ר' פנחס'לען. און — גאַנץ אָפט פון מיר...

דעמאָלט ווער איך אין גאַנצען וואַך. עס אינטערעסירט מיך. איך ווער פון איהר זעהר פיעל געוואָהר און דערמאַנט. איך טהו פיעל זאַכען אונבעוואוסט און פערגעסען פערגעס איך נאָך מעהר.

זי רעדט, שטריקענדיג אַ זאָק, אָדער צערינדיג איין אַלט בגד. אַנדערע טהוען דאָס זעלבע; מען געהט נישט פון שטוב אַרויס, אָהן איין אַרבייט אין בוזעם. און אַלע אינטערעסירען זיך מיט מיר, מיט'ן „תכשיט", מיט'ן „משוגעת", מיט „די גרויסע, ברענענדיגע אויגען". „ווי ברענענדיגע הבדלות", האָט איינע פערגלייכט; איך האָב עס גענומען אין „מאָגיש" אַריין. און די רביצין רעכענט אויס מיינע שגעונות. פערציידהלט, ווי איך רייס אַלץ פון מיר אַראָב. ווי איך שלייף אָב די אָבצאַסען פון די שטיוועל. „אַפילו דאָס היטעל צורייסט ער"...

— אַ וואונדער! אַז אַ יונג לויפט אַרום גאַנצע טעג... ר' פנחס'ל איז דאָך שטענדיג אַ פערטראַכטער, אַזאַ למדן! און איידער ער קוקט זיך אום, והילד איננו! (שקר, ער קוקט זיך גאָר נישט אום!) זוכט מען (אויך זעלטען אמת). וואו געפינט מען איהם? אונטער דער שטאָט. וואו איז ער דער בחור? ביים וואַסער, אויף

דער לאָנקע אויסגעצויגען. קוקט אין הימעל אַריין אָדער מיט'ן פנים צום גראָז... אָדער רוקט זיך ביז צום ראָה פון דער וואַסער־כּיהל (מיין יונגען־מאַנס שווערס אַרענדא). און „אַז ער גיט אַ קאָ־לער זיך ווייטער? און אַז אַ קוה, וואָס פּאַשעט זיך, וועט איהם געבען אַ כּאַפּ אויף די הערנער? — ווער וועט זיין שולדיג?"

און נאָך, און נאָך. אַ מאַסע קליינינקייטען: דורכגעלאָפען די פּאָדציענע און, מעשה שטן, פּערציעפּיט זיך אָן זיין קנאָפּ מנחם־מענדילס בת יחידה'ס צאָפּ... ווערט אַ געשריי: מזל־טוב! מזל־טוב, חתן כּלה! די ווייבערישע צונג האָט דאָך קיין ביינער נישט! געהט דער יונג, שטרעקט אויס די הענד צום מיידעלס קאָפּ — האַלט זיך איהם גלייך פאַר'ן פּנים און זאָגט: אדרבא, אַ שיין מיידעל! געהערט אַזוינס!..

— און מיינט איהר — געהט מען איבער, נישט אָהן גדלות, צו מיין אָבשטאַמונג! — מיינט איהר „אַבי ווער?" — פון אַ שטיין אין גאַס געפונען? פון פאָטערס — ר' יודעלס צד — אויסגעוויקט אין תורה, אין גדלות, אין עשירות, ביז צום רבין ר' העשיל!..

אַ שפּרונג, ווייל פון דעם צד נישט „בעהאָוועגט". פאַר דאָס איספּיהרליכער פון דער מאַמעס צד, — זאַמושץ! —

און איך ווער געוואָהר (איוב אמת), אַז מיין עלטער זיידען פון דער מאַמעס צד האָט מען גערופען „דער סטאַראָסטער". „ר' ליבוש סטאַראָסטער"; איך הייס נאָך איהם — דער משוגענער ליבוש! (איך פאַל דאָך ביי מיר נישט אָב!) און פאַר וואָס האָט מען איהם גערופען סטאַראָסטער? ווייל ער האָט זיך געפיהרט ווי אַ סטאַראָסטא, ווי אַ שררה! געהאַט זיך זיין בעזונדערע שטוב, נישט קיין אַלקיר! רויט געפאַרבטע טיש און בענקליך, געטראָגען זיידענע זאָקען, גערעדט דייטש ווי אַ וואַסער, און אַז עס איז געקומען דער שררה זאַמאָיסקי, דער אַרדינאַט, וואָס האָט זאַמושץ געבויט, פלעגט ער איהם רופען און רעדען מיט איהם פּה־אל־פּה. און נישט: „סלוכיי, זשידקו!" נור מיט גרויס דרך ארץ...

און די עלטער־באָבע האָט אַ געוועלב געהאַט, אַ גרויס געשעפט פון קאָלאָניאַל סחורה, טאַקי מכּל טוב און — מעבר לים... סחורה פון לייפּסק: היינט האָט דאָס געשעפט בירושה מיין פעטער

אינ׳ם האַרטען קאַפּעלוש, ווי דערמאָנט — דער שפּעטערער זאַמלער פֿון מיינע היימיש־געבאַקענע שירים. און אין דעם געוועלב — הערט, וואָס אַ ייִדענע אַ צדקת קען! — זענען געווען אָפּגעטיילט צוויי שופֿלאָדען: איינס מיט ראָזינקעס, דאָס צווייטע מיט מאַנדלען, פֿאַר אָרימע לייט. דער גאַנצער פּדיון — אויף צדקה! און קומט אַריין אַין אייגען קינד און וויל אַ ראָזינקע, קריגט עס איבער די הענדטליך; מוז עס אַריינוואַרפֿען אין בעזונדערן שופֿלעדיל פֿאַר אָרימע לייט אַ גראָשען... אַ פּרוטה... (דעמאָלט נאָך פּרוטות גענאַנגען).

און ווערט שטיל, אָדער איך דרימעל עטוואָס פֿעסטער אַיין. בויט זיך אויף פֿאַר מיר „מיין" און מיין זאַמאָסקי׳ס זאַמושץ — דאָס קליינע פּאַריז. און, ווי דערמאָנט, אויסגעמישט מיט׳ן עלטערן זאַמושץ, פֿון וועלכען איך האָב קינדווייז געהערט.

און איך זעה זאַמושץ נאָך אַלס פֿעסטונג אין אירע מאַכט, פּראַכט און אַרומגעוואָרפֿענער שרעק... אַרום — נישט פֿערלאָזטע, נישט אָבגעשיטע, נישט אָבגעשטאָכענע וואַלען; צווישען וואַלען און וואַלען — פּאָסען מיט וואַסער; טיעף, קלאָר וואַסער... אַ זעלנער, פֿון אַ דאָרף אין טיעף רוסלאַנד, האָט זיך אַמאָל אַהיים פֿערבענקט, ענטלאָפֿען פֿון קאַזאַרמע, געוואָלט אַריבערשווימען דאָס וואַסער, צו שווערע שטיוועל געהאַט, און — דערטרונקען געוואָרען. אַרום, אויף די וואַלען — אַרמאַטען, קאַרטעציען, דריי־ און פֿיער־עקען מיט קוילען, — מען טאָר אויף זיי נישט ווייזען מיט אַ פֿינגער! עס געהט אויף און אָב אויף דער וואַך אַ בעוואָפֿענטער זעלנער, און ניט מען אַ וויין מיט אַ פֿינגער — „פּיף־פּאַף!", געשאָסען, און לית־דין ולית־דיין! ס׳קומט אַזוי!

די בראָמען זענען נאָך בּרומען. אין דער פֿריה בלאָזט אַ טראָמפּייט, עפֿענט מען. פֿאַרנאַכט שפּיעלט מען „זאָריס" — פֿערמאַכט מען... די לובלינער בּרום איז ווי־זאַ־ווי צו די בית־המדרש־פֿענסטער... צווישען דער וואַך אין דער בּרום איז פֿאַראַן אַ זעלנער אַ קאַנטאָניסט.... אַ גאַנצען טאָג ליגט ער אין דרויסען, מיט די אייגען פֿערקוקט און די אויערן אויסגעשפּיצט צו די בית־המדרש־פֿענסטער צו... נאָך זאָריס, אַז די וואַך געהט

אויף און אָב, פערגנבֿעט זיך דער קאָנטאָניסט אין בית-המדרש אַריין און זעצט זיך לערנען...

מען האָט איהם אַמאָל געכאַפּט, אויפ'ן פלאַץ, צווישען וואַך און בית המדרש, „סקוואָז סטראָי" געטריבען... בלוט האָט געשפּריצט, ער האָט קיין קרעכץ נישט געטהון... מיט'ן איינגע-שפּארטען שווייגען דעם אָפיציער, וואָס איז דערביי געשטאַנען, אין צאָרן אַריין געבראַכט: וואָס זשיה! אַ קאָמאַנדיער געטהון: זשיווער, רעביאַטאַ! האָט זיך ערשט אָנגעהויבען אַ שמייסעניש... ווי אין די „דריי מתנות"... אין בית המדרש האָט מען גע'חלשט... די קלאָג אין עזרת נשים, וואו ווייבער זענען זיך צוזאַמענגעלאָ-פען, איז אין לשער — „כל נדרי" איז גאָר נישט!

אַלציג ריטער האָט ער בעקומען און פערשוואונדען... ערגיץ פערשיקט געוואָרען...

און איבער די „וואַסערן" פון די פאָסען, הינטער אַלע דריי בראָמען, — דריי אייזערנע האָנגעל-בריקען אויף קייטען... פאַר'ן עפענען די בראָם לאָזט מען זיי אַראָב, פאַר'ן פערמאַכען ווערען זיי איפגעהויבען...

פלוצלונג ענדערט זיך דאָס בילד, און איך זעה „שעלמעווען" אַ פערזינדיגטען אין מיט'ן מאַרק... איך בין נאָך אַ קינד, געה אַהיים פון דרדקי-חדר און קען אַהיים נישט קומען. „מען וועט שעלמעווען"...

אין מיט'ן מאַרק שטעהט אַ טיש, אויפ'ן טיש ברענט, אין עפּיס אַ כלי, אַ פייעריל. אויפ'ן טיש שטעהט דער האַלב נאַקיטער פערזינדיגטער... ביי'ן איהם — דער היצעל (הונד-שלעגער, תלין). ער האַלט מיט דער לינקער צו דעם זינדיגען, און אין דער רעכטער — אַ הילצערנע שטוהל פון אַ חתימה, וואָס גליהט אין פייער... עפּיס אַ מיאוס שרעקליך וואָרט שטעהט אויף דער חתימה. גנב, צי רוצח... איך געדענק נישט... אַרום טיש — דער נאַרניזאָן מיט דער מוזיק, אַרום מיליטער מיט דער מוזיק — עולם... שטאָט-לייט. „מיעשציאַנים" פון די פאָרשטעט — קינה און קייט, אפילו פייערן מיט פייערטים, וואָס זענען צופעליג פון דאָרף געקו-מען. דער מאַרק — געפּראָפּט. פול קעפּ — די פענסטער, פול דעם אַפּטייקערס באַלקאָן... קליינע מענשאליך — אויף די דעכער, אַרום

די קיימענס*. „דודל גנב" קריכט אַרויף אויף אַ בלעכענע רינע... מען בעמערקט עס:

— די רינע וועט זיך אָפּרייסן!

שפּרינגט ער אַראָפּ, ווי אַ קאַץ...

פּלוצלינג — אַ שטילקייט פון פאַר שופר בלאָזן, דער היצעל לאָפט אַרויס די חתימה, די מוזיק גיט אַ שמעטער, די חתימה ווערט צוגעלעגט צום זינדיגענס שטערן, דערנאָך צום נאַקיטען עלענבויגען...

ווערט מיר פּלוצלונג קאַלט, כ'ציה אַרויף די קאָלדערע. איך ציטער אין גאַנצען, עפּיס אַ האַנד (אַ האַרטע, דער רביצינס!) טאַפּט מיר דעם שטערן...

— פּנחס'ל, פּנחס'ל... היץ האָט ער!

— — — — — — —

געזונד געוואָרען, צו'ם זמן איז קיין ספק נישט געבליבען, שיקט מען מיך אָפּ, ר' פּנחס'ל דאַרף סיי ווי סיי פּאָהרען כשר'ן מיהלען אויף פּסח. און אַזאַ תלמיד דאַרף ער נישט. פון מיין קרענק אָבער פערציילט מען נישט, און מען שיקט מיך אָפּ מיט אַ גאַנץ פּעקיל מסירות. „עס איז פון מיר נישט אויסצוהאַלטען. אמת משוגע". פּאַקטיש, וואָס מען האָט געמסרט, געדענק איך נישט. עס האָט מיך באַלה נישט אינטערעסירט, אָבער וואָרט ביי וואָרט פאַלש. מיך צו פערטיידיגען האָב איך קיין צונג נישט אין מויל. דער טאַטע שרייט אַ ביסעל, וועט ער זיך אויס-שרייען. די מאַמע וויל אַ ביסעל וויינען, וואַרפט אָבער אויף מיר אַ בליק, זעהט מיין רוהיגקייט און ציהט צוריק די טרערען; דאַכט זיך, איינגעוואָרצעלט איבערצייגט, אַז — נישט קשה...

אין בית המדרש רעדט מען אַ ביסל. דערנאָך אינטערעסירט מען זיך מעהר צו וויסען, וואָס און ווער ר' פּנחס'ל איז... איך ווייס נישט, וואָס צו זאָגען. כמעט איהם נישט געזעהען אָדער פערגעסען.

— וואָס האָט ער מיט דיר געלערנט?

דאַכט זיך, גאָר נישט...

* אויך „דריי מתנות"

און עס גליסט זיך נישט דערמאַנען. גוט, אַז אויסגעלייזט, פֿרײַ געוואָרען...

אָבער נישט אויף לאַנג. „ווערסט לערנען אין דער היים" — (שלעכט!) „אַ פּאָר שעה אין טאָג" (אַה!) בײַ ר' אַבֿרהם יהושע... ד אין... מען רופֿט מיר אָן אַ חבֿר, מיט וועלכען איך האָב ווירקליך אַ קורצע צײַט געלערנט, און קען מיך יעצט בשום אופֿן נישט דערמאַנען, נישט מײַן חבֿר'ס נאָמען, נישט זײַן געשטאַלט, און נישט וואָס מיר האָבען צוזאַמען געלערנט. בכּלל פֿליהען מיר אין קאָפּ אַרום גאַנצע סוגיות, גמרא־שטיקער, אָבער בײַ וועמען געלערנט און ווען? געדענק איך נישט.

ר' אַבֿרהם יהושע איז פֿריהער דײַן געווען. פֿאַר וואָס אויס דײַן געוואָרען? אַז איך פֿרעג, פֿערשווייגט מען. האָט אַפֿילו קיין גליק נישט צו בוררות. מען נעמט איהם נישט גערן. אַ „דרײַקאָפּ!" זאָגט מען. אַ למדן איז ער. פֿון די גריבלער, און האַלט פֿון אייגענעם קאָפּ עולם ומלואו... פֿון אויבען־אויף — אַ גרויסער ירא שמים. נור עפּיס גלויבט זיך נישט... אַ קורצזיכטיגער, לאַנגקעפּיגער, פֿערטאַביקטער יוד אין איין אַלט ספּאָדיקיל מיט לעצליך. בײַ אונז אין שטוב הענגען צוויי פּאָרטרעטען, פֿון טאַטען צופֿעליג ערגיץ אויף אַ ליציטאַציע געקויפֿט, נאַפּאָלעאָן דער דריטער און זײַן ווײַב — די יפֿהפֿיה, די קיסר'טע עאוגעניע. הענגען מיר איבער די יפֿהפֿיה אויפֿ'ן ירא־שמים'ס זײַט. וואַרפֿט ער אַ בליק, ווענדט איהם ראש אָפּ און קוקט שוין נור צו דער קעגענאיבערדיגער וואַנד, וואו מיר האָבען געטוישט און אויפֿגעהאַנגען נאַפּאָלעאָנען. צו מאָרגענס — הענגט עאוגעניע צוריק אויף איהר אָרט... ער ברוגזט ווידער זיך אָב, קוקט שוין נישט אויף די וואַנד...

קומט אָבער צו „קענטעניש", קריכט שוין זײַן גאוה אַרויס פֿון דער שייט אין גאַנצען.

שפּראַכען? הבֿלים! ווען ער זאָל וועלען קענען אַ שפּראַך, נעמט ער אַ ווערטערבוך און לערנט עס אויס, אין אַ חודש צײַט, אויסענווייניג, קען ער די שפּראַך...

— און אײַערע חכמות!

— רבי, ווי אַזוי, למשל, קען מען וויסן, ווי ווייט עס איז פון אונז די זון?

תיזק!

„מען נעמט אַ ליכט, מען מעסט אוים די הייך מיט דער ברייט — דעם גאַנצן פערנעם פון פלעמיל. דערנאָך נעמט מען און מען רוקט פאַמעליך, פאַמעליך פון זיך אָב דאָס ליכט, למשל: אויף ד׳ אמות, און מען מעסט איבער... זעהט מען, אַז דאָס פלעמיל איז, אויף ד׳ אמות, אויף אַזוי פיעל און אַזוי פיעל קלענער געוואָרען, ווייסט מען, אַז אויף ד׳ אמות ווערט אַ פלע־מיל אויף אַזוי פיעל און אַזוי פיעל קלענער. טהיילט מען דעם מהלך צו דער זון אויף ד׳ אמות, אַ פשוט׳ער חלוק, און מען טאָפּעלט מיט דער צאָהל פון קלענער ווערען... אַ פשוט׳ער כפל“...

פלאַצען מיר אַרוים מיט אַ געלעכטער:

— און ווי מעסט מען דעם מהלך פון דער זון?

אויך פשוט, און נעמט אַ שמעק טאַביק: אַ פשוט׳ער חשבון, נור פערקעהרט... אַז מען ווייסט, ווי גרוים די זון איז און ווי קליין זי זעהט אוים, דאָס מעסט מען שוין מיט׳ן אויג — — — — — — — — — — — —

עס הילכט אַ ניי געלעכטער. בעליידיגט, פערשווייגט ער און נעמט זיך צום לערנען.

דער ויכוח שמעקט, ווי אידר האָט געזוים בעמערקט, מיט „בערנשטיין“...

ווי קומען מיר צו בערנשטיין?

„הנצנים נראו בארץ!“ — עס שמעקט שוין אין „קליין פאַ־ריז“ מיט השכלה...

דערפון אין די וויטערע פרקים!

השכלה. אַ בלבול. אברהם מאַנים. צוריק השכלה.

„הנצנים נראו בארץ“ — עס הייבט אָן שפּראָצען אין פּוילין־לאַנד.

און דאַרפען זיך בעווייזען נייע שפּראָצונגען, איז (נאַטיר־ליך, אויסער וואַרשוי), זאַמושץ די שטאָדט מיט פולען רעכט אויף בכורים!

דער געברויך וועט זיין!

אַפילו ראש־חדש רעטעכליך בעווייזען זיך ביי אונז (אַזוי ריהמט מען זיך) פריהער ווי אומעטום, אַזוי שפּעטער אַלע פּרוכטען. מעגליך, ווי עס פאַלט מיר יעצט איין, אַז דאַרום רופט מען אונז, ווי שוין דערמאָנט: „זאַמושצער פרעסער!“

די השכלה, אַז זי וועט זיך בעווייזען, וועט ביי אונז קיין אַסימילאַטאָרישע פאַרבען נישט טראָגען. עס קען ביי אונז טאָגען. עס קען זיין, אַז גאָלדענפאַדען האָט רעכט, קלאַפּענדיג אין די לעדען: עס איז שוין לאַנג טאָג! מען דאַרף, עס איז שוין צייט אַרויסצוגעהן אין גאַס. אָבער אין גאַס וואַרטען אויף אונז די אומות העולם נישט, פון געאַרמט שפּאַצירען און געמיינזאַמע כאָראָוואָדען איז דערווייל ביי אונז נישט וואָס צו רעדען...

קליין פּאַריז איז אַ בעזונדער, שאַרף־אָבגעגרעניצט וועלטיל.

עס פאַלט גאָר נישט איין, זיך מיט עמיצען צו מישען, און עס איז נישטאָ מיט וועמען!

אַ בעזונדער יודיש־בעל־בתיש קעניגרייך. אַ פיער־עקיגער מאַרק (אונטערגאַסען קומען צו שפּעטער) מיט אַ שתי וערב פון צוויי ברוקירטע גאַסען. שטעלט איהר אייך, למשל, אין מיט שטאָט, אויפ׳ן פּונקט, וואו די ברוקירטע גאַסען לויפען זיך צוזאַמען, מיט׳ן געזיכט צום מאַגיסטראַט מיט׳ן זייגער־טהורם, — האָט

איהר אַרום זיך די גאַנצע, שאַרף אָבגעגרעניצטע, רוהיג־בעל־בתּישע מלוכה.

האָט איהר: פאַר זיך — אַ שמאָל געסיל צום טאַרג; פון טאַרג — אויך אַ שמאָלס, צו דער לובלינער בראָם.

רעכטס, עטוואָס אונטער זיך — די לעמבערגער בראָם... אַמאָל — נ אָ ה נ ט געווען לעמבערג. היינט דאַרף מען איין אויסלענדישען פּאַס, אַהין צו קומען. מיר זענען יוצא מיט טאָמאַשאָוו, פון פאַר דער גרעניץ, אין דער רעזידענץ פון „שמע ישראל".

צווישען ביידע בראָמען, אין און איבערן וואַל — קאַזאַרמען. קאַשאַרען גרויסע, פעסטע, מיט רויטע ציגעל בעזעצטע, געדעקט מיט אייזען.

לינקס, פיהרט די ברוקאָוואַנע גאַס צום שלאָס. אַ גערטיל, פון דער שטאָדט זייט — אָפען, הינטען — דרייקאַנטיג אַרומגעמויערט מיט הייזער, וואו די אָפיציערען וואָהנען. צוויי דורכגענג, נישט ווייטער צוגענגליכע, צווישען די הייזער, ביי די ווינקעל, וואָס פיהרען צו'ן אַ פּאָסע אַראָב, צום צעך־הויז, צום פּלאַץ פון קוילען און האַרמאַטען, און דאָס אַלץ לויפט צו צום קאַסעמאַט ביי דער שעברשינער בראָם, וואָס איהר האָט אונטער זיך, לינקס, — אויף דער זעלבער, האַלב רונדער ליניע, — דאָס שמאָלע וועגיל, צום סמאַטריטעלם הויז, צום טייך; דער אָפיציערען־קלוב — די בלאַגאָראָדנאַיע סאָבראַניע. — פאַר'ן קלוב — די רייטשוהל, און ווייטער, ביז דער לעמבערגער בראָם ווידער — וואַלען, קאַזיאָנע געביידען א. ד. ג.

אַרום געקרייד...

ווענען האָבען מיר אין שטאָט פון פּאָליאַקען?

דעם אַפּטייקער, וואָס פערקויפט מיט אַ שטיל־שטאָלצער איינגעהאַלטענקייט פון איין אָבגעקומענעם שררה — מעדיקאַמענטען (דאָס מעדרסט געדהט „וויענער־טרענקעל" און ביטער־וואַסער) און זיצט זיך, אויב ער האָט צייט, ביי זיך, אויפ'ן גאַניקעל אין מאַרק אַריין, און בלעטערט אַ בוך מיט בילדער פון אַלט־פּוילישע מלכים. זענען די שויבען־טהירען אין שטוב אַריין אָפען, הערט זיך פון דאָרט די פּיאַנע. דאָס ווייב און צוויי טעכטער שפּיעלען. עייַין דאָס ווייב מיט ביידע טעכטער העסליך, ווי דריי אויסגעצויגענע

שוואַרצע נעכט, און שפּיעלען נישט שען. — דער זוהן זיינער, וואָס וועט איהם אַמאָל פערטרעטען, שטודירט נאָך ערגיץ.

דעם קימענקעדרער-מייסטער, וואָס וואָהנט אין הייזעל מיט'ן גרויסען הויף לעבען דער רייטשוהל; פערברענגט די ווינטער-אָבענדען שפּילענדיג מיט'ן ווייב (קיין קינדער נישט דאָ, וועניגסטענס — אויפ'ן אָרט) אין טערטיל-מערטיל. זעצט און פלאַנצט פריהלינגס-צייט זיין גערטיל אין הויף, און בעווייזט ער זיך זומער אַמאָל אין מאַרק, אויף דער פּאָדציענע, בליהען איהם די אייגאַליך, רייטלען זיך די בעקאַליך, און מאַכען מאַכט ער טריטליך, ווי אויף ריסאָרען; ווייכע, האַלב-רונד געהויבענע, — ווייכט מען איהם; האָט אַ שוואַכקייט — זיך צו קושען! נישט זיין שולד; נור זיין „בעהאַלטען" ווייבס, וואָס קיינער זעהט פאַר די אויגען נישט! אַזאַ ווישניאַק שטעלט זי איהם. „א—ל—פ—ה מעט"; רעד אַ פּאָר ווערטער יודיש!

דעם דאָקטאָר סקרשינסקי, דעם גוט-האַרציגען, נאָר לעכערליך צאָרניג-שוימענדיגען אַלטען „אינטעליגענט" — אויך אַ ווייב און דריי טעכטער, אויך — שוואַרצע נעכט. און ער אַליין — אויסגעוועבט. נאָכען עקזאַמען דאָס בוך פערמאַכט און מעהר נישט געעפענט. פערזאָרגט זיין פּאַך, געדענקט אויסענווייניג, קומט אין שפּיטאָל אַריין, געהט דורך צווישען די צוויי רייהען בעטען, וואַרפט אַ בליק, הייסט ווייזען און בעקוקט די צונג, — רעכטס, צוריק-צו וועגס — לינקס, און לאָזט זיך אין קאַנצעליי אַריין. דער פעלשער נאָך, קומט צום טיש, פערשרייבט מיט אימעפּט עטליכע דרייסיג רעצעפּטען מיט אַמאָל און — „מאַש, פשאַקרעוו"; גיט איבער דעם פעלשער...

וואָס עס איז געשעהען אין דער מעדיצין נאָך זיין עקזאַמען, — נישט זיין זאַך. שפּעטער, אַז מיין רייכע קאַלטע מוהמע, מיט די בריליאַנטען אין די אויערען, מיט'ן קעלנעריל, אויסגענייט מיט פּעריל, י. מ...'ס קליין שמייכעלדיג ווייבעל, וועט קראַנק ווערען, און מען וועט אַראָפּברענגען אויף אַ קאָנסיליום אַ בעריהמטהייט פון וואַרשוי, און די בעריהמטהייט וועט אויסהערען דאָס האַרץ, — וועט זיך סקרשינסקי נישט איינהאַלטען, כאַפּען די פלאַכע האַנד פאַר'ן מויל און אַרויספּלאַצען מיט אַ געלעכטער:

י. ל. פרץ אין זיין געבורט־שטאָט זאַמאָשץ אין יאָר 1913

— קאַלעגאַ, דו גלויבסט איך אין די שוואַרצע קונצען?
ווימען נאָך?

איך געדענק נישט מעהר. אַ שבת־גוי? דאַכט זיך, גאָר אַ שבת־גוי'ע...

עפּיס אַ „לאַפּיי" — אַזוי רופט מען איין אַלטע, נישט־גאַניץ־ביים־שׂכל'דיגע, גראָהע, אַזוי גערופענע „לאַפּיי", וואָס געהט איבער דער שטאָט נישט איפּ'ן גאַנצען געשטעל פון פוס, נור איף די שפּיץ פינגער, מיט די פוס־באַלען קאָפּויער, מיט'ן גראָ־העך קאָפּ, וואַסערדיגע איינען אין האַלב אָפענעם מויל, מיט צוויי קרומע צייהן, און מיט'ן קאָפּ אַרויף, גלייך — צום הימעל מיט אַ טעמפע טענה: צו וואָס האָסט דו מיך בעשאַפען? צו וואַשען פאַדליגים? — בין איך אָבער נישט זיכער, צי איז לאַפּיי נישט קיין יודיש קינד...

וואָס נאָך? איף דער לאַנגער פאָדציענע זיצען אַלטע גוי'עס, ביי שטעלען פון דינע, שוואַרצע קעלבאַסים און חזיר־פּעטס... אין דער טיעף פון דער לינקער פאָדציענע צום מאַגיסטראַט—אַ קריסט־ליך הויז פאַר אַלטע; שיטען זיך אַמאָל פון דאָרט אַרוים אַלטע גוי'עס (מענער זעהט מען נישט), געהייקערטע, בלינדליכע, גע־בויגענע, שוואַרץ געקליידטע, מיט שוואַרצע ציפּקים איף די קעפּ, שוואַרצע קרייצען איף דער ברוסט, שוואַרצע „פּאַציאָרקים" איף שוואַרצע שנירליך — איפּ'ן האַלז. און עס געהט, און שטאַלפּערט, און ברומט עפּיס בייזליך, און מורמעלט עפּיס — צום קלויסטער צו און צוריק....

איין אָפטער גאַסט אין שטאָט איז: „דיעדע". אַ מולעה פון פאָרשטאָט. אַ הויכער, שטענדיג שכּור, שטענדיג שלעכט גע־גאָלט, אַ האָהריג געל פּנים, ווי איין ערשט אָפּגעשניטען פעלד, — געהט איבער די פאָדציענעס, מיט די פערגעפעלטע אויגען, עפּיס אין דער לופט זוכענדיג, גלייך, פאַר זיך, און קרועה־בלועה, אָב־געריסענע לינוואַנד... שטאַלפּערט מיט די לאַנגע קרומע פוס, אי־בער וואָס עס ליגט איף דער פאָדלאָגע, פערציעפּעט מיט די אומ־געלומפּערטע הענד ביינעל און איבעם איף די שטעלען, און שילט מיט שוים איבער'ן מויל, און קיינער הערט נישט ווימען. מען זאָגט: ווייב און קינד, וואָס האָבען אידם זיין געלדה, וואָס ער האָט

מיט מולעריי פערדיענט, אַז ער איז אַ שכּור געוואָרען, צוגע־גומען; מיט'ן הויז, מיט אַ שטיק־פעלד, און איהם אַליין געלאָזט הפקר...

רעכטע פריצים האָב'מיר נישט. איין אָרדינאַט זאַמיאָסקי, ווייזט ער זיך נישט... קומט, זאָגט מען, אַמאָל אויף „קבר אָבות" אין ווייסען קלויסטער אַריין, וואו זיי ליגען אין אַייזערנע, שטאָלערנע, בראָנז־ און זילבערנע טרומנים אין די קעלער, און הענגען אין דער הייך אין קלויסטער אַלס פּאָרטרעטען אין דעליעס, מיט אַ מין שטריימליך אויף די קעפּ און געלע שטיוועל אויף די פיס. אָפּט קומען זיינע פּאָסעסאָרען. אַמאָל, זאָגט מען, זענען עס יודען געווען, איינציגווייז אַרויסגעשטופּט, איין י. מ. ביין אַ פּאָסעסיע געבליבען. קומען זיי אַמאָל אויף רייט־און פעלד־וועגעליך, קויפען עפּיס איין, מענער — אין די אַייזען־געשעפטען, די פרויען — אין קאָלאָניאַל־האַנדלען, אַמאָל אויך אין איינציגען מאָדע־מאַגאַזין, וואָס עס האַלט אַ יודישע אַלמנה מיט צוויי דיקע איבערגעוואַקסענע טעכטער (אויף וועלכע מען רעד; אָפיציערען קומען אַריין) און־עסען אַמאָל אַ מיטאָג אין ק—נ'ס ווייינהאַנדעל אויף דער „בריסטאָל־קאָוואַנע" גאַס.

בלייבט דאָס פייערן־פאָלק אַרום... וואָס קומט זונטאָג אויפ'ן מאַרק, זונטאָג און יעדער חגא נאָך אין קלויסטער אַריין. — אַ שטיל אונטערטעניג פאָלק... ערשט פון דער „פּאַנשצינא" בעפרייט; די אַלטע בענקען נאָך נאָך איהר, ווי מיר אַמאָל, נאָך מצרים צום פליישטאָפּ, די יונגע — ווייסען נאָך נישט, מיט דער פרייהייט וואָס צו טהון, לעבען נאָך אונטער דער השפּעה פון די אַלטע, פון וועלכע מען קריגט נאָך פּעטש, אויב מען גריסט נישט דעם פּריץ מיט'ן קאָפּ צו דער ערד, אָהן אַ היטעל, צו די קניהען צופאַלענדיג... אין שטאָט זענען זיי עפּיס אָבהענדיג, אונרוהיג־שרעקיג, קאָמיש־שטאַלפּערנדיג אויף טרעפּ. געפעהרליך ווערען די יונגע לייט נור דאַן, ווען זיי קומען צו דער „סובּרעוויזיע" — בין המצרים: צוגענומען, פון דאָרף־רעזשים בעפרייט, אין מיליטערישע נאָך נישט אַריין, — מאַכט מען „סיקצעסען", אַרים אַ יוד ביי'ן אַ פּאה, אַ כאַפּ אַ בייגעל ביי'ן אַ דיצערין; אויסגעהאַקט אַ שויב אין שענק... און ווידער שטיל און מיט דרך ארץ פאַר'ן יוד, וואָס איז ערשט נישט לאַנג געשטאַנען צווי־

שען איהם און דעם פּריץ. אין דאָרף איז מען מיט מאָשקען „כּל ולך“. אָהן איהם געהט מען צו קיין רופא נישט, ראָט מען זיך מיט קיין אַדוואָקאַט נישט, — און ער איז אויך אָפּט דער בּורה אין דאָרף...

מיט׳ן „חם“ זיך אַסימילירען?

בּלייבּט דאָס מיליטער אין שטאָט.

דעם סאָלדאַט לאָזט מען אַפילו נישט איבּער דער פּאָדציענע. „אַ מזיק, לקחנ׳ט מיט די אויגען“.... די אונטעראָפיציערען, די פעלדפעבעלס, שוין לייטישער, זיצען בּיי מענדיל שענקער אין בּעזונדערן אַלקער און לאָזען זיך שמעקען די יודישע פּופּיקליך מיט די העלזליך, וואָס ווערען דאָרט געבּראָטען. פּערטרינקען זיי מיט י״ש און — רעדען אָן די טאָכטער צו שמד... קוים בּעפרייט זי...

קיין „געזעלשאַפט“ איז דאָס מיליטער נישט...

בּלייבּען די אָפיציערען...

מיט זיי האָט מען שוין מגע ומשא... זיי טרינקען וויין בּיי ק—נ׳ען אין וויין־הויז, צוברעכען נאָכ׳ן טרינקען די גלעזער, קריצען אויס זייערע נעמען מיט די דימענטענע פינגערליך אויפ׳ן גרויסען שפּיגעל אין דער מאַכאָגענער רעם; אויף די שויבּען פון פענסטער... זיי בּאָרגען ק—נ׳ס קליינער, בּלאָנדער, שטילער טאָכטער רוסישע בּיכליך... זיי „בּיוען“ זעהר אָפּט, נאָכפרעגענדיג אויף די ווייבּער אָדער „גלאַט אַזוי“ אין דערמאָנטען מאָדע־מאַגאַזין פון דער אלמנה מיט די צוויי בּוגרת׳ן אין (וואָס איך האָבּ נאָך נישט דערמאָנט) דעם זוהן — יונה׳ציע...

אויף די טעכטער, ווי געזאָגט, רעדט מען... זיי זענען אויך דער יצר־הרע פון נישט איין ישיבה בּחור: „ווען אַ גרויסער, קנאַקענדיגער פּראָסט, ווען מען פאָהרט מיט איינע פון זיי, אַליין איינס וועלכע, אַליין אין אַ בּויד... קאַלט, זי מוז זיך צורוקען... נענטער, נענטער...“ אין יונה׳ציע — מוקצה מחמת מאוס... אַ דיקער, איין אַראָבּגעזעצטער, אַ רויט פּרצוף, אַ געגאָלטע מאָרדע, האַלט אין איין איסקראַצען זיך מיט די נעגיל די ווייַנפערליך פון דער געגאָלטער מאָרדע... „שילאטען־שמש“ בּיי די אָפיציערען, טראָגט „בּריוועליך“ און חבר׳ט זיך מיט דיענסט־מיידען...

— פוי! און שטילערהייט — אַ ביסל מקנא...

סיי ווי סיי — אַ פרעמדע וועלט. און דאָך עס הויבט זיך אָן שפינען אַ שטיקעל בעציהונג... נישט חס ושלום קעגען פאָלאַקען... פאָלאַקען זענען מיר הייסע! ווי לאַנג איז, ווי מיר האָבען תהלים געזאָגט פאַר'ן נצחון פון דער צווייטער מרידה?!

קיין פוילישׁ חיל, קיין בעוואָפענטען פאָלאַק האָב'מיר פאַר די אויגען נישט געזעהען. פון לעמבערג איז אַ געהיימע דעפעשע געקומען (דער פאָסט-קאַסטען איז אַ לאָך אין מויער פון אַ פאָדציענע-אַרקאַדע), אַז זאַמושץ איז גענומען; עס איז אַפילו נישט בעלעגערט געווען. אַפילו פון זייגער-גאַניקעל האָט מען אַרום און אַרום קיין בעוואָפענטען פאָלק נישט געזעהן... זענען מיר יונגליך, חדר און בית-המדרש-יונגליך, פוילישׁ חיל געווען! און אין גאַנצען איין איינציגען שונא געהאַט: אַ בחור, ערשט פון ביאַליסטאָק צו'ן אַ פעטער געקומען; אַ בלינדען אויף איין אויג. האָב'מיר איהם טאַקי שיער נישט אויסגעקראַצט דאָס צווייטע, אין אַזוי, איין מאָל, די ביינער געבראָכען, אַז ער איז חדשים לאַנג געלעגען און קוים זיך אויסגעלעקט... און ווער איז דער פוילישער נאַציעלניק פאָוויאַטו? ווער שיקט אַרויס אין וואַלד אַריין ברויט מיט קליידער צוזאַמענגעקליבענע, און אַמאָל אויך אַ ביסל אַמוניציע, פון צעך-הויז געגנב'יטע? י. מ.'ס אַ [פערלאָרענער] זוהן... וואָס האָט איהם טאַקי, דעם פאָטער, אַז מען האָט איהם, צוריק פאָהרענדיג פון וואַרשוי, אין וואַלד געכאַפּט, אין קעשענע אַ רוסישען פאַס געפונען, און אין די שטיוועל — אַ קאָנטראַקט צוצושטעלען היי און האָבער פאַר קאָזאַקען — פון דער תליה אַראָפגענומען! גראָד אָנגעקומען....

און פונדעסטוועגען — פאָדריאַדען! מען טרעפט זיך מיט אָפיציערען אין רייטשוהל... יודישע טעכטער זענען חנו'דיג... אַ ביבעל אַ רוסיש באָרגט מען... אַפילו מיך הייבט מען אָן צו לערנען רוסיש... נאָך „פקד-פקדתי“, נאָך „אָלענדאָרף“ אויף דייטש, מוז איך אַנטלויפען פון גרעטשס גראַמאַטיק, און פון לעהרערס (אַ „שרייבער“ אין פאָלק) מויל, פון וועלכען עס יאָגט „סיבוכא“...

עס שפינט זיך עפּיס, און פלוצלינג — דאָס שפינוועבס רייסט זיך אָבער איבער!

געקומען אַ בלבול!

— — — — — —

צווישען אונז אין די אָפיציערען שטעלט זיך אַ וואַנה און זי וואַקסט...

אין גערטיל פאַר'ן שלאָס, וואו די אָפיציערען וואָהנען, שטעהט, צווישען די קליינע גרינע ביימליך, די קאַסע פון פאָלק. בעוואַכט, פערשטעהט זיך, פון אַ זעלנער, אין שווערד און ביקס בעוואָפענט. קומט ווער אין זיינע ד׳ אמות — שיעסט ער!

אין איינמאָל, פאַר־טאָג, מען קומט אידם אָבוועקלען, מיין סאָלדאַט מיט'ן קיווער, מיט'ן גאַנצען געווער ליגט אין אַ זאַק געבונדען. די קאַסע — אויפגעבראָכען, דאָס אַייזערנע קעסטיל מיט'ן געלד — פערשוואונדען!

דאָס אַייזערנע קעסטיל געפינט דעם זעלבען טאָג אַ פּייער אונטער דער שטאָדט, אויפגעשלאָגען און אין גראָז אַריינגעוואָרפען.

ווייס די גאַנצע שטאָט, וואָס דאָס אַל'ץ בעטייט:

דער פּאָלקאָווניק — איין אַלטער מאַן, לאַנגע שפּיציגע וואָנסען, אַ געגאָלטער אַלטער קאָפּ, טריפענדיגע אויגאליך, אַ נאָבּגעשלעפּטער פוס; — דער פּאָלקאָווניק האָט אַ יונג ווייב; מילך און בלוט און אַ „וואהלע" — רייט אויף פערד, טרינקט שאַמפּאַניער, קלייבט זיך אין לובלין און אין וואַרשוי, ווערט פערשוואונדען אויף גאַנצע מעת לעת'ן אין וועלדער אויף פּיקניקס... און דריי יונגע אָפיציערען, וואָס דרעהען זיך אַרום איהר — מאַכען חובות... שטעלען אוים וועקסאַליך... צום טערמין טוישט מען די וועקסאַליך... און אַזוי לאַנג ווערט געטוישט, ביז מען מוז אַמאָל צאָהלען...

פאַר זיי האָט זיך דער צאַסאָוואָי, אַ פרישער סאָלדאַט פון קאָסטראָמאַ, אַ פּויערן־יונג — געקאָנט דערשרעקען...

די שטאָט ווייסט, אָבער נישט דער שלאָס! בפרט, אַז איינער פון די דריי לעב־יונגען איז דער אודיטאָר אין פּאָלק...

דעם קאָסטראָמער גבור וואַרפט מען קודם כל אין קאַסעמאַט אַריין... איבערן וועג פאַלען איפּ'ן האַלב דערשטיקטען, פאַר שרעק האַלב טויטען סאָלדאַט קלעפּ ווי האָגעל, מיט די שווערדען, מיט די קאָלבים — פערשוועכט דעם כבוד פון גאַנצען פּאָלק!

פון דער גאַנצער אַרמעע! דער שלאָס קלערט אַליין: וואָס טהוט מען? איז דער סאָלדאַט שוין צוויי טעג אויף ברויט און וואַסער, נאָר אָהן ברויט און וואַסער... און ערשט צום דריטען טאָג בע־ווייזט זיך אונזער אודיטאָר אין דער בעגלייטונג פון סאָלדאַטען מיט ריטער... מען שמייסט, און דער אודיטאָר פרעגט און פערשרייבט...

דער סאָלדאַט זאָגט: ידישע גנבים... געקומען פלוצלינג... באַרוויסע... דעם זאַק פון הינטען פערוואָרפען... ער האָט זיי קיינ־מאָל פריהער נישט געזעהען... נור יודען... באָרד און פאות... און — —

פערגעהט אינים בלוט...

אַליין איינס, — אונטערשרייבען סיי ווי סיי נישט געקאָנט. דער אודיטאָר שרייבט אונטער און שיקט צום פאָלקאָווניק דעם פראָטאָקאָל.... כתוב וחתום.

שיקט דער פאָלקאָווניק נאָך די סאָלדאַטען, וואָס זענען דערביי געווען.

— איהר האָט געהערט?

— טאַק טאָטשנאָ!

— וואָס?

— ער האָט געשריבען...

— וואָס האָט ער געשריבען?..

— ניע מאָגים זנאַט! (מיר קענען נישט וויסען)

— נישט גוט געהערט?

— טאַק טאָטשנאָ (ריכטיג).

— און דער אודיטאָר האָט געהערט?

— ער איז עפּיס אַנדערש, אוטשאָני!

און שוין בייזליך:

— ער האָט געהערט?

— מן הסתם...

— זאָג בפירוש? שאַרף!!

— טאַק טאָטשנאָ!

— שווערען דערויף?!

— אַז מען וועט הייסען...

— ערליך שווערן?
— טאַק טאַטשנאָ...
בלייבט — „יודישע גנבים"...
גערהט באַלד אַ פּאַפּיער צום מאַגיסטראַט: היות די קאַסע, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזן, האָבן בעגנבעט יודישע גנבים, זאָל דאָס מאַגיסטראַט תיכף ומיד צושטעלען די אַדרעסען פון אַלע יודישע גנבים אין שטאָט...
ענטפערט דער מאַגיסטראַט: נישטאָ! געווען אַ יונגעל הדר'ל, נעלם געוואָרען. נאָך אַ יונגעל, בע'גנב'ט אַ געוועלב מיט באַ־קאַליען, — זיצט ער תפיסה אין שעברשין... אויסער אויף דער ניישטאָט...
— זאָל זיין — ניישטאָט.
מאַכט מען אַ רשימה... שיקט מען נאָך די פּערצייכענטע, ברענגט מען זיי פון דער ניישטאָט אין קייטען, און מען וואַרפט זיי אַריין אין פינסטער־נאַסען קאַסעמאַט אין וואַל...
קומען באַלד ווייבער און קינדער אין שטאָט אַריין מיט אַ געוויין... בעדהיגט מען זיי, דער אמת וועט אַרויס, ווי בוימעל איפ'ן וואַסער, נישט אַמאָליגע צייטען!
„זיי זענען דאָך אָבער די נאַכט גאָר אין דער היים נישט געווען"...
„מיינער האָט געהאַט אַ גנבה אין... און פערשלינגט דעם נאָמען פון אָרט.
„מיינער איז געווען אין שליחות אין דאָרף, ביים פריץ"...
איז דאָך גוט, וועלען זיי דאָס זאָגען, עדות שטעלען... און ווירק־ליך, גנבים זענען זיי דאָך, וועלען זיי זיצען אַ ביסל... גערהט אָבער אַזוי אַוועק אַ וואָך, נאָך אַ וואָך, און עס לאָזט זיך פּלוצלינג אַרויס אַ קול:
— מודה געווען!
נישט מעגליך... קומט אָבער צו די אויערן: גענייט!
אויף הייסע, אייזערנע פּליטעס בּאָרוויס געלאָזט... אונטער די נעגיל געבּרענט... נעגיל פון די פיס מיט צוואַנגליך געריסען... האָדר פון די ברעמען געצופּט...
ווייטער אַ יללה פון ווייבער און קינדער...

שווייגט מען שוין נישט. שרייבט מען פּראָשעניעס. ווער שרייבט? אונזער אַדוואָקאַט פּ. ג....

שרייבט ער פּויליש, שיקט מען צוריק... שרייבט ער רוסיש, קען ער ווירקליך קיין רוסיש נישט, שיקט מען ווייטער צוריק: פּאָ ניעגראַמאָטנאָסטי...

הופט מען מיין לעהרער... ער וויל נישט, ער טאָר נישט... גיסט מען איהם אַריין אין פּוס'ע, אַ צווייטע, אַ דריטע אַ געמישטע, אַ פערטע — אַ געמישטע מיט עפּיס צוגעמישט. מיין לעהרער צעווייגט זיך איף אַ קול. כאַפּט זיך קושען... ער וועט שרייבען, ער האָט אונז ליעב דאָס לעבען, „גאָטאָוו" פאַר אַ יוד צו געהן איף מסירה; און ער שרייבט...

דעם צווייטען טאָג — דער שרייבער נעלם געוואָרען... מען האָט איהם מעהר נישט געזעהען. אָבער די פּראָשעניע האָט געפּועלט. געקומען אַ פּריקאַז פון העכער: נאָך אַמאָל איבערפרעגען די תּפוסים, איבערפרעגען אין מאַגיסטראַט, און דערביי זאָל זיין דער רב פון שטאָט...

זענען זיי זיך מודה, אין געגענוואַרט פון רב, ר' משה וואהל: זיי האָבען דעם זאַק פערוואָרפען, די קאַסע בערויבט... דאָס קעסטיל איפגעהאַקט, אונטערגעוואָרפען...

ר' משה וואהל פרעגט:

— און וואו האָט איהר אַהין געטהון דאָס געלד?

מאַכט איהם דער אודיטאר אויפמערקזאַם, אַז לויט'ן פּריקאַז דאַרף אַלץ געשעהען: „וו יעוואָ, ראַווינאַ, פּריסוטסטוויע", אָבער קיין דעה האָט ער נישט. איבערפרעגען טאָר ער נישט. און לעזט איבער דעם פּראָטאָקאָל און פרעגט: וויערנאָ?

די תּפוסים ענטפערן: וויערנאָ...

און ר' משה וואהל מוז אונטער חתמענען...

און ער קומט אַראָב פון מאַגיסטראַט, און מען פרעגט איהם:

— וואָס הערט זיך? ווי זעהען זיי אויס?

צעווייגט ער זיך, ווי אַ קליין קינד...

מוז מען שוין עפּיס טהון, זיך נעמען צו דער זאַך. מען מוז דאָך דערגעהען, מיט וואָס מען האָט איף זיי אַזאַ שרעק געוואָרפען... לאָז נור קומען י. מ. פון וואַרשוי, ער וועט גע-

וואָהר ווערען... אָבֿער אסיפֿות מאַכֿט מען, קלערען קלערט מען, טהון עפּיס מוז מען...

פּלוצלינג אַ נייע מעשה:

אַ קול לאָזט זיך אַרויס אין שטאָט, מען ווייסט נישט פֿון וואַנען, נור אויף זיכֿער — איינער פֿון די יודען איז געשטאָרבען אין קאַסעמאַט!

מען דערמאָנט זיך אָן ציאַסאוואַ'ס טויט; מן הסתם אויך דערשמיסען. און מען ווייסט שוין אויף קלאָר, אַז יציאת נשמה איז געווען נאָך פֿאַר עטליכֿע טעג... זיי ווילען איהם נישט אַרויסגעבֿען. אויס מורא, מען זאָל נישט זעהען, וואָס מען האָט איהם געטהון. זיי ווילען, ער זאָל פֿערפֿוילט ווערען... און אפֿשר ווילען זיי איהם ערגיץ אין אַ הייל אַריינוואַרפֿען, צי אין וואַסער, — דער יוד וועט גאָר צו קבֿר ישראל נישט קומען! און מען ווייסט שוין, ווער עס איז דער קרבן: משה! און אין אַלע גאַסען שטעהט איין קול: משה! משה! און נישט אָבגערעדט, מיט אַמאָל אַלט און יונג, קינד און קייט, מענער און ווייבער, — אַלאָז זיך געטהון צו די קאַסעמאַט! און איין געשריי, איין יללה:

— גיט אונז אָב דעם בר מנן!..

שטעהט איין אָפֿיציער ביים קאַסעמאַט: שרייט ער:

— משה לעבט...

און רופֿט אין קאַסעמאַט אַריין: זאָל ער זיך בעווייזען! און אין שמאָלען קאַסעמאַט פֿענסטעריל אין דער הייך בעווייזט זיך משה'ס קאָפּ, אַ לעבענדיגער —

מען גלויבט זיך קוים, שרייט מען צו איהם אַרויף:

— מאַך מיט'ן מויל, מאַך מיט די אויגען!

ער טהוט עס. איז נאָך ווייניג:

— שריי אַרויס אַ וואָרט:

ער מאַכֿט מיט די ליפּען, הערען הערט מען נישט... קיין כח נישט צו רעדען... אָבֿער אַבי ער לעבט, מען גייהט אַהיים מיט אַ פֿרייד: ער לעבט, ער לעבט...

און דעמזעלבען טאָג געהט אַ דאָקלאַד קיין לובלין:

— יודען אַ בונט געמאַכֿט, בעפֿאַלען דאָס קאַסעמאַט, גע-

וואָלט איפּרייסען... געמוזט זיי ווייזען די גנבים... געוואָלט זיי מיט געוואַלט בעפרייען... אַ מערכה דער אין דער אָפּיציער... קריגט דער אָפּיציער אַ דאַנק, ווערט פאַרגעשטעלט אויף איין אָרדער: „זאַ כראַבראָסט", און אין שטאָט ווערט איינגעפירט קריגס-צושטאַנד. נישט מאַכען קיין רעדליך. מעהר ווי צוויי צוזאַמען נישט געהען... נאָך אונטערגאַנג פון דער זון — די לעדען פערמאַכען, אין גאַס זיך ניט ווייזען... קיין אַסיפות נישט מאַכען, נישט אין בתי מדרשים, נישט אין הייזער... אין קאָזאַקען אויף פערד רייטען אַרום אַלס פּאַטרולען מיט נאַגייקים... ביי נאַכט — טאָפּעלטע פּאַטרולען... בעווייזט זיך ווער — מיט נאַגייקים אין קאַסעמאַט אַריין... פיעל ווערען אין מיט'ן גאַס בעפאַלען אויך ביי-טאָג און בעזוכט. געפינט מען עפּיס אַ צייכען וועגען ענין — מיט נאַגייקים, אין קאַסעמאַט אַריין... אַ שרעק בעפאַלט...

לויפט מען אין בית-המדרש אַריין תהלים זאָגען, — מען צוטרייבט מיט נאַגייקים... ווייבער לויפען איינרייסען די שוהל — קאָזאַקען רייטען אָן, רייטען אַרויף מיט די פערד... מען רייסט אַראָב די קאָפּקים; די שאַלען, און ווערען נעלם... פון דער נייע שטאָט לויפט מען אויפ'ן בית עולם אַרויף, זאַלען זיך די טויטע מיהען... אַרויסגעלאָפען שטילערהייט, ביינאַכט, אין אַ פינסטערער נאַכט, צוגעפאַלען צו דער ערד, מיט די מיילער צו די מצבות, פערשטיקטע יללות... „בית פּרעה" — דער שלאָס דערהערט, אַרומגערינגעלט דאָס בית עלמין, איינציגווייז אַרויסגעלאָזט פון טויער.

זיי האָבען מורא פאַר טויטע!

איין איסגעשטאָרבענע שטאָט... אין י. מ., די איינציגע, די לעצטע האָפענונג קומט אַלץ נישט... טהייל זאָגען: קראַנק, אַנדערע: מורא צו קומען...

היוצא מזה: אל תבטחו בנדיבים...

און אין דער טויטער שטילקייט דערהערט זיך:

— אַ פעלד-געריכט געקומען...

אַ פּאָר טאָג שפּעטער:

— ווידער מודה געווען...

— געפסקית — תליה!

— אַוועקגעשיקט דעם פּסק צום בעשטעטיגען...

דערמאָנט מען זיך:

פערהאַן דאָך ערגיץ ידען, וואָס האָבען אַ דעה: וואָס קע־נען, וואָס מוזען העלפען!

אָבער ווי קומט מען צו זיי? די בראָמען — טאָ־פּעלט בעוואַכט, קיין פעסער גיט מען נישט; קיין אויס־לענדישע וועט מען געוויס נישט געבען... קיין דעפּעשען וועט מען נישט אָננעמען, און ווער עס וועט געהן מיט אַ דעפּעש, וועט אַריינפאַלען אין קאַסעמאַט...

זאָל זיך עמיץ מוסר נפש זיין, אַריבערלאַפען די גרע־ניץ אין טאָמאַשאָוו, דריי מייל אין גאַנצען, פון דאָרט קיין לעמ־בערג, פאַרהאַן דאָרט אַ פרעדיגער לעווינשטיין, פון דאָרט טע־לעגראַפירען צו משה מאָנטיפיורע קיין לאָנדאָן, צו קרעמיע קיין פּאַריז...

— ווער וויל זיך קויפען עולם הבא, זוכה זיין אין איי־ביגען לעבען?

געפינען זיך אַזוינער...

אברהם מאַניס — זיין נאָמען; נאָכען ווייב: אברהם מאַניס דער ראָניאַקיס; זיין ווייב הייסט ראָניע...

ווער איז ער?

אַ בעל הבית? אַ דאָזאָר? אַ מתעסק בצרכי צבור? אַ מושלם? אַ משכיל?

גאָר נישט פון דעם אַלעם...

איין אַלטער יוד, קרוב לשמונים, קלייבט זיך שוין לאַנג צו פאָהרען שטאַרבען קיין ארץ ישראל, נור זוגתו ראָניע תחיי וויל נישט. זי וויל נישט און קען נישט איבערלאָזען דאָס זאַמושציער בית עולם, וואו זי האָט איהר גאַנצע משפחה... אין בית המקדש וואָלט זי אָהן די מתים אַ יתומה געווען... און אָהן ראָניען וועט אברהם מאַניס נישט פאָהרען... ווי פאָהרט עס אַ יוד אָהן אַ ווייב?

און שפּעטער מיט אַ צוויי יאָהר, אַז ער האָט זי איבער־געדייבערט, און זי פאָהרט מיט איהם, איז זי איהם פון צפת, וואו זי האָט איהם איבערגעגעבען אין זיבערע הענד אַריין, אונ־

טער די הענד אַוועקגעקומען, אַהיים, צו׳ן איהר בית עלמין ענטלאָפען... אַבי אברהם מאַניס איז בשלום אַריבער דעם ים!.. און צוגעפאַלען איז זי צום בית עלמין מיט אַ פרייד און אַ געוויין, די ערד געקושט און געקושט, קוים מען האָט זי אָבגעריסען...

ווי וועט דאָרט לעבען אָהן איהר אברהם מאַניס? צוגעבונדען איז ער צו׳ן איהר געווען... אַ בעל תוקע איז ער געווען, איינמאָל נאָך שחרית אַהיים געגאַנגען זיך איבערדרימלען, און געברענגט, אַ פערהושטער יוד, איפ׳ן אָרט פון קיטעל—ראָנים אַ ווייס העמד...

— נישט קשה, זאָגט ער, איין אשה צנועה ראָניע, אַ צדקת, מען מעג אין איהר העמד בלאָזען...

וואָס נאָך איז ער געווען?

אַ חסיד — אַ בטלן, פריהער אַ בעהאַלטענער; שוהט געווען: איף דער עלטער, אַז די אויגען זענען איהם אַ ביסעל שוואַך געוואָרען, זיך פון שחיטות אָבגעזאָגט, און ערשט דעמאָלט מודה געווען: ער איז אַ בעלזער חסיד. קיין מושלם אַלזאָ נישט; אַפילו אַ שטיקעל עם הארץ אין תנ״ך... זאָגט אַמאָל, אין בעלזער׳ס נאָמען, אַ נוטריקון איף יעקב אבינו׳ס לייטער, און ווייסט נישט, אַז „סלם“ אין תנ״ך איז אָהן אַ וו״ו...

ביי די זייטען האָב׳מיר זיך דעמאָלט געהאַלטען!
און ער, דער אַלטער בטלן, וועט פאָהרען...
און ער איז געפאָהרען...

די „איסאַרבייטונג“ וועגען ענין, וואָס מען איהם איבער געגעבען פאַר׳ן פרעדיגער לעווינשטיין, און אין וועלכער איך האָב איך אַ חלק געהאַט, האָט מען איהם אין העמד פערנייט... דורך בשלום די בראָם... אַריבער בשלום, אָהן אַ פאַס, די גרעניץ—

אין דריי טאָג אַרום:
בטל דאָס משפט!

די אָפיציערען האָט מען שפעטער געזעהן אין וואַרשוי אָהן עפאָלעטען, אַפילו אָהן שטיוועל... אָבגעריסענע...

— אַה, אַ זאַמושציער? שענק אַ פאָר גראָשען...

— — — — — — —

און מען פערגעסט די צרות... אברהם מאַניס בעגלייט מען

קיין ארץ־ישראל מיט גרויס פּאַראַד און — מיט דער צייט הויבט זיך אָן צו בלעזלען אויפ׳ן ניי... השׂכּלה!

צו „בלעזלען“, ווייל ביי אונז אין קליין פּאַריז וועט דער פּראָצעס נישט זיין געפערליך, גאָר אָהן אַ הויכע טעמפּעראַטור. און אַז איך און מיין חבר יחזקאל וועלען זיך מיט אַמאָל, אין אַ שיינעם העלען פרייטאָגדיגען טאָג, בעווייזען זיך פלוצלינג אין גאַס, איך די פּאָדציענים, אָנגעטהון „דייטש“, און מאַריונאַרקים, — און אַז מיין חבר יצחק׳ל וועט אַריין אינ׳ם ניי־געעפענטען פּראָגימנאַזיום, וועט צו קיין עקצעסען קעגען השׂכּלה נישט קומען...

דער השׂכּלה־פּראָצעס וועט הורגעהן, ווי ווייט מעגליך, שטיל, די געבורט אָהן גרויסע וועהען, — די הימלישע טאַטער וועט נישט אָבגענומען ווערען מיט צוואַנגען, — דאָס קעפּיל איז גאָר נישט אַזוי גרויס, און קיין ערשטלינג וועט עס נישט זיין...

דערפון אָבער שפּעטער. —

השׂכּלהי ר׳ משה וואָהל, דריי־שוועסטער־ליבעי

צו קיין עקצעסען וועט נישט קומען.
זאַמושטש — אַ לייטישע שטאָט!
פֿון אייביג אויף איין „עיר מלאה חכמים וסופרים“, — געווען
אַ שטאָט פֿון תורה, „און וואו תורה — דאָ חכמה“ —
אַ קונץ היינט צו זיין איין עלוי?
שפּעטער, אַלס „מאַניש“, פֿערזעץ איך בעסער אין יענע צייטען
אַריין... ווען —

גילעבט האָבען די אַלטע בעל־בתים,
מעשענע ברילען, זילבערנע בתים,
גאָלדנע עטרות, אייזערנע מחות...
אַנדערע יאָהרען, אַנדערע כּחות...

דאָס בית המדרש איז „פֿול מיט קאַרפּען קעפּ“, און עס איז ענג: „מען לערנט נאָך אין פּאָליש, מען לערנט נאָך אויף די טרעפּ“... און ווי געזאָגט: „וואו תורה — דאָ חכמה“. איז שטענדיג אַזוי געווען. אַזוי דערצעהלט מען! נישט מיר; איך הער אונטער. „וואו מען זייהט מיך נישט“, — אויב עס ווערט נאָר עפּיס פֿערציילט, „וואַקס איך אויף“, און „זיץ, ווי אַ גולם“ מיט איין אָפען מויל. עלטערע וואונדערן זיך: „איין עלויישער קאָפּ“; חברים: אַ יונג, ווי אַ „קוועקזילבער“ און לעגט אַוועק פֿאַר מעשה־ליך; אַ בלאַט גמרא — גליטש און טייך! איך אַליין פֿערשטעה עס אויך נישט, נור עס ציהט מיך. איך וואָלט פֿאַר אַ מעשה'לע אַפֿילו חתן־כּלה־שפּיעל אין חורבה אַוועקגעלעגט, — האָט עס אָבער אַליין אויפֿגעהערט... מיידליך ווערען פֿריהער רייף; כּלה־מיידליך: מיט מיין כּלה פֿון חורבה וואהן איך אויף איז און דיזעלבע טרעפּ און טרעף זי נישט...

— — — — — — —

אינסטינקטיוו האָב איך ליעב מעשה'ליך.

דאַווינען אין בית המדרש צוויי גראָהע טויבען, צווילינג-ברידער, זיך ענליכע, ווי צוויי טראָפּען וואַסער. מען פערשטעהט נישט, ווי די ווייבער אונטערשיידען זיי, ווי די קינדער דערקענען... „מעגליך — שמייכעלט מען, עס טרעפען זיך טעותים!" האַלטען זיי זיך שטענדיג צו זאַמען, האָבען בשותפות אַיין אַיינפאָהרהויז אויף דער ברוקאָוואנער גאַס, און זיצען אין בית-המדרש שטאָט-ביי-שטאָט, מיטן רוקען צום שלחן, מיט'ן פנים צו ארון קודש. און טרעטען זיך נישט אָב, און וואורקען, אויב זיי בלייבען עטוואָס לענגער נאָכען דאַווינען, ווי די טויבען, וועגען אַלטע ציימען; און איך בין שוין ביים שלחן, האַלט שוין די אויערען צווישען די גראָהע קעפּ.

„אַ שפּאַס אַמאָליג זאַמושץ", דער „גאון" — „דער אַייזערנער קאָפּ!"

דאָס מיינט מען אַיין אַמאָליגען רב אין זאַמושץ. און „חי-חי-חי!" — איין שפּראַך און איין געלעכטעריל. און צוויי פּלאַכע הענד — אַ חאַפּ זיך פאַר די ליפּען, מנהג פּראַנצויז; ד"ר סקשינסקי טהוט אויך אַזוי: אַ מענש זאָל נישט שפּריצען מיט'ן מויל. און פּערציילען פּערציילען זיי זיך איין אַנעקדאָט, ווער ווייסט, צום וויפּעלטען מאָל — פון „גאון":

מאַכט זיך אַ מעשה: אַ זומער טאָג, אָפּען די טהיר. קומט אַ דיענסט-מיידעל מיט אַ שאלה, מיט אַ וואַרים געגזיל אויף אַ טעלער... פריש געבראָטען, צושניטען און עפּיס געפונען... געהט דאָס מיידיל באָרוויס, הערט ער נישט איהר קומען; זיצט איבער אַ ספר!.. קומט זי צו צום טיש, שטעלט פאַר איהם די „שאלה", ער זעהט נישט, אין ספר פערקוקט. רוקט זי זיך אָב צוריק צו דער טהיר און שטעלט זיך וואַרטען, זי וועט דאָך איהם נישט מבטל זיין... האָט ער, דער גאון, אַ חוש הריח, דערפיהלט ער און דערזעהט... מיינט ער, ער זיצט און עסט... קוקט זיך צו — אַ געגזיל. „אַיי, אַ רביצין!" — ווי זי „קעכילט איהם!" לערנט ער ווייטער מיט די אויגען, און די הענד חאַפּען און וואַרפען שטיקער „שאלה", צווישען באָרד און וואָנסען, אין מויל אַריין... די מויד — פערשטיינערט פאַר שרעק. און איידער זי קומט צו זיך, איידער זי גיט אַ געשריי צו

דער רביצין אין קיך אריין, און אײדער די רביצין קומט, — אוים גענזיל!

מאַכט ער —

— שאַ, שאַ, רביצין! אַז איך האָב געגעסען, איז כשר!

פינטעלט די רביצין מיט די אויגען, און ער:

— זאָג איהר, זײ מוחל, — די כלים כשר!

און דער אײגענער גאון איז אַ בקי בשבע חכמות. פיהרט, פערצײלען זײ, וויכוחים מיט'ן קאַנאָניק, און דער גערעדט שטענדיג אַוועק אבל וחפוי ראש, „ווי אַ קימענקעדרער!"

און אַ שוהל-שמש געווען — —

— אײן אביון...

— אַ מטופל!

— מען האָט גאָר נישט געוואוסט, אַז ער איז אַזאַ מזיק...

און דער יוה האָט געפונען „א נײעם אופן צו חשבונען", מען זאָל אויסרעכענען „אויף הונדערטער יאָהרען להבא" אַלע לקוי חמות און אַלע לקוי לבנות. נאָך דער פטירה געפינט מען די קאָרעספאָנדענציע, וואָס ער האָט געפיהרט דעריבער מיט דער פאַריזער אַקאַדעמיע. ווי ווײט עס איז אמת, און וואו די כתבים זענען אַהינגעקומען, ווײסט מען נישט. צו חצות — זאָגט מען — פלעגט ער, דער שמש, און ר' ישראל זאַמושץ, דער בעל מחבר פון „הטבע" (אויב איך האָב קײן טעות נישט) צו-זאַמענקומען זיך בײם „אַײזערנעם קאָפּ", און נאָך חצות, פאַר עלות השחר, זיך מתוכח זײן אין חכמה... פון ישראל זאַמושץ (ווען די מעשה זאָל אַפילו אמת זײן) רעד מען ווייניג. דעם דעסויער'ס רבי; גלײכער מען שווײגט. נישט קײן גוטס, נישט קײן שלעכטס.

און גבירים געווען...

— פּאָסעסאָרען, גרויסע גיטער געהאַלטען.

— רע-פוילין, אַרויסגעטריבען.

— נאָך פּראָצעסען געמאַכט. תקיפים אין סאָנד, דער עקאָנאָם זאָגט, וואָס דער פריץ הײסט, און מען לויציטיערט נאָך אַזאַ יוד, וואָס גערעדט אַלײן נישט אַוועק פאַר'ן טערמין, למשל —

— ר' יוסל!

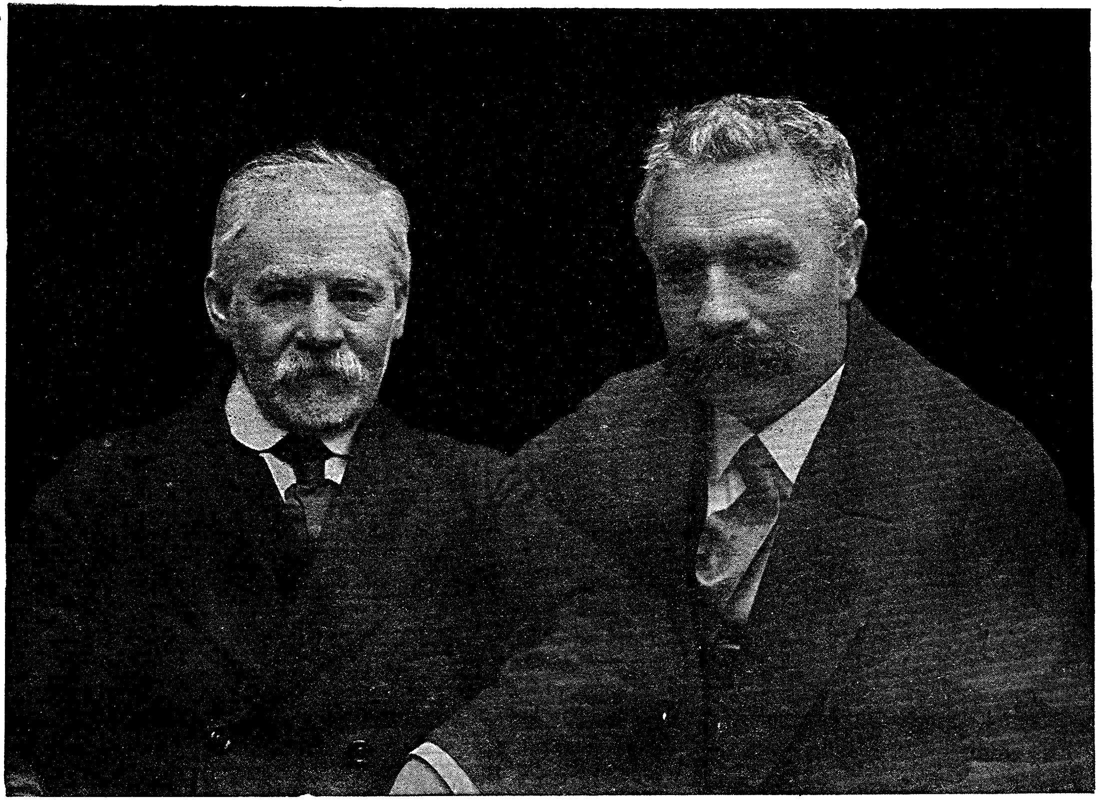

י. ל. פרץ און יעקב דינעזאָן

— נפֿטר געוואָרען אין שטאָט, — איין אביון...

— אַ יתומה געלאָזט — אַ בוגרת...

פֿון דעם ווייס איך אויך עפּיס. די יתומה קען איך. אַ הויכֿע, אַ מאָגערע, מיט שלעפּעדיגע פֿיס, וואַסערדיגע אויגען און האָהר — ווייסע, ווי פֿלאַקס; דאָרפֿישע האָהר. אָבער מען לויבט זעהר איהר פּויליש רעדען. און — די פּאָר פּאָרטרעטען, וואָס העַנגען בײַ אונז אויף די ווענד: נאַפּאָלעאָן דער דריטער און זײַן קיסרטע אאוגעניא, מיט וועלכֿער איך האָב מײַן לעצטען רבי׳ן געפּײַניגט, — די רויטע גרויסע, הויכֿע און ברייטע שאַפֿע („אַ שאַפֿע, ווי אַ הויז“), אין וועלכֿער, זיך בעהאַלטענדיג פֿאַר׳ן ד״ר סקשינסקים נקמה, איך האָב איבערגעפּיהרט אַ פולען טאָפּ מיט אייער, און די צוויי לאַנגע, שוואַרצע שטאַנגען, מיט די מעשענע גאַלקים צו פֿאָר־האַנגען, וואָס די מאַמע לאָזט נישט קויפֿען („משוגע מײַנע שונאים!“) און וואַלגערן זיך דעריבער אַרום אויפֿ׳ן בוידעם, — די אַלע דרײַ מציאות (די ליעבשאַפֿט צו מציאות, וואָס איך האָב געירשנט!) האָט דער טאַטע אויף דער ליציטאַציע בײַ דעם יוסל אין דאָרף געקויפֿט.

— „רע־פּוילין“... איינציגווייז אין שטאָט אַריין געטריבען.

— ווער איז געבליבען? איין י. מ....

— איז ער דאָך י. מ.!

אָבער די פּאָסעסאָרען זענען געווען „אויסגעמישט“ מיט פּריצים, געפֿיהרט זיך פּריציש, געקומען און געברענגט אין שטאָט אַריין פּריצישע מנהגים, ווי די „לייפּסקער סוחרים“ פֿון לייפּציג — אַ ביסעלע דײַטש! — (די דײַטשקע, וואָס איז אַ גלגול געוואָרען!)

— אַ מהלך קיין לייפּסק!

— גזלנים אויפֿ׳ן וועג!

— מען פֿלעגט דאָך פֿאַר׳ן פֿאָהרען שרײַבען צוואות, אי־בערגעלאָזען גיטן על תנאי...

— נישט אונזערע צײַטען!

— — — — — — —

— אָבער געהערט האָט מען, פֿערציילט האָט מען!

און „אונזערע צײַטען“ זענען אויך נישט אַזוי שלעכט.

ערשט נאָך אייכענבוים, צעדערבוים און אַנדערע. עס קומט קיין זאַמושץ צו י. מ. אין הויז אַריין — יעקב רייפמאַן, דער גרויסער אפּיקורס" און „חוקר קדמוניות"... מיין פעטער, וואָס וועט זאַמלען מיינע כּתבים — מיינע חטאת נעורים, טראָגט זיך דייטשמעריש, נישט גאָר קורץ, אָבער נישט איבער די קניען. (צוויי מאָסען געווען: ביז צו קניען — דייטשמעריש. גאָר קורץ, אַ מען זעצט זיך און די מאַרינקע רידרט קוים אָן מיט די זוימען דאָס געזעם — עכט דייטש). פאָהרען דורך בראָדער זינגער, קומען זיי צו איהם, זינגען... ביי איהם איז דאָ אַ סך קליינע ספרים־לעך אין אַ „גלעזערנער" שאַנק. צווישען אַנדערע: ד"ר עטינגערס „סערקעלע", זיין „קוגעל", וואָס ער האָט איבערגעמאַכט פון שילערס „גלאָקע", און די משלים... און דעם אַלטען ר' זלמנ'ס הויז? ער אַליין — אַ פערצייטישער פליישיגער יוד. אין אַ ברייטען טיזליק אין דער האַנד — אַ שטאָק מיט אַ זילבערנע גאַלקע, געהט (צוזאַמענמאַכענדיג נדבות) מיט'ן שטאָק פאָראויס, דער שמש טראָגט נאָך די זילבערנע פושקע... זיין ווייב (איהר נאָמען האָב איך פערגעסען), אַ יודענע מיט „אַ דריי־גאָרענדיגען־גוידער", נישט קיין געליבערטע אויערען; די „געהענגען" — לאַנגע ברילאַנטענע אויערינג — באָמבלען זיך אויף זיידענע פעדעם פון שטערענטיכעל אַראָב, און אין זייער הויז: אַ גערטיל אין מיט'ן הויף, אַ הילצערנער גאַניק, וואָס לויפט אַרום שטאָק, פאָרהאַנגען אין די פענסטער. און אונטער די פאָרהאַנגען (איז לינדער דאָס וועטער — אויפ'ן גאַניק, זומער־צייט — איז אין גערטיל, אויף אַ באַנק אַרום דעם איינציגען בוים אין דער מיט, אין מיט'ן קראַנץ פון אַלערליי בלומען אַרום), זיצט אַ טאָכטער איין אלמנה, צוויי מיידליך (אַ העלם און אַ שוואַרצ'ס) און לערנען פראַנצויזיש פון אָלענדאָרף און לעזען דייטש „ווי אַ וואַסער", עפּיס אַ גרויסע ביבליאָטעק דאָרט פאַרהאַן, שפּעטער האָב איך פון איהר אַרויסבעקומען אַ פיזיק.

און א.... ל... טראָגט זיך שוין אַליין דייטש, עכט דייטש, וואהנט אין עק שטאָט, רעכטס (פון מאַרק גערעכענט) צום אָפּיציערען־קלוב, אין אַ בעזונדער הייזעל, שוין מיט אַ ג ר ו י ס ע ן גאָרטען, הויך מיט ברעטער אַרומגעצוימט, איז דורך די שפּאַלטען פון צווישען די ברעטער, אַז מען געהט זיך באָדען, — עס איז

ביים שמאָלען וועגעל, – זעהט מען, ווי אין גאָרטען דרעהט זיך אַרום זיין איינציגע טאָכטער, אַ הויקעריל, וואָס שעמט זיך אַרויסצוּווייזען אין גאַס אַריין, און רייסט בלומען אָדער קוקט אַריין אין אַ ביכעל.

פערהאַן אין גערטיל עפּיל־און באַרען־ביימליך. — מיר קריכען נישט איבערן פלויט. דרך־ארץ און אָבשיי פאַר'ן קליינעם געבילדעטען הויקער און — פאַרן כמאָטריטעלס הינטעל....

און ק... דער וואָס האַלט דעם וויינהאַנדעל, וואו די אָפּיצירען טרינקען און פּריצים פון אַרום — עסען און קויפען אַהיים ויין און באַקאַליע. פערהאַן דאָרט אַ פיין, בלאָנד „פּאָרצעלייען" מיידעל, מיט זיידענע, לאַנגע בלאָנדע צעפּ (זי וועט דערמאָנט ווערען), וואָס לעזט ביכער, געבאָרגטע פון פּריצים און אָפּיציערען.

און י. מ.'ס הויז, וואו גרויסע אָפּיציערען שפּיעלען פּרעפערענץ, וואו אַהין דער גרויסער אַפּיקורס יעקב רייפמאַן וועט קומען אַלס לעהרער?! און — אַ היימיש מנין דאָרט פערהאַן, מעהר פאַר די קינדער; י. מ. אַליין איז דאָס מעהרסט אין וואַרשוי. פאַר'ן עמוד אַלס חזן פּראָדוציערט זיך אַ היטעל־מאַכער, דער כאָהר — זיינע ברידער, אויך היטעל־מאַכער. נישט זעהר קיין פרומע יודען. אַ ברודער האָבען זיי אַ שטיקעל אַפּקורס — אַ לעדער פון קאַליגראַפיע, וואָס שרייבט יודישע שירים, אַלאַ עטינגער! איינער פון די „זינגער" וועט אין קורצען געהען פון דער וועלט, וועט מען פערציילען, אַז ער האָט זיך, פאַר גסיסה, געהייסען געבען אַ ווערמיגע פלוים צו עסען. אַז מען וועט אויף יענער וועלט שמייסען און אויסרופען פאַר וואָס, און מען וועט דערמאַנען די ווערמיגע פלוים, וועט ער וויסען — אַ סוף! און זיי זאָגען אַלע „עברי!", נישט ליטוויש, דאָס וואָלט מען נאָך דעמאָלט נישט פערטראָגען. אַ ליטוואַק איז „אַ צלם קאָפּ". אַ ליטוואַק זעצט זיך אין אַ קרעטשמע ביין אַיין ערלית און לערנט. און זאָגט צום פערגאַפטען אורח: „איהר ווייסט גאָר נישט, אַיין אשה צנועה דאָס איז!" זי איז דאָך איהם מאכיל ומשקה און לאָזט איהם נישט מפסיק זיין פון לערנען! (זעה — „דער חלום פון ליטווישען מלמד"). אַ ליטוואַק, אַז דער צווייטער רופט איהם צו שמד, ענטפערט: „וואַרט, איך וועל נור אָבדאַווינען מנחה" — און אַ ליטוואַק איז נאָך אַ יקר המציאות אין דער גאַנצער גע־

גענד. און זאַמושטש געווען איינער, אַפילו גראָה אַ פיינער, גאָר אַ פיינער יונגער מאַן. טאַקי ר׳ זיינוועלס אידעם, איז ער, נעבעך, אַוועקגעקומען; די אַלמנה וויל פערזיצען...

זיי זאָגען פוילישע עברי. שמחת תורה, די גבירה אין די גרויסע ברילִיאַנטען אין די אויערן, מיט׳ן קעלנעריל, מיט פעריל אויסגעשטיקט, איבער׳ן האַלז (אַזוי אין לעבען, ווי אויפ׳ן פאָרטרעט אין סאַליע). — די גבירה שמייכעלט ליעבליך און דערלאַנגט כבוד: טאָרט (איך מיין, איהר שוועסטער און מיין באָבע באַקט איהם), ניס, ביער, צוקער־בראָנפען; עטוואָס ווין אויך. און זיי, דער חזן מיט די משוררים, זינגען ליעהער! „דער תעודה מיט׳ן האַמער, קלאַפּט שוין אין קאַמער", און גאָלדפאַדען — מיט די פויסטען אין יודישע לעדען אַריין, „שוין טאָג! די אומות העולם וואַרטען אויף אייך!" אין זאַמושטש — עטוואָס קאָמיש, ווי דערמאָנט — ווער זענען די אומות העולם? אָבער עס זינגט זיך!

און דאָס מנין זאָגט קיין פיוט נישט. צו יזכור טרעפט זיך דער געמישטער, נישט פערייתומ׳טער עולם, פון מענער שטוב און פון דער ווייבער־שטוב (די סאַליע) אין הויז — איין התחלה פון פלירט. יום כפור איז מען זיך געגענזייטיג מכבד מיט האַרץ־טראָפּען, אָבער פריהער מוז מען ווייזען די צונג, צי מען פאַסט...

און דאָרטען דאַווינט קינדערפריינד, איין אַלטער בחור, אַ געגאָלטער, האָט אַ סדור און אַ מחזור מיט דייטשער איבערזעצונג. ווייכט פון „פעדאָן", רעד פון „ירוזאַלעם", — פרעגט מיך אַמאָל:

— וואָס איז אייער פערלאַנג, ר׳ דער און דער?

איך געדענק הלל׳ן און זאָג: ואָהבת לרעך כמוך. ער זאָגט: ניין, אָנכי, דאָס איז דער יסוד!

אמת, אין דער זעלבער געזעלשאַפט אַריין, אַז עס איז אַמאָל (איך געדענק שוין נישט, צוליעב וואָס) אַריינגעקומען אַ געוויסער רפאל עסיגמאַכער, אַ שטאַמעלדיגער יוד, וואָס האָט איין עסיגפאַבריק, און וואָס איז ערשט געקומען פון ערגיץ, צוליעב איין אָפּעראַציע, פון אויסלאַנד, און האָט פערציילט, בעיני ראיתי, ער האָט אַליין געזעהען, אַ וואָגען איז געפאָהרען אָהן פערד, — האָט מען זיך אַזוי צעלאַכט, אַזוי לאַנג חוזק געמאַכט, אַזוי לאַנג

זיך געוויצעלט און אזוי לאַנג מיט ווערטליך געשטאָכן, ביז דער יוד ר' רפאל האָט געמוזט „מודה“ זיין, ער האָט „משטה“ גע־ווען, אויסגעטראַכט... אָבער איין התחלה איז שוין געווען: אַ זאַך מען פאַר נייע צייטן — שוין געוואָרפן!

און אַפילו אַ פשוטער יוד, דאַכט זיך, נישט זעהר קיין ציכטערנער, פאַלט אַמאָל איין און ער קומט פלוצלינג אין חדר אַריין, וואו זיין איינציג יצחקל לערנט, און זאָגט:

— רבי! (אַ גרוים־פוילישער, מיט דער ריש) נייע צייטן; מען דאַרף זיין געבילדעט! מיין בן דאַרף אַ חתן ווערען!

— וואָס איז אייער פערלאַנג, ר' דער און דער?

קיין פסוק וויל ער נישט. קיין אַפּקורס, וויל ער נישט, ער זאָל ווערען, אָבער —

— אַ פּרק קאָנקאָרדאַנציע מעגט איהר מיט איהם לערנען; יעדען טאָג אַ פּרק!

און עס דרעהט זיך נאָך אַרום אין שטאָט, דאַכט זיך, אַ קאַנדידאַט אויף דער „תוכחה“, עפּיס איין אָרימער, אַלטער, הויכער, געלער, ברייט־פּלייציגער יוד. דעם פאַמיליען־נאָמען קיינמאָל נישט געהערט, דער צונאָמען — נישט דרוקפעהיג, מיט'ן נאָמען „יואל“, וואָס האָט גאָר ערגיץ אין רוסלאַנד אַ זוהן, וואָס שיקט איהם געלד מיט דער פּאָסט, אַ „פּאַלנעם יעדנעראַל!“ (רוסיש־פּויליש־פעסטונג־לשון בנוגע צו מיליטער־זאַכען).

קיין שטאָך־אַרבייט וועט פאַר דער השכלה נישט זיין!

ערגיץ אַנדערש פּילדערט, רוישט. חסידים שמייסען די משכילים אויף קאָנקאָרדאַנציעס, — משכילים שרייבען מיט איין אין האַנד שירים בשבח ההשכלה און וועגען די פיער צייטען פון יאָהר, און אָדען — דאַנק־און לויב־געזאַנגען צו דער ממשלה, פאַר איהר חסד צו כנסת ישראל און מיט דער צווייטער האַנד — מסירה־לעך אויף די שוואַרצע... און אַ מלחמה מיט תקיפים און קהל, אַ מלחמה מיט רבים, אַ מלחמה מיט חסידים, מיט רבנים...

ביי אונז — פון דעם אַלעם קיין צייכען.

איב איך וועל קלאָגען אַמאָל:

אַכט און צוואַנציג גראָשען פליישׁ אַ פונד...

און צום גראַם:

„אַרויס צו וואַרפֿען פֿאַר די הינד“.

און קרעכֿצען:

„און אַ פֿונד, אוי, אַ גרויסע קלאָג!
„שטיינער און ביינער און אַ פֿאַלשע וואָג“...

און נאָך שפּעטער, אין „ספּורים בשיר“ (צוזאַמען מיט מיין געוועזען שוועגער ג"י ליכטענפֿעלד געדרוקט) אַ פּאָעמע „חנה“, וואו די העלדין מיט דעם נאָמען ווערט פֿערשוועכט פֿון ראש הקהלס זוהן, און דער ראש הקהל דער תקיף א. א. וו.... וואָלט עס זיין נישט מעהר ווי אַ נאָכמאַכעכץ... ווי איך האָב נאָכגעמאַכט היינע... נור מיט מעהר געשמאַקלאָזיגקייט. געווען ביי אונז אַ פֿאַכט (ענליך צו דער „טאַקסע“), אָבער אָהן שווינדעל און רויבעריי, און — אויך בטל געוואָרען. דער אידעאַל פֿון אַ ראש הקהל אין זאַמושץ איז (ביז אין דער לעצטער צייט כמעט!) אַ יוד, וואָס קען נישט רעדען, און וועט נישט פּלוידערן אין מאַגיסטראַט, — וואָס קען זיך נישט אונטערשרייבען (און וועט נישט חתמינען אָהן קהלס וויסען; דער חותם פֿון דאָזאָר ליגט ביי'ן אַ בעל-הבית!) און בעקומט פּעטש פֿון הייב, פֿאַר וואָס ער מאַכט נישט בעסער חתונה די טעכֿטער... קיין רביים לאָזט מען אין זאַמושץ נישט אַריין. מען וויל נישט קיין מחלוקת. הערט זיך, עמיץ פּאָהרט, לויפֿט מען צום נאַציעלניק, שטעלט ער וואַכֿען ביי אַלע בראָמען. דעם עומד על גביהם, אַ יוד, גיט קהל. בעווייזט זיך די בויד:

— קודי? נאַזאַד!

ר' גירשון העניך „פֿון תכלת“ (אַזוי פֿלעגט מען איהם רופֿען) וויל דוקא אַריין קיין זאַמושץ, און אַ בעל נצחון — קויפֿט ער זיך אין שטאָט אַ הויז. מען וועט דאָך נישט אַרויסטרייבען קיין בעל-הבית? ליתר „תוקף ועוז“ גנביט ער זיך אַריין ביינאַכט! — אין דער תּריה, עוף השמים... מען ווייסט שוין; אַרויסגעפֿיהרט, נישט מיט גרויס כבוד!

חסידים זענען ווייניג אין דער צאָהל און האָבען גאָר קיין דעה נישט. לעקען זיך ערשט אויס פֿון די „וואונדען“, וואָס זיי האָבען בעקומען, אין גאונס צייט, פֿון קהל און זיינע פֿאַרשטעהער. אַ יונגער-מאַן, נאַטירליך פֿון דער פרעמד, קריעגט בענקשאַפֿט, חאַפּט זיך אַרויס, לויפֿט צו'ן אַ רבי'ן. — מען שיקט

נאָך רייטער, מען חאַפּט איהם, מען מאַכט איהם אַ פּעקיל. מען פיהרט איהם אַזוי איבער דער גאַס, אין דער היים — מקיים פסק, דערנאָך צום רב. אָבגעגט און — היידאַ! נאָך איין אייגענעם זיצט מען שבעה! אַ גאַנץ „מנין" אַז מען חאַפּט, פיהרט מען אין מאַגיסטראַט אַריין, שערט מען אָב מיט גויישע הענד די פאות און מען גאָלט האַלבע בערד... מענשען גדענקען עס נאָך.

היינט, דאַנקען גאָט, שטיל! דאָס הייסט — זיי דאַנקען גאָט! אַז דער אישביצער רבי וועט, מיט יאָהרען שפּעטער, וועלען אי־בערפּסקענען דעם זאַמושצער רב'ס (דוקא שוין נישט קיין שם־דבר!) אַ דין תורה, וועל'מיר זיי לעגען אין חרם אַריין: מיר — דייטשען די אישביצער חסידים!

וועל'מיר אפשר מלחמה האַלטען מיט'ן רב?

איז אונזער רב, מיין פערהערער, מיין שפּעטערער ר' זי־שעלע, — ר' משה וואהל.

אָבער איהם קומט אַ מדור מיוחד!

— — — — — — — —

ר' משה וואהל — דעם ליסער'ס תלמיד. ער ציטיערט זיין דעה און שרייבט: ותלמידי הגאון... געווען אַ גבירישער איידעם, געוואָרען סוחר; דאָס געלד פערלוירען — רב אין זאַמושץ. אַ שונא בצע, זיצט ער שוין אויף דער שטוהל אַ יובל, און לאָזט זיך נישט געבען קיין הוספה. „מאַכט מיר נישט קיין רייכען האַלו!" רח"ש נעמט ער נישט! דין־תורה־געלט צעטיילט ער צווישען די בייזיצער — דיינים אָדער בוררים. נעמט נישט אין מויל אַריין, וואָס זיין רביצין קאָכט נישט. אויף אַ סעודת מצוה ניפּט ער אַביסל, אַ ברכה צו מאַכען; עסט אַ טרוקענעם כזית, צוליעב וואַשען און בענשען.

און — אַ קליין זים יודאַלע, אַ וויים זילבערן בערדאַלע. אוי־גען — ווירקליך „טויבען־צוגלייך"! קינדער — דאָס גאַנצע לעבען! אין גאַס, אין ביהמ"ד, ער בעוויזט זיך נור, רינגעלט איהם די יונגע חברה אַרום, זעהט מען איהם אַרום קוים עטוואָס העכער — איין עלטערס צווישען הענדליך. און האָבען האָט דאָס יודאַלע אַ קינ־דיש ציטעריג קול'עכיל — אַ פיין זילבערן גלעקעלע. און אַז ער דאַווינט, וואָס זיין חזקה איז, כל נדרי אין שוהל, קלינגט עס, קלינגט עס,

צעגיסט זיך ועס און מען הערט עס אין דער גרויסער טיפער שטילקייט, אין אלע ווייטסטע ווינקאליך, ווי אונטען אזוי אויבען אין דער וויבערישער שוהל... און — א גאנץ יאהר א מיקל. אליץ כשר און כשר. איין ארימע כנסת ישראל, אליץ איז הפסד מרובה, אזא בעשטענדיג יקרות... אויסער פסח; ווי א פיש אין וואסער ציטערט ער פאר כרת שבמשהו!

און פסקינען פסקיט ער גלייך פון דער גמרא ארויס.

זאגט מען, און, פערשטעהט זיך, נישט אבי ווער: דער און דער פון די גדולי הפוסקים זאגט אנדערש, ענטפערט ער שמייכלענדיג:

— אין מיין צייט און אין מיין שטאט בין איך דער איינציגער פוסק!

שוין. רעד מען שוין נישט מעהר דערפון.

און פאר דעם קליינעם, צושמייכעלטען יודאלע, ציטערט מען אימת המלכות; פון גביר ביזן חסיד, ביזן קל שבקלים... ער איז מעניש! דאס הייסט: נישט חס ושלום, ער, אבער קלאר ווי דער טאג: מען נעמט זיך פאר איהם אן. איהם צוליעב אדער — זכות אבות?

דער סוף פון שמעי גבור, וואס האט איהם אונטער די אויגען אקעגען גערעד, בעריהמט זיך: ער לויפט, איהם אראבגרייסען דאס שטריימעל פון קאפ, ווייסט איהר אפשר, אניט לעזט די סקיצע אונטערן העלד'ס נאמען.

אז צוליעב זיין כבוד איז נענש געווארען דער טריסקער! די טריסקער חסידים לייקענען נישט. די מעשה — אזוי געווען: קומט אמאל קיין זאמושץ דער טריסקער, (פון דעמאלסט אן לאזט מען טאקי קיין רביים נישט אריין), פאלט איהם איין, זיך נוהג צו זיין, ווי אין אנדערע, ז ײ נ ע שטעטליך, נעמט ער דעם גבאי און שיקט נאכען רב. שמייכעלט ר' משה וואהל און ענטפערט: „געה, זאג איהם, אז דער כבוד התורה פערלאנגט, מען זאל פריהער קומען צום מרא דאתרא!“ — פאלגט ער נישט, דער טריסקער, פאהרט ער אב און איז נישט מוציא שנתו...

— געווען — זאגען די טריסקער פון רבינ'ס צה א שגגה היוצאת מפני השליט...

און צוגעגעבן ווערט, נישט אָהן גדלות:

— און מיט אַזאַ צדיק יסוד עולם ווי אַ טריסקער, איז מען טאַקי מדקדק כחוט השערה!

און אַז יעקב רייפמאַן קומט צו אונז, צו י. מ. אין הויז אַריין, אַלס לעדערער אָדער העברעער מלמד, און עמיץ וואַרפט אונטער קעגען איהם אַ חרם, אַ חסידישע קונץ... און ר׳ משה וואַהל לאָזט אויסרופען, אַז ווער עס איז מתרים אָהן דער ידיעה פון מרא דאַתרא און זיין בית דין צדק, איז אַליין בשמתא... און דאָס זעלבע יאָהר שטאַרבט אַ חסידישער יונגער מאַן, — ווייסט מען אויף זיכער, איז ברור כשמש, אַז אַזועקגעקומען איז דער חרם־אונטערוואַרפער! אַז דאָס איז זיין עונש געווען.

מען הייבט אָן צו נעמען צום מיליטער. מיין טאַטענס עצה, מען זאָל נישט געהען, „קיין וועלט זעצט מען נישט איין“, געפינט, נאַטירליך, ביי קיינעם קיין אָבקלאַנג נישט. עס גענענט די סוב־רעוויזיע, עס בלייבט, אַז די, וואָס וועלען אַוועקגעהען, דאַרפען בעקומען פון שטאָט שטיצונג. אויפ׳ן וועג און פאַר דער פאַמיליע אין דער היים. ר׳ משה וואַהל שטעלט אַ פושקע ביי זיך אין דער צווייטער שטוב, און לאָזט אויסרופען, אַז דער יושר איז, אַז אַלע בעלי־בתים זאָלען אַריינוואַרפען אין פושקע מעשר פון זייערע רוחים... געוואָרפען ווערט, ווי געזאָגט, אין דער צווייטער שטוב, ביחודות, קיינער זעהט נישט, אָבער מען האָט אַזוי מורא עובר צו זיין אויף זיין „גזרה“! אַזוי פיעל פחד פאַר אַ טעות אין חשבון, אַז—מען געפינט „שרפ׳ט“!

גאַפט מען!

און ווי עס פאָלגט דאָס ווייבער־פאָלק

איהר וואָלט געדאַרפט זעהען, ווי מען ענטלויפט פון די פעסליך און שעפליך פיש אויף שבת, אויב דער פישער וויל טייערער מיט אַ גראָשען, און ר׳ משה וואַהל, מורא האָבענדיג, אַז אָרימע לייט וועלען צו קיין פיש נישט קומען, קיין רעכטען שבת נישט האָבען, שיקט אַרוים דעם שמש: קיינער זאָל נישט קויפען!

ווי פון אַ פייער ענטלויפט מען!

און י. מ. דער גביר אַליין?

ר׳ משה וואַהל לעבט מיט איהם זעהר גוט. „ישיעלע!"... און פון דעסטוועגען, אַז מען רופט „ישיעלען" צוץ אַ דין תורה און ער שיקט נאָך איהם דעם שמש, און יענער האָט געסט: דעם פלאַץ-מאַיאָר, דעם סמאָטריטעל און נאָך... און לאָזט זאָגען... ער האָט צינד קיין צייט נישט, לאָזט ר׳ משה וואַהל איהם אָב-ענפערן: אלהים נצב בעדת אל. און ווער עס האָט פאַר גאָט קיין צייט נישט, קען גאָט, חס ושלום, אַמאָל פאַר יענעם קיין צייט נישט האָבען...

לויפט מען שוין!

און דער קל שבקלים?!

איינמאָל, פרייטאָג צו נאַכטס, חאַפט ער זיך אויף שפעט אין דער נאַכט. עפּיס אַ שאָרך האָט איהם אויפגעוועקט, קוקט זיך אום, גנבים שטעלען אַרוים די שויבען פון פענסטער. אַ קאָפּ בעוויזט זיך, אַיין אינו ישראל. דאַנקט ער און לויבט דעם איבערשטען, וואָס „רוב גנבי ישראל" האָט נישט מחלל שבת געווען! דער גנב איז דערווייל אַריין, נישטערט און טרעפט צו די שבת׳דיגע לייכטער. ווערט די לייכטער שוין אָבקויפען אַ יוד, — איז ער מפקיר די לייכטער! בענשט די רביצין איין שבת אין מעשענע לייכטערליך. אַ יודענע — לאָזט זי אַביסעל טרערען ביים ליכט בענשען. שוין! דעם צווייטען ערב שבת, מען ברענגט אָב די לייכטער. צוויי יודען פאַסערס האָבען זיי געקויפט, איז איינעם אַוועקגעקומען דאָס ווייב, דעם צווייטען — אַוועקגעפאַלען אַ קינד, לא עליכם, אויף אסכרה.

און דער ר׳ משה וואַהל אַליין האָט שוין, ווייסען אַלע, שוין אַ יאָהר דרייסיג קיין ספר אין האַנד אַריין נישט גענומען, געדענקט ש״ס ופוסקים אויסוועניג. וואו מען הייבט אָן, זאָגט ער, אַז מען דאַרף, ווייטער; ווי לאַנג ער וויל, בעל פה. און לעזען לעזט ער דוקא די קליינע „ביכלעך". פון וואַנען נעמט ער זיי?

זיצט ביין איהם אין בית-דין-שטוב אַ דיין אַ תם. קיין בעלי-דינים נישט דאָ, גערדט ר׳ משה וואַהל, מיט אַ ספר׳ל אין דער האַנד, אויף און אָב אין קהל-שטוב, און שטעלט זיך אָב פאַר׳ן תם, און גיט אַ פרעג:

— ווי מיינסטו? איז מעגליך אַ מענש זאָל אַרומגעהן בורוויס אויף צובראָכֿען גלאָז?

געמיינט חרבונה׳ן; געלעזען „מסתרי פּאַריז“.

— — — — — —

ווי געזאָגט, די בת מלכּה השׂכּלה וועט ביי אונז קיין שטאָן אַרבייט נישט האָבֿען. עס וועט זיין, אַ ראָמאַנטישע זאַך. יונגליך וועלען אַרום געהען אין מאַרק און דעקלאַמירען ביים שיין פֿון דער לבֿנה: „ציון, ציון“, „החמלה“, „יונה הומיה“...

און דערביי וואַרפֿען פֿערבענקטע אויגען אין די געוועלבער אַריין, וואו כּלה-מיידליך זיצען... אַ משׂכּיל וועט דורכפֿאָהרען פֿון ערגיץ. וועט זאָגען:

— דאָס ערשטע — מען עסט נישט! יודען עסען נישט; איהר זאָלט זעהען, ווי מען עסט ביי די אומות העולם;

און די קליידער וועט מען אונטערהאַקען!

און פֿון דעסטוועגען בעקום איך שׂכר השׂכּלה!

— — — — — — —

דאָ מוז איך אָבער איבערהאַקען אויף אַ ווײַלע און מאַכֿען אַ קליינעם שפּרונג אין דער צייט — צוריק. און דערנאָך אַ גרויסען שפּרייז פֿאָרוועךטס. קיין טענה צו מיר קענט איהר נישט האָבֿען. איך שרייב ניט קיין אויטאָביאָגראַפֿיע, אַפֿילו נישט קיין חראָנאָלאָגישע ערינערונגען. איך וויל אַייך נור איבערגעבען אַ בינטעל שליסעליך צו מיינע זאַכֿען.

און אַ שפּרונג צוריק מוז איך געבֿען, ווייל איך האָב אויפ׳ן וועג, אין אַיילעניש, אַ מלמד פֿערלוירען. און דוקא אַ יוד אַ הויבֿען, וואָס דאַרף זיין שווער צו פֿערליערען, און מיט איין (ביי אונז וועניגסטענס) אונגעוועהנליכֿע ביי-פּרנסה, וואָס האָט געדאַרפֿט בלייבען אין זכּרון — אַ טאַביק-שטויסער געווען! פֿריהער האָט ער געטהון די רביצין, איז זי קראַנק געוואָרען און קרענקט שוין אַ צייט, — ליגט זי און קרעכצט. ער שטויסט טאַביק און הערט, ווי מיר לערנען ביים טיש. איז ער אַ למדן אַ גרויסער, זאָגט אונז פּאָר אויסווייניג גאַנצע סוגיא׳ס, און — אַ גרויסער פּשטן. הייב איך מיך אָן צו פּשטלין, — „אַהאַ, קריכסט שוין ביי בויבעריק!“ זאָגט ער עס נור, שאַד נישט. איך האָב אָבער מורא,

ער זאָל נישט צוקומען, נישט לעגען די פינגער אויף דער גמרא. דער יוד איז פול טאַביק, קומט ער צו, הייב איך אָן צו ניעסען. און האָט זעקס פינגער אין יעדער האַנד, האָב איך מורא פאַר זיין האַנד! בין איך אַ גאַנצען זמן, אַזוי ווי ער וויל, אַ פשטן...

בעפרייט פון טאַביק און זעקס פינגער, מעג איך שוין טהון דעם שפרונג פאָראויס, און אויך אַ גאָר שפעטערע מעשה פערציילען. די מעשה, וואָס קומט מיר אויפ׳ן זינען, ווען איך גיב נור אַ טראַכט וועגען השכלה...

— — — — — — — —

עס איז שוין לאַנג נאָך דער השכלה־צייט. מען האָט זיך פון איהר שוין אָבגעזאָגט. מען קוקט שוין אויף איהר, ווי אין דער צייט פון שמאָלע קליידער — אויף אַ קרינאָלינע, מען בעשולדיגט זי: נישט צוגעפיהרט וואַסער און זאַלצען צו די וואורצלען, נישט לופט און ליכט — צו די צווייגען, — נור אָבגעריסען צווייגליך און אַריינגעזעצט אין פרעמדע שטאַמען. אויף קלאָר, ווי אַנדערש, ווייסט מען נישט... אָבער יענער וועג איז קיין וועג נישט געווען...

און איך בין שוין אַיין אַלטער שרייבער. עטאַפען דורכגעמאַכט:

חבר־דינעזאָן האָט אָבגעדרוקט די „בעקאַנטע בילדער“; קיין גראָשען נישט צוריקגעזעהען. איך האָב מיט הילף פון גוטע מענשען אַרויסגעגעבען דריי בענדער „יודישע ביבליאָטעק“; צוגאַנגען ווי זאַלץ אין וואַסער — צוזאַמען מיט׳ן אויסגעלעגטען קאַפיטאַל. שוין נאָך די יום־טוב בלעטליך. וואָס די ראַדיקאַלע יוגענד האָט פערטהיילט, געלד נישט אָבגענומען און, נאַטירליך, נישט אָבגעשיקט. און — שוין נאָכען יובילעאום.

מיין אַדרעסע: וואַרשוי, צעגלאנא נו׳ 1. — די „פערציסטען נעסט“... שוין, הייסט עס, אַ שוהלע געמאַכט.

אַ חדר געהאַט און — אַליין געבליבען. נע זנד דאָס פאָלק בפרט זיין באָהעם — יונגע שרייבער. אַוועק און מיט נעמען!

און נעמען, דאָס מוז איך דרך אַגב בעמערקען (דאָס „דרך אַגב“ — מיט׳ן מאמר המוסגר זענען מיין שוואַכקייט!) נעמען האָבען בעקומען, לויט זענען געוואָרען — די „קונדיסים“ פון חדר.

די, וואָס האָבען נישט געלאָזט זיך פֿירען! די אַנדערע, וואָס האָבען אַזוי גערן זיך אונטערגעגעבען דער צענזור, געשטופּט דאָס מאַנוסקריפּט צו מיין בלוישטיפט, — זאָל גאָט זיך אויף זיי דערבאַרעמען!

איך האָב זאָמען געשטרייט, איבער זיי שבעה נקיים געזעסען, און קים זיך עפּיס דערוואַרט. באַווייזט זיך אַ קעפּיל, עס שפּאַלט קים די ערד, איך גיב שוין אַיין אָנהאַלטעניש, אַיין אָנשפּאַרעניש, זאָל עס נישט קריכען אַרום איבער דער ערד. אַרויף, צו דער הייך! דרענגליך אונטערגעשפּאַרט!

די דרענגליך זענען געבליבען!

בין איך אַליין. מען קומט נור צו מיר נאָך „סמיכות“...

איז שוין אָבער לאַנג נאָכען „עת לטעת“, קליין דאָס גערטיל, אָבער שוין ווילד אָנגעוואַקסען, עת לעקור נטוע... זאָגט מען: איך טרייב די יונגע טאַלענטען. געהט מען מעהר צום גוט-האַרציגען דינעסאָן; ער זאָגט נישט אָב אַזוי געשווינד דאָס לעבען. נור די ביי זיך שטאַרקערע קומען. און מיט אַ תגדיל: אָן אַייך וועגה זיך עס! זאָגט איהר: נישט! צערברעך איך די פֿעדער. און אין די אויגען פֿלאַמט די זיכערקייט פֿון געניען אָדער גראַפֿאָמאַנען: דו וועסט נישט קאָנען זאָגען: נישט!

קלינגט מען אַמאָל. מען רייסט מיר אַיין אַרבייט איבער. מילא, פֿילייכט, באַווייזט דאָך עפּיס! איך עפֿען. אָהן אַ „גוט מאָרגען“ שפּרייזען מיר פֿאַרביי דריי געשטאַלטען. אין פֿאָרצימער איז טונקעל, געווען איז אויך אַ טונקעלער טאָג; דאָך זעה איך: אַ מיידעל, אַ בייניג פּנים, גלאַט פֿערקעמט, אָהן אַ הוט, לאַנגע הענד באַמבלען זיך אַרום קערפּער. הילכיגע, הער איך, אָבצאַסען, הויכע; זי וואַקעלט זיך אויף זיי... נאָך איהר — אַ מאָדנע-לאַנגער בחור אין אַ האַרטען קאַפּעליוש, אַיין אַרומגעבונדענע באַק, שוואַרצע הענד; נאָך דעם — אַ דיקער, אַיין אַראָבגעזעצטער, אין אַ ווייכען הוט מיט ברייטע רענדער: אַיין פֿליגעל ליגט מיט'ן זוים אויפֿ'ן אַקסעל, און אחרון אחרון חביב — אַ מאַנוסקריפּט אונטערן אָרים — דער מחבר אַליין. אַ קליינס, אַ דאַרס, אַ פּיצעלס... און מען שפּרייזט פֿאַרביי אין שטוב אַריין. איך בלייב און פֿערמאַך די טהיר. אַז איך קום אַריין, זיצען שוין די

בחורים ביים טיש, דער הויכער און דער דיקער מיט די גאָמבים אויף די הענד אָנגעשפּאַרט, גרייט צו הערען. דער „דיכטער" מיט'ן מאַנוסקריפּט ביים פּנים: אַזוי קורזיכטיג איז ער און אָהן אַ בריל, און די מויד שפּרייזט איבער דער שטוב, די אָבצאַסען הילכען, די לאַנגע הענד באַמבלען זיך, — קוים איך בעוויז זיך, נאָך נישט רעכט געזעצט זיך איפ'ן שעזלאָנג, ווי־זאַ־ווי דעם טיש, זי קאָמאַנדירט שוין:

— לעז!

און שיקט אַ הייסען בליק צום דיכטערס אַקסעל. הייבט ער אָן:

„דער צייט־גייסט".

און לעזט און צוהיצט זיך, און צוזינגט זיך אינ'ם לעזען... די בחורים — איינגעהערט און איבערגעבויגען — שלינגען; דאָס מיידעל גערט שוין אויף די שפּיץ פינגער, קיין וואָרט נישט צו פערליערען...

און דער „צייט גייסט" וואַקסט...

נאַטירליך, נישט יענער, דער השכלה־שער, די אַלטע קרינאַלינע... נור — דער ראַדיקאַלער!

ערגיץ, צווישען הימעל און ערד שטעהט אָדער הענגט אַ זייגער. דער וועלט־זייגער. דער וועלט־זייגער שלאָגט: שטונדען, האַלבע, פערטעל שטונדען, דאָכט זיך מינוטען אויך...

דער הימעל — שוואַרץ: בעדעקט מיט שוואַרצען. אַ שווערער, בלייערנער וואָלקען פערשטעלט אַ פערחלישטע זון...

גיט דער זייגער אַ קלונג, גיט זיך אַ חאַפּ אויף די זון, לאָזט אַראָב אַ שטראַהל, ווי אַ שפּיזעל, לעכערט די חמאַרע, פאַלט אויפ'ן קאָפּ פון צייט־גייסט, און ער גיט אַ ציטער און אַ וואַקס. אַ שטראַהל — אַ שפּיזעל, אַ ציטער און אַ וואַקס — אויף אַ האַלבען, אויף אַ גאַנצען אַרשין מיט אַמאָל! רוחות — שטיקער שוואַרצער וואָלקען רייסען זיך אַראָב, פליהען מיט גרימצאָרן צו די ווייזער, פערציפּען זיי מיט די פליגעל, ווילען אָבשטעלען. עס העלפט נישט! זיי רייסען זיך נור די פליגעל אָב. קרעכצען פון אָהנמעכטיגען צאָרן און פערפליהען זיך ערגיץ פאַר שאַנד. דעם וועלט־זייגער קען מען פערהאַלטען, אָבשטעלען — נישט!

שלאָגט ער, פאַלען שפּיזליך, וואַקסט דער צייט־גייסט און וואַקסט...

אויף אַ וויזע שטעהט ער, אויף אַ גרינער און וואַקסט! און אָט, שוין איבערגעוואַקסען די בערגליך, די גרויסע בערג – הימאלאיען און קארפאטען! אָט, שוין מיטן קאָפּ אין וואָלקען אַריין! דורכגעלעכערט! שטיקער וואָלקען פאַלען אַראָב אין מדבר אַריין... עס איז איהם ווייניג; דער זייגער קלינגט, אַ שפּיזעל שטיכט, ער וואַקסט. שוין אַרויף צום ערשטען הימעל, צום צווייטען הימעל... אַזוי וועט ער דורכלעכערן אַלע זיבען הימעל...

און עס פאַלט מיר אָן אַ שרעק פאַר'ן רבונו של עולם... נאָך אַ פּאָר קלינג, נאָך אַ פּאָר שפּיזלען, דערגרייכט ער צום כסא הכבוד... קעהרט איהם איבער!

צום גליק – איין ענדערונג...

אומגעריכט האָט ער, דער צייט־גייסט, דעם קאָפּ אַראָבגע־בויגען און אויף דער גרינער וויזע אַ קליין־חנודיג שמעקענדיג בלאָה־בלימעל דערזעהען... אַ זיסער שמייכעל צוגיעסט זיך איבער זיין שטרענג געזיכט... ער, וואָס דאַרף דעם כסא הכבוד שטירצען, שמייכעלט, בייגט זיך, בייגט זיך איין, שטרעקט אוים די האַנד, רייסט אָב...

און ער וואָלט זיכער דאָס בלימעל צו די ליפּען געחאַפּט, ווענינגסטענס צו דער נאָז, ווען עפּיס פון מיר אַרוים גיט ניט אַ געשריי:

– גענוג!

די בחורים שפּרינגען אויף, די מויד, – דאָס בלימעל אויף די הויכע אָבצאַסען! – ווענדט זיך צו מיר, אייזיג־קאַלט־שניידענדיג:

– געוואוסט! אַז דער יונגער פּושקין איז געקומען צום אַלטען זשוקאָווסקי, האָט ער איהם אויך אַזוי אויפגענומען.

און גיפטיג:

– אויך אַזוי פערשטאַנען...

און – אַרויסגעשפּרייזט, ווי געקומען... די בחורים נאָך איהר!

אָט דאָס איז די מעשה, וואָס קומט מיר שטענדיג אויף די געדאַנקען וועגען יענער השכּלה צייט... אַלץ מוז זיך בּיי אונז ענדיגען מיט'ן „בּלימעל", אַלץ איינס, אויף נידריגע צי הויכע אָבּצאַסען, און אַזוי וועט זיי, כּל זמן... אָבער וועגען דעם גאָר צו לעצט, ווען איך וועל מיר אַליין קלאָר ווערען...

און ווירקליך:

איך קריך קוים אַריין מיט אַ פֿוס אין דער „בּעוועגונג". צוליעב סכּות, וועגען וועלכע עס וועט קומען אין קינפֿטיגען פּרק, ווער איך איינ'ם לעפֿיל וואַרים וואַסער נישט דערטרונקען! געוועזען אַ דוד שיפֿמאַן, געוועזענער טאַבּיק-פֿערלעגער, בּיי וועלכען איך האָבּ צו 6 יאָהר טערקישען טיטין געקויפֿט, פֿאַר 45 גראָשען, וואָס איך האָבּ פּורים-געלד בּעקומען, אַ פֿירטיל, און האָבּ אָנגעהויבּען רייכערן... און וואָס האָט זיך, אַז קראָנענבּערגס טיטין-מאָנאָפּאָל איז קאַסירט געוואָרען, זיך אַליין אַ קראָם געעפֿענט, מיט שרייבּגעצייג און השכּלה-ספֿרים אַלס צולאָג, און איז דאַצו לעהרער געוואָרען פֿון לשון הקודש, — פֿון דעם דוד שיפֿמאַנ'ס „פּקוד פּקדתּי" ענטלויף איך, ווי פֿאַר פֿייער; לאַנגווייליג! בּיים קליינעם הויקעריל שטערן, דעם גרויסען שטערינס אַ זוהן, וואָס איז געקומען לערנען דייטש פֿון אָלענדאָרף אַרויס: „גוט מאָרגען, הער!" „ווי זינד זי געשלאַפֿען?" „גוט" — לערן איך — פּראָפֿעראַנץ-שפּיעל. „אַ מענש איז ניט מחויב צו וויסען, ווי אַ שטיוועל הייסט אויף כּמה לשונות"... דעם ערגסטען איינדרוק מאַכט אויף מיר יעקב רייפֿמאַן. אַ מענש געפֿינט גרייזען אין תּנ"ך, מעהר ראשי תּיבות ווי אין „פּרי מגדים", און וואַשט זיך ניט מיט אַ קוואָרט, וואָס האָט אַ געשפּרונגענע ראַנד און טראָגט אַ טלית-קטן...

איז נאָך וועניג, קום איך אַמאָל צו איהם, ער איז נישט דאָ, און אויפ'ן טיש וואַלגערן זיך פּאַפּיערליך אַרום... מאַטעריאַל צו זיין אויטאָבּיאָגראַפֿיע... לעז איך, ווייזט זיך אויס, אַז ער איז צוויי מאָל געבּוירען געוואָרען, און בּיידע מאָל אונגליקליך: איין מאָל — יום כּפּור, ווען אַ פֿיש אין וואַסער ציטערט און די כּנסת ישראל צוגעהט אין טרערען און איז פֿול תּשובֿה און חרטה, און דאָס צווייטע מאָל נאָך ערגער — תּשעה בּאָבֿ! ווען די כּנסת ישראל איז אָנגעטהון שוואַרץ, אַרומגעהילט שוואַרץ און בּרומט ווי אַ טויבּ.

י. ל. פרץ אין די 90=גער יאָרן

י. ל. פרץ אַלס יונגערמאַן

און דאַרויף קומט ער אַריין, דער הויכער, שוואַרץ-בעוואַקסענער יוד און שמייכעלט:

— אַהאַ? שוין געשריבען?

איז נאָך ווייניג... מוז ער אונז נאָך פאָרלעזען אַ שיר. ער, דער ביכער-וואָרים, וואָס לאָזט ביי זיך אין שטוב קיין לופטיג נישט עפענען און עטעמט שאָטען שאָטען מיט ביכער-שטויב, דערזעהט פלוצלינג אין חלום — אַ וויינגאָרטען, אין וויינגאָרטען — אַלערליי פירות און ווייגען שעגע, און „בלומען מיט רויזען" (פרחים עם שושנים"), — דער פערז איז אַ — דריי-ווערטערדיגער!) און אויף די ווענגען — אָה, גליקליכע צייטען! — שפּאַציערען געאָרמט (שלובי זרוע) דאַכט זיך, די בלוטיגסטע שונאים! דהיינו: איינער וואָס ציילט יסודות פיער און אַ צווייטער, וואָס שווערט אויף זיבען און זיבציג...

מיין רוסישער לעהרער, מיט די קליינע בלאַסע אייגעליך און מיט'ן בראַנפען-מויל האָט מיך געוויס נישט צוגעצויגען, זיין גרעטש-גראַמאַטיק האָט מיך נישט גענומען... אָבער קוים האָט דער צייט-גייסט זיינע פליגעל צושפּרייט, דער וועלט-זייגער האָט געקלונגען, בעקום איך שכר-השכלה אויף די טונקעלע טרעפ. — אַלע טרעפ אין זאַמושטש זענען טונקעלע; אויס ענגשאַפט. און איך בין אויף די טרעפ איין יונגעל, מיט ברענענדיגע אויגען, אויף דרייט שוועסטער מיידליך!

און איינמאָל, איך עלוי „מאַניש", וואָס קלער פון גאָר נישט, ווייס פון גאָר נישט, לויף, אייגענטליך — פליה אַראָב פון די טרעפ, מיט דריי אָנגעשמירטע בייגעל אין קעשענע פאַר'ן אָרים-בחור, אין בית-המדרש אַריין. איך הער טריט אַקעגען. טריט אַרויף, לייכטע, פלינקע! און באַלד גיט מיר אַ שימער פאַר די אויגען אַ פּאָר ווייסע, נאַקיטע אָרעמס, גיט אַ בליץ פון אַ פּאָר פלאַמיגע אויגען, — נאַקיט ווייסע הענד וואַרפען זיך מיר אַרום האַלז, אַ הייסער אָטעם יאָגט אין פנים אַריין... און אַ האַרציג געבעט:

— לאָמיר זיך ליעב האָבען, ליבוש'ל...

און אַז איך, — דאָס ערשטע מאָל! — שפּרינג אָב, צוטומעלט,

צושראָקען, מאַכט מיין קליינע לילית, די מיטעלע צווישען די דריי שוועסטער, טיעף געקרענקט, שווער בעליידיגט און שאַרף־וואָרע־נענדיג:

– אַ־זוי?! גאָה איך צו יונה'ציען... אין רייט־שוהל אַריין! זי ווייסט, וואו יונה'ציע איז... און ליעב האָבען מוז זי בעפאַלט מיך אַ שרעק פאַר איהר, שריי איך אויס:

– חס ושלום! ווילדע ציעג, זאָלסט דיך נישט דערוועגען! אַ... אַ פּאַסקודניאַק!

– האָב זשע דו מיך ליעב,
מוז איך בעשטעהען...

קושי מיר' זיך נאַריש־קינדיש מיט געמאַכטער היץ... איהרע אויגען אַפילו – לעשען זיך, די אַרומגעוואָרפענע הענד – קיהלער, שלאַבעריגער געוואָרען. פּיללייכט דאַרף זי ליעבען, אָבער נישט מיך...

און דאָך, מען טרעפט זיך, מען קושט זיך... אַז אָבגע־הערט! און לילית פערלאַנגט, און מאָניש שווערט... נישט אַזוי הויך! עס קומט נישט אַזוי ווייט, עס ענדיגט זיך דעריבער נישט מיט „בעזים אין דער הייך". און די בעגעגענישען ווערען וואָס אַמאָל זעלטענער... ווייל –

ווייל עס געהט נישט אַוועק אַ וואָך, און איך טרעף מיך מיט דער עלטערער, מיט מיין כלה פון דער חורבה. מיר בלייבען ביידע שטעהען, ביידע עפּיס געריהרט, אונשולדיג־ליעב בעוועגט. קו־קען זיך, געגענזייטיג, קינדיש שטיל און ליעב, אין די אויגען אַריין.
פּויזע. רייסט זי איבער די ערשטע:

– ווייסט וואָס, ליבושיל, דאַרפסט לערנען...
און שטאָקט אַ ביסעל און ענדיגט:

– פּויליש!

ענטפער איך, עפּיס מאָדנע שטיל, אַליין נית ווייסענדיג פאַר וואָס:

– לעזען קען איך!

און ווירקליך – אויסגעלערנט זיך אין בית המדרש, אויף טוגענדהאָלדס: „וואָלנאָ דרוקאַוואַץ" פון די שערים אַראָב, ווי שפּע־

טער עטוואָס דייטש און רוסיש... פֿרעגט זי, צי איך וועל פֿער-שטעהן?

— „אַוודאי!" פּאַסט אַנדערש, אַז אַ מיידעל פֿרעגט? וועט זי מיר אַ ביכעל בּאָרגען. זי וועט מיר געבּען קאָרזשעניאָווסקים „קאָליקאַציע". אויב איך וועל עפּיס פּאָרט נישט פֿערשטעהן, זאָל איך אַריין קומען, זי פֿרעגען. ווערט מיר עפּיס וואַרים אַרום האַרץ:

— אדרבא! אַוודאי וועל איך נישט אַלץ פֿערשטעהן!

און גיב צו מיט פֿרייד:

— און איך וועל דיך לערנען לשון-קודש.

— גוט! און רייטעלט זיך און ווייטער אַ פּויזע. איך רייס אי-בּער, און פֿרעג, און עפּיס נישט מיט מיין קול, נאָך שטילער ווי פֿריהער:

— ביזט אויף מיר בּייז?

זי פֿרעגט, מכלומרשט פֿערוואונדערט:

— פֿאַר וואָס?

— פֿון חתן-כלה שפּיעל... פֿאַרן שטיינדיל!

זי איז עס מבטל:

— אי-י-י!

האָט שוין לאַנג פֿערגעסען... אָבּער אַ צייכען האָט זי נאָך. גענענט מיר די בּאַק:

— זעהסט?

טונקעל, שווער צו זעהען, לעג איך צו אַ ציטעריגען פֿינגער און בּעריהר, קוים, קוים... זי רייטעלט זיך.

— ווילסט — מאַכט זיך ליעב קינדיש — מעגסטו אויף דעם אָרט אַ קוש טהון!

לעג איך די ליפּען צו, ציטערן זיי מעהר פֿאַרן פֿינגער! זי נעמט דעם קאָפּ צוריק, און געריהרט:

— ווייסט, אַ האָהר ווען דו טרעפֿסט העכער, וואָלט מיר אויסגערונען איין אויג.

— חס ושלום!

– יאָ, יאָ! דער טאַטע זאָגט און די מאַמע זאָגט. און, עט־וואָס טרויעריגער שמייכלענדיק:

– און ווער וואָלט מיך גענומען מיט איין אויג?

שריי איך אויס:

– איך! איך!

זי פרעגט, עטוואָס נאָכטראַכטענדיק:

– און וואָלסט מיך ליעב געהאַט מיט איין אויג?

שריי איך אויס:

– אייביג, ווי איך בין אַ יוד!

און נעם זי אַרום און דריק די אַזוי האַרציג צו צום האַרץ.

און וואונדער מיך: וואָס טהו איך? און ווי קומען צו מיר די ווערטער, און דאָס צערטליכקייט? און די שטימע, – וואָס ציטערט זי אַזוי, די שטימע? און דאָס מיידעל, וואָס ציטערט אַזוי? און וואָס לייכטען איהר אַזוי די אויגען אין דער פינסטער?

– – – – – – – –

די דריטע שוועסטער; די יונגסטע. אַ „יונגע ציעג“, ווי מען זאָגט אין זאַמושץ. דייטש: באַקפיש! און אַ ברוסט לידענדע, פון וואָס איך ווער ערשט שפּעטער געוואָהר. און שלאַנק, עטוואָס איבערגעבויגען. און עפּיס אַזוינע ליעבהאַרציגע אויגען גרויסע; גאָר גרויסע שוואַרץ־אַפּעל, עפּיס ליכט־דורשטיגע, ליכט־זויגענדיגע, שטענדיג פערוואונדערטע, עפּיס פרעגענדיגע, אָדער – (ווי איך פיהל יעצט), זיך בעשטענדיג געזעגענענדיגע...

זי, אַז זי טרעפט מיך אויף די טרעפּ, בלייבט שטעהען, רוקט זיך מיט׳ן רוקען האַרט צו דער וואַנד, בלייבט שטעהן אָנגעשפּאַרט מיט די הענד הינטער זיך אָן געלענדער, איך, נישט ווילענדיג, הייב אָן געהען לאַנגזאַמער, זי קוקט אויף מיר, ביז איך געה פאַרביי, מיט די גרויסע אויגען און קוקט מיר נאָך אַ לאַנגע ווייל, ביז איך קום אַראָב.

און קום איך אַריין צו זיי, אָדער זי צו אונז, זעצט זי זיך ערגיץ אין אַ פערשאָטענט ווינקעלע און קוקט שטיל אויף מיר פון דאָרט... זיס־שמערצליך בעריהרען זיי מיך, די גרויסע, וואָס אַמאָל גרעסער ווערענדיגע אויגען.

אָבער וואָס מיינט זי דערמיט?

די עלטסטע שוועסטער, מיין חורבה־כלה, רוימט מיר אַמאָל איין:

— נעביך אַ קראַנקע...

זאָגט אויך וואָס, ווערט מיך נאָך שמערצליכער...

ווערט זי ערנסט קראַנק... איך קום אַמאָל אַריין — אַלץ דאָס זעלבע קוקען, און מיין זעלבער זיסער שמערץ...

פאַר גסיסה, איך בין גראָד הערביי, וויל זי פלוצלינג, אַלע זאָלען אַרויסגעהן, אויסער מיר. זי האָט מיר עפּיס צו זאָגען, אונטער פיער אויגען. מען טהוט איהר צוליעב. איך בלייב מיט איהר אַליין און ציטער אינערליך... זי ווינקט מיר: נענטער, נאָך נענטער... איך בין שוין ביים בעט... „נאָך נענטער" איך בויג מיר איבערן בעט...

— וויסט, — מאַכט זי זעהר, זעהר שטיל, מיר דאַכט: בלעטליך רוישען: מיין האַרץ הערט, נישט דאָס אויער — וויסט, איך ליעב דעם טאַטען, די מאַמען... דעם ברודער... די שוועסטער... און דיך — מעהר פאַר אַלע!...

און בעט נאָך שטילער:

— גיב מיר אַ קוש אין שטערען אַריין.

און, איידער איך פערשטעה:

— אין מויל אַריין נישט, מייז ליפּען איז געפעהרליך!...

איך קוש זי אויף די ליפּען...

— — — — — — — —
— — — — — — — —
— — — — — — — —

איך וויל, איבערהיפּענדיג אַ שטיק צייט, צו וועלכער איך וועל צוריק קומען, פערענדיגען די „דריי־שוועסטער־ליעבע"...

די יונגסטע — געשטאָרבען...

די מיטעלע האָב איך, צוליעב דער עלטערער, פערגעסען...

ווי זי זאָגט און וואַרפט מיר פאַר: פערראַטען... די שבועות געבראָכען...

איז זי בייז, זידעלט מיך... און בריעף.

מייד איך זי אויס, שיקט זי מיר מיט׳ן דינסטמיידעל געהיימע בריוולעך: ווי הייסט? וואס טייטש?

אין א שטיפערישן מאמענט, ווען די שטיפערישע מוזע, פון וועלכער איך הייב נאך, אייגנטליך, נישט אן צו וויסן, באפאלט מיך, ענטפער איך איהר אין גראמען:

„האסט צו מיר א טענה, איך האב דיך געקושט,
„גלייב ס׳איז געווען א שגעון...
„זיכער א דבוק פון זמרי בן סלוא,
„איך וואלט מיך בעגאנגען דעראהן...

גאנץ זיכער א דבוק פון זמרי בן סלוא...
גלייב. נישט דיין איז דער כשוף,
ווארט, אפשר קומט ער צוריק, דער שגעון,
דערווייל אבער בין איך מיושב...

א חטאת נעורים, וואס איך האב שפעטער ביי מיין פעטער געפונען, שטארק פארריכט און, ליידער, אין יובילעאום־אויסגאבע „פארעפנטליכט"...

אבער – זי האט זיך אין קורצן געטרייסט.

די עלטסטע, דאס „ריינינקייט" איז, נאך איידער זי האט זיך אויסגעלערנט לשון קודש, – א כלה געווארן, נישט מיט מיר; פון „רוסלאנד".

די תנאים זענען געווען אין מיט ווער אין אוסטילע... ביי איהר אפפאהרען בין איך אין דער היים נישט געווען. דער טאטע האט מיך פלוצלינג (איך ווייס נישט, אויב צופעליג) מיטגענומען אין וואלד אריין, וואו ער האט בוימער געהאקט, נישט ווייט פון אוסטילע.

ער רעדט מיר איין: (צו וואס? איך וויל דען נישט פאהרען?) „וועסט זעהען א וואלד, וועסט וועלען און טויגן צום געשעפט, וועסט דו בלייבען!" – צום געשעפט האב איך, זעהט אויס, נישט געטויגט. אבער געמאכט די ערשטע בעקאנטשאפט מיט וואלד און מיט׳ן טייך בוג.

אָנפֿאַנגס – אַ לאַנגווייליגער וועג. בערגליך און טאָלען...

„יעלו הרים ירדו בקעות“ טראַכט איך: גאָר נישט אַזוי אַנגענעהם! און פֿון ביידע זייטען וועג פֿלאַכע, אָבגעשניטענע פֿעל-דער, דאָס שוואַרץ-שטעכענדיגע שטרוי אויפֿ'ן פֿעלד, דערמאָנט מיך אָן יונה'ציעס און דיעדים שלעכט געגאָלטער „מאָרדע“...

פֿאַמעליך הייבט אָבער אָן אָנצוקומען, און אַלץ נענטער און נענטער, אַ גערויש, וואָס שטאַרקט זיך, חאַפּט אַרום... מיין איך און פֿרעג איבער:

– אַ וואַסער?

– ניין – זאָגט דער טאַטע – דער וואַלד, וואָס קומט אונז אַקעגען... (זיין אויסדרוק).

איך שטוין:

– ווי אַזוי רוישט עס אַ וואַלד?

– מיט די צווייגען, מיט די בלעטער, וואָס דער ווינד בעוועגט. (געזאָגט האָט ער: ריהרט).

– אַהאַ!

און באַלד קומט אָן דער וואַלד. מיר פֿאָהרען אַריין, איך בלייב פֿערכשופּט; אַזוינע גבורים, אַזוינע ריעזען! איך פֿאַל ביי מיר אָב...

– ווי אַלט איז אַזאַ בוים?

דער טאַטע אַליין ווייסט נישט!

– זעהר אַלט...

– וואָס פֿאַר אַ ביימער זענען עס?

– סאָסנעס... פֿון אַזוינע הויכע סאָסנעס מאַכט מען מאַטשטען (זעגעל-ביימער) צו שיפֿען... דאָס געהט אַוועק ווייט, ווייט...

– ווי אַזוי?

– שווימט איבערן וואַסער. פֿון בוג, וואָס וועסט זעהען, צו דער וייכסעל, פֿון דער ווייכסעל צום ים אין דאַנציג, פֿון דאָרט – אויף אַנדערע ימים...

– דאָס שטיק וואַלד אָבער איז נאָך נישט פֿערקויפֿט... איך האַק ווייטער אַ ביסעל דעמבים...

און אַז איך קום צו די דעמבים און דערזע, ווי אַ קליינער פֿייער האַפּט אַ האַק און גיט אַ זעץ אַריין אין אַ דעמב, רייסט זיך מיר עפּיס אָפּ אין האַרץ. געקומען אויפֿ'ן אָרט, לויף איך צושראָקען און צורודערט, און מיט אַ געוויין אין האַרץ אין „שרייבערס" שטיבעל אַריין, וואַרף מיך אויף זיין בעט און גראָב איין דאָס פֿלאַמענדיגע פּנים אין קישען און ציטער, ביז דאָס מידקייט איז גובֿר, און שלאָף איין, און שלאָף ביז צו מאָרגענס... צו מאָרגענס, איך כאַפּ מיך אויף:

— וואו איז דער טאַטע?

דער שרייבער שמייכעלט עפּיס אונטער די וואָנסען:

— אַריינגעפֿאָהרען קיין אוסטילע... פֿאַרנאַכט צוריק קומען. ווילסט אפשר אין וואַלד אַריין?

איך שאָקעל מיך אָב:

— ניין...

אַז דער ווינד יאָגט אָן פֿון וואַלד אַ זעץ פֿון אַ האַק אָן אַ בוים, ציטער איך.

פֿאַרנאַכט קומט דער טאַטע צוריק:

— מזל טובֿ! קוקט אויף מיר פֿריפֿענדיג.

מיין כלה פֿון חורבה איז אַ ווירקליכע כלה געוואָרען; ווי געזאָגט, נישט מיט מיר...

— — — — — — — —

קיין טראַגעדיע איז עס נישט געווען. נישט קיין שטאָלערנע שטאַבע האָט זיך איבערגעבראָכען, — אַ בינטעל לבֿנה-שטראַהלען! צום וואַלד האָב איך מיך צוגעוועהנט. שפּעטער צום בוך צוגעפֿאָהרען. פֿון בוך און דער וויכסעל, וואָס איך האָב שפּעטער געזעהען ביי ראחיוו, איז געוואָרען „דער דבוק"...

די סבות, וואָס האָבען מיך אָבגעהאַלטען פֿון השכלה, קומען אין קינפֿטיגען פּרק. דאָ מוז איך נאָך מאַכען אַ פּאָסט-סקריפּטום וועגען אַ פֿאַל מיט ר' משה וואַהל, וואָס איך האָב פּערזענליך געהאַט; אַ פֿאַל, וואָס איך האָב ביי זיין פּאָרטרעטיערען פֿאַר איהם קיין פּלאַץ נישט געהאַט, און קען איהם דאָן נישט פֿערפֿעהלען.

אַ גאַנץ געהענדיג יאָהר דאַווינט ר' משה וואהל ביי זיך אין מנין, אין בית-דין-שטוב. אין שוהל אַריין קומט ער נור צו „כל

נדרי“ און יעדען ערב־ראש־חודש צו יום־כפור־קטן.

איינמאָל, אַ פּנים צו פֿריה געקומען, די שוהל נאָך פֿערמאַכט. דאָס שוהל־ און בית המדרש־הויז — ווי בעשריבען „אין פּאָליש אויף דער קייט“. געהט ער אויף אַ ווייל׳ע אַרויף אין בית המדרש אַריין, שטעלט זיך אַריינקוקען אין אַ ספר, ביי דער לינקער מזרח־וואַנד אין אָרון־קודש־ווינקעל. שטענדיג שטעהט דאָ אונזער תם, דער אַזוי גערופֿענער „יהושע בהמה“, וואָס גליסט און האָפֿט אַלץ צו׳ן אַ כתב הרבנות, און מיר, חברה, שיקען איהם פֿון צייט צו צייט אונטער — געפֿעלשטע, און ער, ווי שוין דערמאַנט, לויפֿט צום ווייב פֿרעגען, צי ער זאָל פֿאָהרען, צי עס לוינט?... טראָגט ער אויך אַזאַ כפּאָדיקיל און איין אַטלעסען קאַפּאָטקעלע... קום איך אַריין, אַהאַ דער תם! שלייך מיר צו אויף די נעגיל — מעסט איהם אויס פֿון הינטען אַ מתנת־יד, נישט וועה צו טהון, צום שפּאַס, — דרעהט זיך אום — ר׳ משה וואהל, און איך בלייב — פֿערשטיינערט.

און ער ווענד זיך אום צושמייכעלט:

— וועמען האָסט עס געמיינט, קונדאַס?

שפּריצען מיר שוין טרערען פֿון די אויגען.

— האָסט חרטה?

אַ שאלה! רעדען אָבער קען איך נישט; דאָס לשון אָבגענומען.

— ווילסט, איך זאָל דיר מוחל זיין? ווילסט אַ תשובה?

נאָך אַלץ אָהן לשון, שאָקעל איך, קיים צו מיט׳ן קאָפּ.

— זאָג זשע מיר צו, אַז דו וועסט שוין קיינמאָל אויף קיינעם קיין האַנד נישט אויפֿהייבען...

איך וויל געבען די האַנד; „ניין, תקיעת כף — נישט...“

— — — — — — — —

און וואָרט האָב איך געהאַלטען... און אויסער איין מאָל, איין־איינציג מאָל, ווען בעהערשען זיך וואָלט שוין געווען איבערמענשליך, האָב איך נאָך ביז היינט אויף קיינעם קיין האַנד נישט אויפֿגעהויבען, נישט אָבצוגעבען און אַפֿילו נישט זיך צו פֿערטיידיגען...

— — — — — — — —

„דריי טפחים“ איבערן השכלה־וואַסערל. — ליידענשאַפטליכע ליעבע צום לעבען; — פּראָבּלעמען וועגען טויט. — דער ביבליאָטעק־שליסעל.

ראַש וואַקסען יודישע קינדער; הלואי אַזוי איסערליך, ווי אינערליך!

ווערסט איך געהאַט אין דער האַנד, אָנשטאָט אַ פעדער צום בּעשרייבען, אַ בּליישטיפט צום צייכענען, וואָלט איך פון מיר, פון דעמאָלדיגען, פון יונגלישען — אַ קאַריקאַטור געמאַכט:

קליין, מאָגער. הענד און פיס, ווי די שטעקלאַך; אַ קאָפּ — אַ גרויסער; אַ שטערען אין קאָפּ — איין אַיינגעשרומפּענער; אונטער איהם — אויגען, גרויסע, זוכענדיגע, שמערצליך־פרעגענדיגע...

און איך זיץ אין אַ שיפעל, אַ קליינס; דאָס שיפעל איז צוגעבּונדען צו׳ן אַ שפּאָריוודיגען לופט־בּאַלאָן, וואָס טראָגט עס... טראָגט עס דריי טפחים הויך, איבּער׳ן השכלה־וואַסער׳ל... דאָס שיפעל איז איבּערגעלאָזט אויפ׳ן ווינדס בּעראָט. — א י ך, אין דער ה אַ נ ד — האָב אַ שמעטערלינג־נעציל, מיט וועלכען איך בּעוועג האַסטיג אין דער לופט און כאַפּ פּראָבּלעמען... און זעגעל אַזוי אַריין, פּראָבּלעמען כאַפּענדיג, אָהן מיין ווילען און ויסען, אין ערוואַכענדיגען געשלעכטס־פּראָצעס...

„דריי טפחים“ איבּערן השכלה־וואַסערל...

השׂכּלה איז „בּילדונג“ — קענטעניש פֿון שפּראַכֿען, „ווי אַ שטיוועל הייסט אויף כּמה לשונות“... און — אַ ביסעל ליעדער אויף אַלע „פֿיער צייטען פֿון יאָהר“... דאָס איז געווען: שיפֿמאַנס „פּקד־פּקדתּי“; שטערענס — „מאָיען, ווי האַבען זי געשלאַפֿען?“ דעם פעלדוועבעלס פּריציאַסטיע און דיעיעפּריציאַסטיע על פּי גרעטש... דאַצו די דעקלאַמאַציע, בּיי דער שיין פֿון דער לבֿנה: לו אדע, כּי יהרוס קולי בּכח... פֿון מיינע חבֿרים איין חבֿר־יצחק׳ל, וואָס האָט געענדיגט דאָס פּראָגימנאַזיום אין דער היים און איז ערגיץ אַוועק לערנען... ווערען אַ „דאָקטאָר!“...

מיך אָבער בּעשעפֿטיגען „דבֿרים העומדים בּרומו של עולם“... „הויה“ און „יצירה“!

נאָך וואָס האָט גאָט די וועלט בּעשאַפֿען?

אַז, להכעיס אַריסטו׳ן וכל חכמי יון, איז די וועלט נישט קיין קדמון, קען איך בּעווייזען „שוואַרץ אויף ווייס“... און — דוקא אַ „יש מאין“! העכסטענס — פֿון „חומר היולי“... און נור, כּבֿיכול, מיט׳ן וואָרט: „יהי אור!“...

גוט, אָבער נאָך וואָס?

דער מענש (ציעל און צוועק!) זאָל איהם דיענען?! וואָס דאַרף עס אַ גאָט? ער זאָל קענען געבען שׂכר, נישט פֿערשעמען מיט מתּנת־חנם? (דער רבינו תּם) דאָס איז אָבער שייך בּיי׳ן אַ בּשׂר ודם קעגען אַ בּשׂר ודם... וועלכען איך קען דיענען. נעם איך בּיי איהם דאָס נישט פֿערדיענטע, ווערט איהם ווענינגער... („אין חדר אַריין, שקצים!“) געשווינדער לעגט זיך אויפֿ׳ן שׂכל דאָס אויסשטראַהלען אין ספֿירות... עפּיס ווערט אָבער, אַזוי דאַכֿט מיך, געשמעהלט דער געטליכֿער ווילען... אַ שאָד! און אין איין וועגס שרע־קען די גרעניצען פֿון כּל־יכול׳ס אַלמעכֿטיגקייט... אונענדליך און דאָך בּעגרעניצט: ער קען פֿון קיין דריי־עק קיין פֿיער־עק נישט מאַכֿען... און די שפּעטערדיגע שרעק פֿון זינדיגען פֿון „אין פּאָליש אויף דער קייט“: פֿון איין מאָל געשעהענעס וועט ער קיין קוצו של יוד נישט ענדערן...

און וואָס איז לעבען אויף דער וועלט? און וואָס איז געהען פֿון דער וועלט — טויט?

און, ווי אָנגעוויזען, די פּראָבלעמען, וועלכע איך בּין אי־בּערגעגעבען, וואַקסען ווי ווילד־שוואָמען איבּער׳ן אונרוהיגען, פֿאָר־

געפּיהל-פוליען, ציטעריגען תּהו ובֿהו פון אונטער דער „בעוואוסטזיניגער שוועל“, וואו עס ערוואַכט דאָס געשלעכט, וואו עס פּיקט זיך אַרויס, אָהן מיין וויסען און ווילען, די חיה-מאַנספערשוין, וואָס ווערט ערשט קומען און איבערפאַרבען אַליץ, וואָס איז דערוויילע שוואַרץ און ווייס, אויף רעגענבויגען-פאַרבען, ס'מעהרסט בלוטיגרויט, מיט פּורפּור...

זינק איך אין מרה שחורה... און דער טאַטע, פאַר מרה שחורה, פרייטאָג צונאַכטס צום קדוש — דערלאַנגט... די מאַמע ברומט שטיל; גלייך אַ קינד האָט נישט זיינע עגמת נפש'ן... און פעראיינזאַמט בין איך (מיט וועמען רעדט מען פון אַזוינע זאַכען?) און בעוועג מיך פעראיינזאַמט אין אַ נעפּעלדיגער שאָטענגעניץ פון מענשען און זאַכען, גאַנץ לויז (פאַר מיר!) איינגעפּאַסטע אין אָרט און צייט, ריהריוודיג-שווינדעלדיגע, אין גראָהעם געהילט... אָדער ציטערדיגע אין זיילען פון זונען-שטויב; טרוים און וואָהר געמישט...

און שרייב איך זכרונות, נעמט מיך נאָך אַמאָל דער נעפּיל מיט די מענשען און זאַכען, וואָס האָבען אַ טהייל, פון וועלכע מיין נשמה האָט יניקה געהאַט — אַרום... זעלטען וואָס און וועמען איך זעה גאַנץ... דאָס מעהרסט פערשוואומען, אָהן קענצייכען און פעסטע קאָנטורען... אויגען קוקען אַרויס. עפּיס ליפּען פליסטערן מיר צו...

אין גאַנצען ערקלערען מיך וועל איך נישט, אַלע שאָטען און שטראַהלען, פון וועלכע מיין אינערליכקייט האָט זיך אויסגעוועבט לויט אייגענער פאָרם, וועל איך נישט אויפזאַמלען...

נישט פאַר אַלע האָט מיין זכרון, מיין געדאַנקען-פּראָבלעמען און קאָנטראַסטען-זכרון די ריכטיגע אַנגעל, פון פערגעסעניש-וואַסעריל אַרויסצופישען; נישט פאַר אַלע דעם פּאַסיגען רעפלעקטאָר, אין נעפּיל גאַנץ צו בעלייכטען...

שווימט אייך ווייטער, ליעבע, אונבעקאַנט געוואָרענע אויגען און ליפּען-פּאָרען... אין לעצטען מאָמענט — זאָגט מען — דערמאָנט מען זיך אַליץ מיט אַמאָל... קיין פעדער אין האַנד וועל איך אָבער דעמאָלט נישט האָבען; ווער ווייסט, צי די צונג וועט זיך דעמאָלט פריי בעוועגען...

— — — — — — — — — — —

פאַר וואָס האָב איך אויפ׳ן וועג, וואָס איך געה נאָכאַמאָל איבער אין געדאַנק, אויפ׳ן וועג פון קינד ביז שריפטשטעלער, אפשר עטוואָס ווייטער... מיין מלמד, דעם פשטן פערלוירען? דער „געדאַנק“, וואָס האָט מיך, אינ׳ם „מלמדים-פרק“ געפיהרט, האָט איהם אינ׳ם נעפיל געלאָזט, אויף איהם קיין שטראַהל נישט געוואָרפען...

ערשט שפּעטער האָב איך מיך אָן איהם דערמאָנט און אייסערליך — גאַנץ צופעליג...

איך בלעטער איבסענס „פער-גינט“, קום צום הספד פון גייסטליכען איבער אַ בר מנן, וואָס פלעגט בעשטענדיג האַלטען די רעכטע האַנד אין טאַש... ער האָט זי פאַר מענשליכע אויגען פערבאָרגען, ער האָט זיך אַמאָל, ווילענדיג זיך בעפרייען פון מיליטער, פון דער רעכטער האַנד אַ פינגער אָבגעשניטען, און מיט דער האַנד, וואָס האָט נור פיער פינגער געהאַט, זיך געשעמט...

איגענבליקליך שווימט מיר אַרויס זיין קאָנטראַסט. מיין מלמד, דער טאַביק-שטויסער מיט׳ן א י ב ר י ג ע ן פינגער, וואָס האָט מיך מיט זיינע זעקס פינגער געשראָקען...

פּראָבלעמען און קאָנטראַסטען — דאָס זענען די צוויי וואַלצען, אויף וועלכע עס וועלען זיך וויקלען אַלע מיינע שריפטשטעלערישע ידיעות... עטישע קאָנטראַסטען-בילדער, — טרויעריגע דעקאַדאַנסען פון חסידיזמוס, חורבות פון וועלט-אָנשויאונגען... דראַמען און טראַגעדיען מעהר אין ברענענדיגע אָדער זיך לעשענדיגע געהירן...

אַ קליין, קליין ביסעל נ אַ ט ו ר...

איך האָב זי אין א ו צ ר אַזוי וועניג; איך האָב זי אין דער יוגענד, וואָס שפּייזט די שפּעטערע יאָהרען, אַזוי וועניג געהאַט — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

אַ קינד, אַ יודישס, אין אַ פעסטונג געבוירען! פון וואַלד און פעלד מיט מויערען און וואַלען אָבגעגרעניצט, אויף טויערען פערמאַכט... שוין היבש דורכגעפיהלט „ברכי נפשי“ און אַנדערע ביבליש-פּאָעטישע נאַטור בעשרייבונגען און האָב נאָך קיין וואַקסענדיג גרעזיל נישט געזעהען... איך ווייס, פערהאַן אַזוינס... מלאכים שטעהען דעריבער מיט ריטליך און שמייסען: שפּראָץ! שפּראָץ! און

דאָס יונגע „לעבען“, דאָס שוואַכע, מוז שפּאַלטען די האַרטע ערד און אַרויסשפּראָצען...

איך וועל שוין האָבען דורכגעפֿיהלט דעם גאַנצען סוד, מיט זיין גאַנצער טיעפֿקייט און ערהאַבענקייט, פֿון סנה אין מדבר, — און ווייס נישט, וואָס סטעפּ איז, און האָב נאָך קיין דאָרן, קיין שטענגעל פֿון עפּיס, וואָס וואַקסט — נישט געזעהען, אויסער אַמאָל אין אַ פֿייכטען קעלער, וואו איך בין אין אַ הייסען זומער־טאָג אַראָב, זיך אָבצוקיהלען — איבערוואוקסען פֿון קאַרטאָפֿעל...

איך רעכען, אַז אייך, היינטיגע, וועט נישט לייכט זיך פֿאָרשטעלען אַזאַ קינד — זאָל זיין אַ יונגעל, זאָל זיין אַ חתן־בחור; די גאַנצע ליניע וועט אייך אויסזעהען משונה־ווילד! — אַ בעשעפֿעניש, וואָס געהט אַרום מיט אַ געהירן, אין וועלכען עס טראָגען זיך די שמעקענדיגסטע ריחות פֿון „השדה, אשר ברכו ה׳“, פֿון „דודאים“, פֿון באַרג לבנון, פֿון „חבצלת השרון“, „שושנת העמקים“ און האָט נאָך צו די קערפּערליכע נאָז־לעכער קיין איינציג לעבענדיג בלומעל נישט צו געפֿיהרט... יונה׳ציעס שוועסטער, דער פּאָלקאָוואָי־גלח׳ס טעכטער, מאַנכע אָפֿיציערישע ווייבער טראָגען „אויפֿ׳ן האַרץ“ — בוקעטען; אינזשעניער־פֿרויען, פֿון אָבגעשלאָסענעם גאָרטען אונטער דער שטאָט, קומען אַמאָל אין שטאָט אַריין, אין ווייסע קליידער מיט קליינע, קליינע בלימאַליך בעלעגט, און שפּאַציערען אין שלאָס, — קריך אַהין מיט דיין קינדישער אָדער יונגלישער נאָז...

און נאָך וואָס? עולם הזה דאַרף איך?

איך בין דאָך דאָך ציכטיגע, ווייך־האַרציגע חובת־הלבבות־קינד, וואָס האָט נחת פֿון אָבזאָגען זיך, פֿון צוטהיילען דאָס אָנבייסען... צוויי פֿערלאַנגען האָט עס נור פֿאַר זיך: פֿון פֿאָטער אויף דער ערד: נאָך אַ גרין־ציבעלקאַלע, און פֿון פֿאָטער אין הימעל, ער זאָל ממלא זיין די פּגימת הלבנה...

אויף מיין ריין־קינדיש האַרץ הענגט נאָך אַ שלעסיל מיט צעוואָרפֿענע אותיות... ווער ווייסט, ווען און וועמעס האַנד עס וועט די אותיות „גלייך שטעלען“, עפֿענען און מאַכען פֿייער, הייליגס צי פֿרעמדס, אויפֿ׳ן קליינעם מזבח... איך בין נאָך אַ מיידעל, מיין כלה פֿון חורבה — אַ יונגעל! און מיין גרויס־אויפֿגעשוואָלענער קאָפּ האָט שוין דורכגעלעבט דעם גאַנצען עקזאַמישען, יורי־

דישען און געשלעכטליכען פּלאָנטער פֿון בעציהונג צווישען „אדם וחוה“, פֿון מאון ביז יבום...

און איך לייד שוין אויף גלות השכינה: פֿאַר וואָס איז גובר דער שקר, הערשט דער טעות און דער אויסדערוועהלטער „האַלט אַש אין מויל און שווייגט“... און גלאַט — גלות...

אין גאַלאַ מונדירען, מיט שטיקען, וואָס בלאַנקען און בליצען אויף דער ליכטיגען זון, מאַרשירט, אין גאַלאַ-טאָג, איין אָבטהיילונג מיליטער. פֿון שלאָס, וואו די אָפּיצירען וואָהנען, ביז דער קאַזאַרמע ביי דער שעבערשינער בראָם, איבער דער גאַנצער לענג פֿון דער ברוקירטער גאַס... מיט מוזיק... ווייסע חבֿרה פּאָראַוס... אויסערן אַפּאָטייקער און זיינע דריי שוואַרצע נעכט, לויפֿט מען פֿון שטובען צו די פֿענסטער, פֿון געוועלבער צו די טהירען... די מוזיק שמעטערט אַ נצחונ'דיג-לוסטיגען מאַרש, און מיין יונג האַרץ קלעמט:

— וואו איז מיין מיליטער? מיין מוזיק?

און די אויגען נעצען זיך...

באַ, איך האָב דאָך שוין אין קאָפּ אַ גאַנץ גרויס שטיק וועלט געהאַט — גאַנץ ארץ ישראל... דאָס אַמאָליגע, דאָס „מילך און האָניג פֿליסענדיגע“... מיט „איש תחת גפנו ותחת תאנתו“....

אמת — אַ גרייזיגע טאָפּאָגראַפֿיע; אַדאַנק דעם „גירסא דינקותא“ (שפּשתא כיון דעל, על!) האָב איך דאָך ערשט נישט לאַנג, אין „מסירת נפש“, געהייסען דעם ים כנרת, ער זאָל פֿאַרביי פֿליסען דעם „הייליגען“ צפֿת... אָבער — אַ שטיק וועלט! אַ לאַנד מיט שטעט (צווישען זיי — ירושלים!) דערפֿער, טייכען, ימים (דער ים המלח אין מיטען!) בערג... וויינבערג! און אַ בעגריף פֿון מדינות: מצרים, אשור, בבל, צור, צדון... און מיט מיינע אויגען, אויסערן פֿעסטונג האָב איך געזעהען — סטאַבראָוו, דאָס דערמאָנטע דאָרף!

און ווערט מיט דער יונגער צייט, איך געדענק שוין ניט ווען און ווי אַזוי, ערפֿילט מיין היים קינדיש-פֿערלאַנג צום גאַניקיל אין זייגער-טהורם... און איך, דאָס יונגעל פֿון „דריי מאָל געריפֿען“, פֿערלאָז מיין „טאַטע-מאַמעס הויז אין בגדד“ און געה אַרויס און קלעטער אויף די גליטשיגע, שמאָל-שווינדעלדיגע טרעפּליך אַרויף אין טהורם און קום אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין, און געה אויפ'ן גאַני-

קיל אַרום, און זעה מיט אַמאָל אַ צוויי, דריי וויערכטיג אויסגעשפרייט אָרים פלאַכלאַנד אַרום־שטאָדט, „מיט הייזליך ווי קאָרטען־שטיבליך, מענשען, ווי הויזשעריקען" און עטליכע צעוואָרפענע קאַרליקים ביימליך, בעמערק איך דאָך באַלד צו מיין האַרציגען פערדרוס, אַז וואָס העכער, זעהט מען ווייטער, מעהר אָבער גישט בעסער...

פונקט ווי אין „דריי מאָל גערופען"...

— — — — — — — — — — —

אָבער אָט, מיין וועלטיל ווערט אַ ביסעל רייכער... עס ציהט זיך פון שטאָדט אַרויס, און אַנעקסיערט דעם אינזשינערנעם גאָרטען, פון וועלכען עס פלעגען קומען אין שטאָט אַריין די ווייס געקליידטע דאַמען מיט די קוויטען און שפאַציערען אין שלאָס...

אַ מעשה מיט דעם גאָרטען:

שוין יאָהרען, אַז דאָס פעסטונג איז אויס פעסטונג. די שרעק איז פערשוואונדען פון די וואָלען... די אַרמאַטען מיט דער פאָרראַט קוילען זענען אַראָפּגענומען. דאָס וואַסער צווישען די פאָסען — אויסגעטריקענט, די פרעש — אַוועק צום זומפּ אויף דער לאָנקע ביי דער „אוציעצקא". דער גאַרניזאָן איז אַוועק; אולאַנען אין קאַזאַרמע, קאָזאַקען! די פלאַצמאַיאָר מיט די בעזימדיגע וואָנסען האָט זיך שיין אָבגעזעגענט מיט דער שטאָט, געטרונקען לחיים, אַ מתנה גענומען און ערגיץ אַוועק. פון די בריקען אונטער די דריי בראָמען — קיין זכר. די אָבגרונדען פערשיט, גלייכע, בּרייטע אַרויסגענג און אַרויספאָהרען צום שאָסע, און דער „סמאָטריטעל", ווי דערמאָנט, איז געבליבען, ער זאָל נישט לאָזען יודישע קינדערליך זיך באָדען, און די אינזשעניערען, וואָס וואָהנען אין גאָרטען אונטער דער שטאָדט, האָט מען פערגעסען... נאָך נישט געענדיגט, זאָגט מען, די חשבונות פין אַיינלעגען און צורייסען דאָס פעסטונג, און דער „אינזשענערנע גאָרטען", וואו זיי וואָהנען אינ'ם גרויסען ווייסען הויז, וואָס בלאַנקט דורך פון צווישען די ביימער, איז נאָך אַ „גדיש פערשלאָסענער גן עדן"...

שפאַציערט מען אַמאָל איבער'ן שאָסע, לאָזט מען זיך, ביים אינזשעניערנע גאָרטען, אַראָב אין ראָוו אַריין און מען קוקט אין גאָרטען אַריין מיט גרויס גליסטינג... מען שטעקט די קעפּ, מיט די ברענענדיגע אויגען, צווישען די שטאַכייטעז אַריין וואָס טיעפער.—זעהט

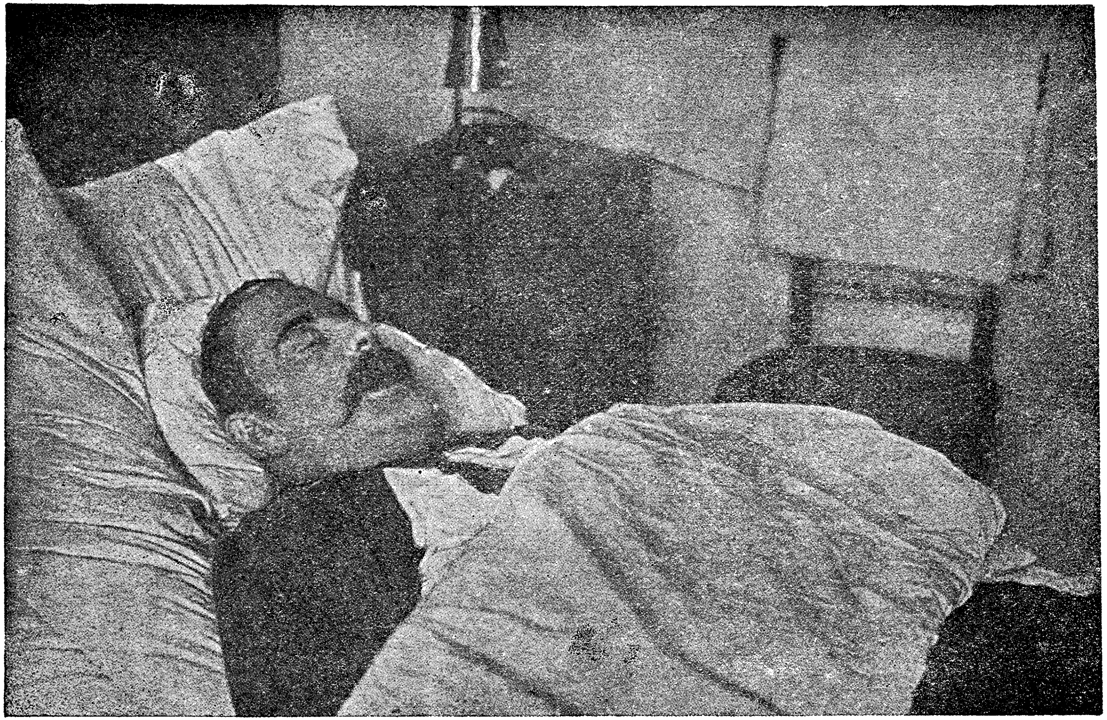

י. ל. פּרץ אויפֿן טויטן=בעט

מען בײמער און בײמער, און אַלעען... און דאָס װײסע הויז, װאָס בלאַנקט פֿון די גרינע בײמער אַרויס... און דאָס דורכפֿלאַטערן פֿון װײסע קלײדער, װאָס די דאַמען, װאָס קומען אַמאָל אין שטאָט אַרײַן, אין שלאָס אַרײַן, און שפּאַציערן בײַלעגט מיט קװײטען.. אין אַ זײַטיגער אַלעע, װיעגט זיך אַמאָל אַ קלײן-גױיש, מײדשיל-מלאכ'יל אויף אַ „הוידא"... דאָס געלעכטעריל קלינגט. די גאָלדענע לאָקען — צופֿלויגען אין דער לופֿט, — דער פֿאָטער דער גענעראַל װיעגט זי מיט די „אײגענע" הענד... אין אָבענדען פֿון גאַלאַ-טעג װיעגען זיך, הענגענדיג צװישען די גרינע בלעטער אויף די צװײגען, איבער דער לענג פֿון דער מיטעלער אַלעע פֿאַר'ן הויז, בליצענדיגע פֿערשידען-פֿאַרביגע פּאַפּירענע לאַמטערנדליך... אונטען, איבער דער אַלעע, לעגען זיך שמאָלע, געמישטע פּאַסען פֿון רעגענבויגען-ליכט. די פּאָלקאָװאַ מוזיק קומט און שפּילט פֿאַר'ן הויז... איגערװעניג אין הויז װערט געטאַנצט... װאָס אַ רגע קומען אָן נײע מיליטערישע געסט פֿון „שלאָס"... געטאַנצט װערט און געטרונקען... הילעכט אויף װאָס אַמאָל אַ „לחיים" און װערט באַלד פֿערטרונקען אין אַ נאָך הילעכדיגערן טוש פֿון דער בלעכענער מוזיק...

מאַנכמאָל, אין שטילע אָבענדען, הערט מען פֿון הויז אַרויס פּיאַנאָ-שפּיעל... מיכל, אונזער קאַפּעלמײַסטער פֿון די קלעזמער, מײַן שפּעטערדיגער יואל פֿון „װאָס אין פּידעלע שטעקט", שטאַלפּערט שוין (זעלטען גאָר אין גאַנצען ניכטער...) איבער'ן ראָװ מיט דורשטיגע אויגען און פֿאַנגט מיט'ן געשפּיצטען אויער די מוזיק... פֿון דער מוזיק, זאָגט מען, מאַכט ער מאָראַלישע שטײַגערס צום בעדעקענס, מאַרשען צו חופּות און פֿרײלעכצער צו דער „װיעציערע"... מוזיקאַלישע יונגליך, משוררימ'ליך און גלאַט חבֿרה — מיט די קעפּליך צװישען די שטאַכ'טען, שטעהען פֿערגאַפֿט... בעמערקט מען און מען הײבט אָן פֿון אינערװײניג צו יאָגען (יודישע קינדער זאָלען נחת האָבען?), די הינטישע כּרובֿים פֿון דער פֿורטקע װערען אָבגעלאָזט פֿון דער קײט — רײַסט מען, צום ענטלויפֿען, די קעפּליך פֿון צװישען די שטאַכ'יטען אַרויס, איבערלאָזענדיג שטיקער הויט... און פּלוצלינג — דערמאָנט זיך און אָבגערופֿען די אינזשעניערען... דער גן עדן אָפֿען, ער פֿערברײטערט מײַן קינדישע װעלט. שפּעטער װעל איך צו איהם צונעמען אַ שטיק זאַקסישען גאָרטען פֿון װאַרשוי און די רבֿישע גערטליך פֿון סטרוקאָװ און ביאַלע

און מאַכן אַ רעזידענץ פֿאַר אַ יודישען גביר אין צפֿת... דעמאָלט קום איך אָבער אין גאָרטען מיט האַרץ קלאַפּען ווי אין „פּרדס“ אַריין... איך בין, איך פֿיהל שוין, אַ האַלבער מקצץ בנטיעות... אַ נכנס בשלום בין איך, צי וועל איך זיין אַ יוצא בשלום אויך?

און איך געה אַרום איבער דער לאַנגער טונקעלער אַלעע און טראַכט — —

וועגען טויט!

נאָך וואָס האָט גאָט בעשאַפֿען טויט און — וואָס ווערט נאָכ'ן טויט?

די נשמה פֿליהט אין הימעל אַריין... אין גן עדן אָדער גיהנם אַריין. דער רמב"ם מיינט — עס בלייבט ערגיץ־וואו אַ שטיק שכל, וואָס עקזיסטירט ווייטער, און אויף דער זעלבער מדרגה, צו וועלכער דער מענש האָט דערצויגען זיין נשמה אויף דער וועלט... און מיין ברודערל, וואָס איז געשטאָרבען אַזוי יונג, נאָך גאָר אָהן שכל? און קינדער פֿון די וויעגען, און מפּיל־קינדער? דער בעל־שם הייסט ווייטער פֿיהרען דאָס אייגענע לעבען, וואָס מען האָט דאָ געפֿיהרט, נור מיט נחת אָדער צער, לויט פֿערדיענסט. גביר און פּאַסעסאָר בלייבט גביר און פּאַסעסאָר; בעל עגלה בלייבט בעל עגלה — אַ מין שכר ועונש אין דמיון“. עפּיס אַיין אָבנאַרעכטס, אַיין אַיינרעדעניש פֿון זיין ליעבען נאָמען... געווען אין שטאָט אַ משוגענע מיטעליעהריגע פֿרוי, געגט צו אַרויסגעטריבען פֿון מאַן, מיט די זאַכען, קליידער און צירונג... טראָגט זי זיך אַרום מיט'ן פּעקיל איבער די גאַסען גאַנצע טעג. וואו זי נעכטיגט, וויים איך נישט... גאַנץ אָפֿט שטעלט זי זיך אָב אין מאַרק, עפֿענט דאָס פּעקיל, שפּרייט אויס אידרע זאַכען... בעקוקט און שמייכעלט צו די קליידער, מעסט אָן דאָס צירונג און מעסט איבער... טהוט אויס די פּאַריק און זעצט אַרויף אַיין אַנדערע... וויל זיך אויך איבערטהון אין מיט'ן מאַרק... עס איז אפֿשר ביי'ן אידר אַ יום־טוב אין מיטען דער וואָך... און דאָס אויסגעדוונגערטע פּנים שמייכעלט פֿאַר נחת, דער שטערען שמייכעלט, די אויגען שטראַהלען... ווערט דאָרט אויך זיין אַזאַ מין גן עדן... אמת, אין מיט'ן מאַרק קומט די שטאָטפּאָליציי און שלעפּט זי אין אַרעסט־שטוב אַריין... און דאָרט, אין פֿרייען עולם הדמיון, אָהן פּאָליציי, קען זי זיך איבערטהון צעהן מאָל אין טאָג...

און דער גוף!

עפּר ואפר... געקומען פון דער ערד, צוריק געגאַנגען צו דער ערד. „שתי רוחות מספרות" — דאָס איז אַגדה... אַ משל, אַ „סים־באָל", איך האָב שוין אין מיין גייסטיגען שמועטערלינג־נעץ פון ערגיץ דאָס וואָרט געכאַפּט... „והמתים אינם יודעים מאומה" זאָל זיין דער אמת. אָבער איך קען מיר באין אופן ניט פאָרשטעלען, אַ מענש זאָל ליגען אין קבר, און עס זאָל אידם נישט זיין ענג, נישט פייכט, נישט פינסטער, און זאָל נישט פיהלען, ווי די ווערם שפּייזען זיך מיט זיין לייב... און אפשר? טאָמיר, חלילה — בלייבט עטוואָס וויסען, בלייבט אַ לחלוחית פון פיהלען... עס ווערט מיר קאַלט אין אַלע גליעדער...

און פאַר וואָס שטאַרבען, וואָס איז דער יושר? ווייל אָדם הראשון האָט געזינדיגט... פערזוכט פון עץ־הדעת, איז ווירקליך עץ הדעת — זינד? גאָט האָט נישט געהייסען; פאַר וואָס האָט ער נישט געהייסען? און ווען זינד — קומט איין אייביגע שטראָף, אויף אייביגע דורות? „פוקד אבות על בנים, על שלשים ועל רבעים"... אָבער נישט אייביג! פאַר וואָס פערוועהרט די פרוכט פון עץ החיים? „ער וועט לעבען אייביג?" פאַר וואָס נישט? „זיי וועלען זיין גלייך מיט מיר" — פאַר וואָס נישט? שפּעטער האָט ער דאָך עס פערלאַנגט: מה אני קדוש, — זיי דו אויך הייליג... איך בין אַ חנון, זיי דו אויך באַרמהערציג... געוואָלט, מען זאָל אידם גלייך זיין!

און ווי שרעקליך, ווי האַרב די שטראָף איז... דער טויט און זיינע יסורים!

קומט ווידער דער רמב"ם... דער קלוגער, דער טיעפער, וואָס האָט די וועלט צוטהיילט: פון דער ערד ביז צו די גלגלים — הלכה באַריסטו, פון די גלגלים און העכער — משה אמת ותורתו אמת...

קומט ער און זאָגט: אַ טעות הדפוס! נישט דאָ קיין פּיין און קיין לייד, און קיין יסורים און קיין טויט; דאָס אַלץ עקזעסטירט נישט, האָט קיין ממשות נישט, אַזוי ווי עס עקזעסטירט נישט קיין פינסטערניש; עקזעסטירען עקזעסטירט נאָר ליכט... „יוצר אור ובורא חושך" איז נור אַ מליצה אין דאַוויענען... גאָט האָט בעשאַפען — ליכט! פינסטערניש איז נור דער פעהל פון ליכט, דער העדר פון ליכט! אַז גאָט נעמט צו די ליכט—איז פינסטער! און צונעמען האָט ער רעכט, ער האָט דאָך

געקאנט ניט געבען! אזוי איז נישט פערהאן קיין קרענק; פערהאן נור געזונדהייט, — געזונדהייט האט א ממשות, פון גאט א מתנה! דער העדר הערפון האט א נאמען קרענק, דער נאמען אבער האט אונטער זיך קיין זאך, קיין ממשות נישט... און אזוי? „אלהים חיים" — גאט בעשאפט לעבען, נעמט ער אידם צו, הייסט עס טויט. קיין טענה קען נישט זיין ער האט נישט געגעבען קיין טויט, נור צוגענומען זיינס... ברוריה ר' מאיר'ס האט רעכט. „וויין נישט, מאיר, נישט צוויי זיהן זענען דיר געשטארבען, זיין ליעבער נאמען האט נור זיין פקדון אבגענומען"... „ה' נתן וה' לקח" — ווייסט נאך איוב... אזוי קלאר! און איך האב דאס פארגעפיהל פון לאה'ס ווערטער אין דער „גאלדענער קייט" — קלאר איז שניי, קלאר איז אייז, אלץ, נור נישט לעבען!

און דאס יונגע הארץ עמפערט זיך קעגען דער ריינער ראציאנעלער לאגיק! טרייבט הייס-עמפערט בלוט אין די אדערן אריין... און עס קלאפט אין די שלעף אלץ אין איינעם:

— וואס איז טויט? פאר וואס קומט טויט?...

אינטערעסאנט וועלען זיין מיין בעקאנטשאפטס-מאמענטען מיט'ן טויט...

שוין לאנג, נאך גאר קינדווייז האב איך מיך שיער נישט מיט'ן מלאך המות געטראפען פנים אל פנים... איינמאל, איך גיה צו דער באבען אין געוועלב אריין נאך וואכען-געלד (זעקס גראשען א וואך!). איך קום אין געוועלב אריין, ווערט מיר עפיס שוואך ארום הארץ, עס פערדרעהט זיך דער קאפ, איך שפאר מיך אן אן וואנד און קען זיך ניט דערהאלטען. איך פאל און פיהל, אז איך פאל עפיס אין א טיעפען, טיעפען אבגרונד אריין...

איפגעכאפט האב איך מיך אין דער באבעס גרויסער שטוב, אין א גרויס בעט, פאר טאג... איך האב א שטילען, פרום-הארציגען לערן-נגון דערהערט. איך עפען פאמעליך די אויגען איך — ווייט פון בעט, אין ווינקעל פון שטוב, ביי'ן א ליכט, פאר מיר מיט א ספר פערשטעלט, זיצט מיין פעטער שמואל ליבוש און לערנט... איך הער נור דעם נגון, קיין ווערטער — נישט. כדי בעסער צו הערען, וויל איך מיך צורוקען צום ראנד פון בעט — דאס לייב פאלגט נישט, די ביינדליך ברעכען; איך

דערשרעק מיך, איך מוז זיין קראַנק. פֿײַען וויל איך נישט, איך וויל נישט מפֿסיק זיין... און בין איך קראַנק, לערנט מיין פֿעטער שמואל-ליבוש דעריבער אַזוי האַרציג, איך זאָל אין דעם זכות גיך און באַלד געזונט ווערן. בלייב איך ליגן אומבאַוועגלעך. דער קאָפּ איז מיר שווער, ריר איך מיט אַ האַנט און טאַפּ אָן אַ גאַנץ טוך, מיט וועלכן דער קאָפּ איז אַרומגעבונדן. איך דערשפּיר דורך די נאָז־לעכער אַ זויערקייט — דאָס טוך איז גענעצט אין עסיג...

איך גיב אַ בליק צום פֿענסטער — אַ ווייסע נאַכט קוקט אין שטוב אַריין... און אויפֿן פֿענצטער שטייען פֿלעשעלעך מיט מע־דיצין... וואָס איז מיר? ווען בין איך קראַנק געוואָרן, און פֿאַר וואָס ליג איך דאָ?... איך מאַטער מיין שוואַכן קאָפּ און דערמאָן זיך אָן מיין נאַנג צו דער באָבען אין געוועלב אַריין, מיין פֿאַלן אין גע־וועלב... „איך מוז זיין אַ חולה מסוכן"... „דעריבער לערנט ער אַזוי"... אין מאַרק, צו וועלכן די פֿענסטער געהן אַרויס, פֿאָהרט דורך אַ פֿוהר, עס ווערט אַ געבילעריי פֿון הינד... „כּלבים נובחים — מלאך המות בא לעיר"... שלעכט... ניין, עס איז צוליעב דער פֿוהר... און דערווייל ווערט מיר היים. און היים. דאָס לייב באַ־דעקט זיך מיט שוויס און איך הייב אָן אין גאַנצן פֿלאַמען...

איך האָב מיך (דאַכט זיך, דעם זעלבען טאָג) נאָך אַמאָל אויפֿגעכאַפּט, און איידער איך עפֿן די אויגן הער איך שטי־מען אַרום בעט:

— ער איז אונזער! — די באָבע.

— דאָס געלע פֿלעשעלע — די מומע יענטע...

— און איך זאָג די באַנקים — די מומע טעמע... די מאַמע לעגט מיר נור די האַנט אויפֿן שטערן...

— פֿון יענער זייט, טאַקי פֿון יענער זייט! הער איך נאָך איין אומבעקאַנטע שטימע פֿון אַ ייד און הער זיינע טריט, ווי ער געהט אַרום, און הער, ווי ער פֿערמאַכט הינטער זיך די טהיר...

„שיער, שיער"... טראַכט איך...

אָבער דעם אמת'ען טויט־שרעק האָב איך אַרויסבעקומען פֿון ברונען... אידר האָט פֿילייכט געלעזען און געדענקט די „פֿערשאָל־טענע ברונע"?!

אין מיטען פון איין מארק-פערטיל שטעהט א ברונען, אונטער א הילצערנעם דאך אויף פיער שווערע זיילען... ארום ברונען א צעמברינע פון באלקען ביז דער ברוסט פון א דערוואקסענעם מענש... וואסער ציהט מען מיט שעפען אויף אייזערנע קייטען, געוויקעלט ארום א וואל, וואס בעוועגט זיך דורך איין „אונגעהייער גרויס" ראָה מיט שפיצען...

דאכט זיך, איין איינפאך ענין פון א שטאָט-ברונען? איז אבער דער ברונען „זעהר, זעהר" טיעף, און אז מען שפארט זיך אן מיט דער ברוסט אן זוים פון צעמברינע (יונגליך מוזען זיך דערצו אויפהייבען אויף די שפיץ נעגיל) און מען קוקט אריין, גלאנצט עפּיס א רעדיל פון ליכטיגקייט איבער שווארצליכען וואסער — עפּיס א „וואסער-שמייכעל", וואלט איך היינט געזאָגט. און אז מען קוקט לענגער אראב, הייבט זיך אן צו דרעהען דער קאָפּ און עס כאפּט אן א וואונדערליך גליסטונג אראב, צום וואסער-שמייכעל, וואס ציהט אראב, ווי א מאגנעט; מען מוז זיך גוט איינהאלטען און אנהאלטען, נישט אראבצושפּרינגען... אזא כשוף שטעקט אין דעם שווארצליכען ברונען-וואסער, מיט'ן ציטעריגען שמייכעל פון אויבען...

איז נאך וועניג, דערציילען זיך יונגליך מיט מיידליך, אז אויב עס איז נור א פינסטערע נאכט און אלע ליכט ארום אין די פענסטער לעשען זיך אוים, די שטאָט איז איינגעשלאָפען, זאמלען זיך קעץ, ווייסע און שווארצע קעץ, ביים ברונען, קומען און זעצען זיך אויף די שפּיצען פון גרויסען ראָד, געמישט: א שווארצע קאץ, א ווייסע קאץ און הייבען אן יאָמערן... און יאָמערנדיג ריהרען זיי זיך אלע אויף איין זייט און ריהרען דאָס ראָה, און דאָס ראָד הייבט זיך אן דרעהען און די שעפּען געהען ארויף, אראב... וואס אמאל געשווינדער... און דער נאכט-היטער, וואס געהט ארום אין מארק (איין אלטער גוי, מען זאָגט: א ניינציגער), הערט, ווי די קעץ יאָמערן, ווי דאָס ראָד סקריפּעט, ווי די שעפּ, וואס קומט אראב, שלאָגט זיך אן אין וואסער, און דאָס וואסער שפּריצט איהר אקעגען מיט א געלעכטערל, און די שעפּ, וואס קומט ארויף, קעהרט זיך אליין איבער — פּליוסק — פּליוסק דאָס וואסער אין ברונען אריין... און ער ציטערט און צלמ'ט זיך, ציטערט און צלמ'ט זיך... און אלטע ווייבער זאָגען: די קעץ זענען קיין קעץ נישט, נור

נשמות פּעדוואָגעלטע, וואָס זוכן תּיקון ביים וואַסער; די שוואַרצע זענען מענער, וואָס האָבן נישט געהאַלטן פון מקוה, די ווייסע — זענען ווייבער, וואָס האָבן נישט ערלעך געהאַלטן די דריטע מצוה...

ווי עס זאָל נישט זיין, נישט קיין פּראָסטער ברונען...

און אין אַ געוויסן פרייטאָג, לויפנדיג איבערן מאַרק, זעה איך, ווי מען לעגט איין די צעמברינע (מיט דער צייט פייל געוואָרן), ווי מען פערלעגט דעם צוגאַנג מיט ברעטער, איך הער מיט די אייגענע אויערן, ווי מענשען, וואָס שטעהען ביי דער אַרבייט — צייט פעהלט נישט — זאָגען: „צו דער נייער צעמברינע וועט מען זיך ערשט שטעלען מאָנטיג“... און פערגעס אָן דעם אַלעם, און כאַפּ פרייטאָג צו נאַכטס נאָך דער וויעציערע די קופּערנע קוואָרט, לויף צום ברונען נאָך פרישע וואַסער, — אַ הייסער זומער אָבענד, און לויף גלייך צו, וויל זיך אין איין וועגס אָנשפּארען אָן ראַנד פון צעמברינאַ, צי מען זעהט ביינאַכט דעם וואַסער-שמייכעל, און — —

און ווי דערמאָנט, איין אַלטע יודענע גיט מיך אַ כאַפּ אָן, אַ שלעפּ צוריק... „פרייהעל די האָלאָדריגעכע“, די סמאָלע-הענדלערין פון „שלום בית“ האָט מיך געראַטעוועט פון אַ זיכערן טויט — איך בין טאָג!

ביי-נאַכט בין איך איבערגעענפערט דעם טויט און זיינע שרעקען. ווערענה אַ לאַנגע, לאַנגע צייט פאַל איך נאַכט אויף נאַכט אין טיפען ברונען אריין... דער קאָנטראַסט צו דער ליעבע צום לעבען ביי טאָג... עס קומט דאַצו, אַז נישט נור דער ווירקליכער טויט שרעקט, נור אויך זיין ברודער, דער צייט-ווייליגער טויט — דער שלאָף. איך ליג גאַנצע נעכט און האַלט איבערגעוואַלט די אויגען אָפען, נישט אַריינצופאַלען אין יענעם אָבגרונד, ווי ביי דער באָבען אין געוועלב, נישט צו פערזינקען אינ'ם פערגעסעניש; נישט אָבצורייסען זיך פון לעבען...

און וואָס שווערער, בלייערנער עס ווערען מיר די ברעמען, אַלץ געוואַלדיגער וואַקסט די שרעק, און אַלץ הייסער ווערט דער פערלאַנג — צום לעבען, צום האַלטען זיך, בעהעפטען זיך אָן לעבען...

און איך שפרינג צום פענסטער צו, רייס עס אויף צום מארק אדער לויף אראפ אין מארק אריין... אבער אויך דער מארק שלאפט, איינגעהילט אין נאכטיגער בלאהליכקייט... פערגליווערטע מויערן, פערשווארצטע פענסטער... אבער הינטער זיי עטעמט מען, לעבט מען, איך וויים נישט ווי אזוי, איך פיהל. יענץ לעבען נישט — פאר וואס? פאר וואס שטעהען מויערן צווישען מיר און זיי? צווישען מיין און זייער לעבען?

נאטאפענע, דאס זעלבע געפיהל האט זיך אין מיר ערשט נישט לאנג דערוועקט דורכפאהרענדיג ביי נאכט איבער איין אויסלענדישע שטיל שווייצעריש שטעדטיל, האט מיך פלוצלונג אנגעכאפט א ווייטאג פון מיין אבגעריסענקייט פונ'ם לעבען פון הינטער די זשאליוזען... דארט עטעמט מען, בענקט מען, מען טרויערט, פלאגט זיך, אדער מען פרייט זיך, מען איז גליקליך אין דער שטילער פינסטערניש, און איך וויים נישט, פיהל נישט, האב אין דעם קיין חלק נישט... און דאס לעבען דאך דארט מענשען, און איך בין אויך א מענש... און עס האט מיך אנגעכאפט א ליידענשאפטליך פערלאנג, זיך אויפצושטעלען, א געוואלדיגען געשריי צו טהון, דאס שטעדטיל אויף צו וועקען, זאלען זיך פלוצלינג די זשאליוזען הייבען, אויפרייסען די פענסטער, זאלען זיי ארויסשטעקען די מענשען־קעפ...

א „חוזר ונעור" פון די יונגע יאהרען געוועו...

— — — — — — — — — — —

„אבער ווי איינענארטיג מענשען שטארבען, ווי פערשיידען זיי „געהען פון דער וועלט"...

די „פארמען" האבען מיך שוין דעמאלט בעשעפטיגט...

דער סטרוזש פון פעסטונג איז פלוצלינג אמאל אוועקגעקומען... צי האב איך עס געהערט צי דערביי געוועו, וויים איך שוין נישט...

געוועו אין פעסטונג א דארער, אלטער, אויסגעדיענטער סאלדאט — וואס האט די גאסען געקעהרט. איך (פאר לאפיי'ם צייטען) שבת־גוי געוועו... א בייזער גוי, א בלינדליכער און איין אמת'ע שונא פון יודישע קינדער, — דעם סמאטריטעלם מענש! זיין אנבייסען אין מיט'ן גאס — א שטיק שווארץ־ברויט פון שווארצען בוזעם ארויס, געשמיערט מיט חלב פון א גראשענדיג ליכטעל פון קעשענע ארויס... מען האט מורא פאר איהם, א ליארע וואס.

װאַרפט ער דעם בעזים, מען װייכט איהם אויף פאַר עלגל, און אויף פאַר עקעל פאַר זיינע קללות... עכט רוסישע... און זעלטען ניכטערן... און איינמאָל בלייבט ער שטעהן אין מיט'ן קעהרען, גיט זיך אַ װאַקעל, װיל זיך דערהאַלטען און גיט זיך אַ שפּאַר־אָן אָן בעזים, און קעהרט זיך מיט איהם צוזאַמען איבער, און גיט אַ געשריי: שמע ישראל! פאַלט און — טויט... װייזט זיך אויס — אַ קאַנטאָניסט געװען... בעהאַלטען האָט מען איהם, ביז תחית המתים, אויפ'ן פּראַװאָסלאַװנע פעלד... איהם װעט מען נישט אַרויסגנב'ענען, נישט די צייטען...

דער טויט מאַכט אויף מיר אַ קליינע װירקונג: געדויערט אַ רגע כמימרא... װאָס האָט ער געקאָנט ליידען?.. געװען, נישט געװאָרען...

געװען אין שטאָדט אַן אַלטער זייגער־מאַכער, ר' הירשל, אויב איך האָב קיין טעות נישט, אויך אַ שטאָדט־דינער... זיין עובדא: אין דער פריה און פאַרנאַכט אַרויף צו קלעטערן צום שטאָט־זייגער, װאָס געהט אויף אַ הילצערן געװערק, מיט שטיינער אויף שטריק, און אָנדרעהען צװיי מאָל אין מעת לעת... אַ יודעל אַ גראָהם, אין אַ שינעטען קאַפּאָטיל, אין עפּיס אַ קאָפּבעדעקונג מיט לאַפּען, אין אַ פאָרם, װאָס מען האָט שוין דעמאָלט לאַנג נישט געטראָגען... אַ שטיל, טריט־ביי־טריט יודעל; איך האָב איהם קיינמאָל נישט געהערט רעדען... קיינער האָט איהם נישט געזעהען נישט לאַכען, נישט װיינען... קומט איינמאָל דער ר' הירשעל אַראָב פון זייגער און שטרעקט יעדען די האַנד, און געזעגענט זיך מיט אַלע, װאָס ער בעגעגענט אין מאַרק...

— װאָס איז, ר' הערשיל?

— די נאַכט שטאַרב איך!

װאָס אַ יוד פאַלט איין"... „מיינע שונאים"... מען קומט אַרויס צו מאָרגענס אין דער פריה — דער זייגער שטעהט, דער זייגער־מאַכער — נישט אויפגעשטאַנען!

אַזוי דאַרף זיין!

מאָדנע שטאַרבט דער שוין דערמאָנטער שמעון היטעל־מאַכער, דער אונטערהעלפער ביים משכילישען מנין... אַ צװייט װייב געהאַט (צופעליג געדענק איך און פערצייכען עס)... פאַר

גסיסה הייסט ער, זי זאָל אַרויסגעהן אין מאַרק אַריין, קויפֿען איהם אַ האַלב-פֿונטיגען קאַרפּ, אָפּקאָכען און דערלאַנגען אין בעט אַריין... ער וויל זיך געזעגענען מיט זיין „עולם הזה"; — אַזוי ליעב האָט ער קאַרפּ... און ער וויל זיך געזעגענען און פֿערגלייכען אויף יענער וועלט מיט'ן טעם פֿון לויתן... און צום צו בייסען (אויסצופֿיהרען דעם אַלטען, וועלט-בעקאַנטען וויץ) הייסט ער זיך דערנאָך געבען אַ ווערמיגע פֿלוים, ער זאָל וויסען, ווען עס וועלען זיין די לעצטע שמייך פֿאַר'ן לויתן...

ניט היימליך, אָבער וויציג!

שטאַרבט מיר. אָבער דער פֿעטער ליפּא; דערטרונקען געוואָרען...

און אַ פֿעטער — אַ דימענט... אַ איידענער מענש, אַ גאָלדען האַרץ... גיט אַלץ אַוועק, גיט אַלץ פֿון זיך אַראָב... די מוהמע יענטע מוז איהם היטען, אַזוי אין געוועלב מיט שניט, ווי אין שטוב, ערגער ווי אַ גנב... איינמאָל פֿאַר פסח, זי געהט אַראָב אין קעלער אַריין צום אינדיג, וואָס זי פּאַשעט לכבוד יום-טוב — אַ נעכטיגער טאָג... זי ווייסט, ווער דער גנב איז... טרעפֿט אַמאָל און עס קומט אין געוועלב אַריין אַיין אָרימאַן, יענטיל איז נישטאָ, זי גיט פּרוטות, כאַפּט ער זיך צום שופֿלאָד — פֿערמאַכט; צום שלאָס — ער גיט נ'ישט נאָך, — ציהט ער עפּיס זיך פֿון לייב אַראָב... איינמאָל די פֿלודערן אַוועקגעגעבען... איז צווישען פֿאָר פֿאָלק אַ לעבען, דאַכט זיך, נישט ווי אונטער דער זון... די מוהמע יענטע איז אַ מלומדת, זי ווייסט, וויפֿיל אַ יוד מעג אַוועקגעבען צדקה, צום רב וועט זי איהם שלעפּען... און אַ צינגעל האָט זי אַ געשליפֿענם — די גאַנצע פֿאָדציענע הערט אידרע קללות צום מאַנס קאָפּ... און שטעלט אַ האַנד מיט נעגיל אויס, וואָלט זי נור נישט מורא געהאַט פֿאַר גאָט...

געהט דער פֿעטער ליפּא איינמאָל פֿאַר'ן דאַווינען זיך באָדען צום טייך, זעצט זיך אונטער'ן שטראָם... און מען נעמט איהם פֿון דאָרט אַרויס אַ טויטען... פֿון אַ שטיין, זאָגט מען, וואָס איז מיט'ן וואַסער געלאָפֿען, אַ קלאַפּ בעקומען, בעטייבט געוואָרען, דאָס מויל געעפֿענט, וואַסער געטרונקען...

על פּי „מורה הנבוכים" מאַכט עס אויף מיר קיין גרויסע

איינדרוק נישט. נישט מעהר: אַ שאָד אַזאַ גוטער פֿעטער... און דערטרונקענע שוין געזעהען... אַ יונגען מאַן אַמאָל אַרויסגענומען פֿון טייך (ער דאַרף אַ מענש, די אַריינגעוואָרפֿענע קאַץ האָט נישט געהאָלפֿען), אַרויסגעצויגען האָט מען איין אָנגעדראָלענעם. מען האָט איהם מיט קניהען דעם בויך געדריקט און דאָס וואַסער דורכ'ן מויל אַרויסגעזעצט... הערבּיי געווען, געזעהען בּעשיינפּערליך: דער טויטער פֿיהלט נישט...

איך בּין דעריבּער צום טייך, צום פֿעטער ליפּא נישט געלאָפֿען...

אָבּער, אַז די לויה איז געווען... די מוהמע יענטע געהט נאָך דער מטה, ניין, זי געהט נישט, זי שווימט אין דער לופֿט... אויפֿ'ן פּנים אַ פּערגליווערט שמייכעל, די אויגען בּלאָנזשען אַרום און גיבּען אָפּט אַ בּעהאַלטענעם בּליק נאָך אַ בּליץ, אָט בּעוועגט זי זיך, ווי בּיי כּלה-טאַנץ — בּנעימות'דיג אויף די שפּיץ נעגיל... איך געה האַרט בּיי'ן איהר זייט... די ווייבּער אַרום, הער איך, שרייען צו גאָט, די הענד בּרעכענדיג: רבּונו של עולם, זאָל זי וויינען! כאָטש אַ טרער לאָזען! און זי געהט, און מורמעלט, און איך הער (וואָס איך האָב אין „נאָך קבורה" בּענוצט): „עס, ליפּעלע, עס, זאָל דיר זיין צו געזונד!" און גיט פּלוצלונג אַ ריס אַראָבּ פֿון זיך דאָס שייטעל און מיט'ן מויל — אַ פּייף... —

— — — — — — — — — — — —

שטאַרבּט נאָך ק., דער ווייגהענדלער פֿון דער בּרוקיערטער גאַס... מיך ציהט אַהין, איך מוז זעהען, ווי מענשען שטאַרבּען... ליגט ער און גוסעט אין דער גרויסער שטוב, אין שרעקליכע שמערצען... די טאָכטער זיינע, די פּאָרצעלאַענע שענהייט, ליגט אויף איין אַנדער בּעט — די קליינע ווייסע שרעק! די מוטער — אַ הויכע פֿרוי — איינגעקוילט אין אַ פֿאָטעל, מען זעהט קיין פּנים נישט... איך רוק מיך, צווישען חבֿרה-לייט, צום בּעט צו... שרעקליכע העזיות, ווילדע אויסגעשרייען אין מיט'ן ווידוי... און פּלוצלינג, מיט אַ גאַנץ געענדערטער שטימע —

— זאָגט מיין ווייבּ, דער שליסעל פֿון צווייטען קעלער ליגט...

איך הער נישט וואו; איך ענטלויף... ענטלויף אין אינזי-

שענערנע גאָרטען אַריין, טיעף פֿון אַ שטאַרבענדיגען בעליידיגט, פֿון אַ גוסס... פֿוי, פֿוי! דער מענש איז ווערט דעם טויט, ער וועט זיך אַנדערש ניט אָבּרייסען פֿון שליסעל צום צווייטען קעלער...

און עס פֿאַלט צו די נאַכט... איך געה אַרויס אויפֿ'ן שאָסעע, געה עטוואָס ווייטער אָב פֿון שטאָט און דערזעה (גלייך צום ערשטען מאָל!) — ווי די זון לאָזט זיך אַראָב אונטערן גאָרטען — די פּורפּור־פֿלאַם פֿון צווישען די צווייגען... און קעגען איבער שיינט איף אַ בלאַס־געצייכענטע לבנה; קומט העכער, העכער, ווערט בולטער...

איך שטעה אָנגעשפּאַרט אָן עפּיס אַ צוים און קוק, און וואונדער מיך, פֿאַר וואָס זעה איך עס אַזוי צום ערשטען מאָל... יעדען טאָג געהט דאָך אונטער די זון, יעדען אָבענד געהט אויף די לבנה...

און זי ציהט זיך אַרויף, אַרויף...

אַ צינערנער הקדש־טעלער? אַ זילבערנע־טאַץ אויף דרשה געשאַנק? יהושע'ס פּנים?

אפֿשר פֿרעגען ביי יהושע'ן: פֿאַר וואָס שטאַרבט מען, נאָך וואָס? —

ריהרט מיך פּלוצלינג עמיץ ביי'ם אַקסעל אָן...

מיכל פֿידלעח — שוין דערמאָנט — ביי'ם פּלויט פֿון זיין התבודדות־הייזעל בין איך עס געשטאַנען. ער איז צו מיר אַרויסגעקומען, אַ שטילער, שטיל־שלייכענדיגער, מיט טרויעריגע וואַסער־אויגען, אין איין האַנט — אַ ספֿר'ל, אין צווייטער — אַ לאַמטערל...

— „מען זאָגט, דו ביסט איין עלוי, קענסט דאָ פּשט?"

און ער ווייזט מיר אַיין אָרט אין קבלה־ספֿר'ל (דעם נאָמען — פֿערגעסען), עס רעדה זיך וועגען גלגול... איך לעז דורך, פֿערשטעה און פֿערטייטש...

— „ביסטו דאָך טאַקי אַיין עלוי... נו, וואַרט"; און ער פֿערשווינד צוריק אין הייזעל אַריין...

עס הייבט זיך אין מיר אָן אויסצו־וויקלען אַ געדאַנק: אפֿשר איז דאָס דער ר י כ ט י ג ס ט ע ר ענטפֿער אויף אַלע מיינע פֿראַגען...

דער געדאַנק דערוויקעלט זיך אָבער נישט, ער קומט צוריק אַרויס מיט׳ן לאַמטערן, נור אין דער אַנדערער האַנד, אויפ׳ן אָרט פון ספר׳ל — אַ גרויסער, שווערער פערראָסטער שליסעל — —

דער שליסעל צו זיין פערמאַכטער ביבליאָטעק אין שטאָט...

— דו ביסט עס ווערט...

מיט דער האַנד, וואָס ציטערט שלאַבעריג, דערלאַנגט ער מיר דעם שליסעל. די שטימע — הויל, אָהן טאָן, הייגט וואָלט איך געזאָגט — אָהן פאַרב. איך הויב צו איהם די אויגען אויף, וויל עפּיס זאָגען, דאָס מויל איז מיר צוגעשניערט; ביים שיין פון לאַמטערל זעה איך אַ פּנים פון אַ בר־מנן... געל, וואַקסען־געל, אָבגעלאָזט...

„אַ בר מנן דערלאַנגט מיר דעם שליסעל" —

איך נעם איהם און געה מיט איהם אָב שווייגענדיג. דער שליסעל וועט עפענען — מיר אַ נייע ביכער וועלט, איך — אַ נייעם פּרק...

ווען און ווי אַזוי מיכל פידלער איז געשטאָרבען — געדענק איך נישט!

„זייער" בית־מדרש.—חורבות אין געהירן.—איך וויל אוועק.—די מאַמע.—איך ווער אַ חתן.

נישט מיט אַמאָל לויפֿט מען פֿון יודישען אין גוישען בית המדרש אַריין. מען האָט דאָך אַ יודיש האַרץ, קלאַפּט עס. איך פֿיהל, אויבוואָהל נישט קלאָר, אַז איך רייס מיך פֿון עפּיס און עמיץ אָב, פֿון עמיץ היימישים, פֿון עפּיס טהייערס... נעכט שלאָף איך נישט, און בלאָנזשע אַרום טעג אונטער די בראָמען. איך בין טאַקי שוין אַ „פּורץ גדר", אין אַסך זאַכען האָב איך אויפֿגעהערט צו גלייבען. פֿיעל פֿון היילינגען איז מיר אומהייליג געוואָרען, אָבער אַלין אין דער היים, איז בית המדרש, וואָס איז לעבען דער שוהל...

און איך זעה מיך, ווי איך געה צו לעצטען מאָל, דריקענדיג מיט דער פֿויסט דעם דיקען פֿעררעאָסטען שליסעל אין טאַש, אונטער דער לעמבערגער בראָם. אויפֿן שאָסעענעם דריי־עק, צווישען „אונזער" און „זייער" בית עלמין, און האָב התבודדות, און הער אוים אַ וויכוח צווישען „יצר טוב" און „יצר הרע", אַזוי ווי איך האָב איהם איבערגעגעבען, נור צוגערייישט מיט „וויץ" אַלאַ היינע, אין „מאַניש"... אָבער מאַנישען אין חורבה אַריין רופֿט „מאַריע", זי ווינקט צו איהם פֿון די פֿענסטער, רופֿט איהם מיט געזאַנג. מיין „מאַריע" שפּאַציערט אַרום מיט יונה'ציען, אָבענד ביי אָבענד, צווישען מנחה ומעריב, אין דער רייטשוהל, און מיין „כּלה פֿון חורבה" איז פֿערנומען מיט איהר אויסשטייער. נייעטאָרען־מיידליך זיצען ביי זיי אין שטוב און נייען וועש, און זי לויפֿט אַרום צווישען די שניידער און מעסט מלבושים... מיך רופֿט „קענטעניש"... אָבער דער יצר הרע איז גובר; אַזוי ווי ביי מאַנישען.

זעה איך מיך, ווי איך געה, אין אַ שוואַרץ היטעל, אין אַ ביסמאַרק־פּאַלטאָ און וויים־פּערלליימיגטע שטיוועל (צופֿעליג היינב איך דעמאָלט אָן צו זעהען פֿאַרבען!) איבער דער ברוקירטער גאַס, פֿון די רויטע קאַשאַרען צום גרינעם שלאָס (עס איז פֿריהלינגצייט) און בלייב שטעהען ביים קוואַר־געסיל פֿאַרן שלאָס, און

ווינקעל, וואו דאָס הויז שטעהט; דאָס הויז מיט דער פֿערמאַכטער ביבליאָטעק אויפֿ'ן בוידעם. איך טרעט אַריבער די שוועל איבער געוואַלט. עטליכע טראָפּען שוויס פּערלען זיך איבערן שטערען! דאָס הויז איז מיר פֿרעמד; דאָ וואָהנען נישט קיין יודען. צופֿעליג. און פֿילייכט צוליעב דער נאָהנטקייט מיט'ן שלאָס! דאָס הויז איז אַ נייעס, דעמאָלט דאָס נייעסטע, און האָט ליכטיגע טרעפּ, דעמאָלט די איינציגע ליכטיגע טרעפּ אין שטאָדט. איך שטייג בעהאַרצט; אַ גוטער סימן — אַ ליכטיגער וועג! און איך שטייג אין ליכט. איין שטאָק, אַ צווייטער — די פּלאַטפֿאָרם צום בוידעם; דאָ לעשט זיך מיר דער טאָג אויס... איך ווער עטוואָס אונרוהיג. אָבער „כל באיה לא ישובון", נישט פֿאַרהאַן: צוריק! די האַנד ציטערט אַ ביסל, דאָך דערטאַפּט זי די טהיר; אין טהיר — דעם שליסעל־לאָך. „פֿריהער אַריינקוקען!" איך נייג צו איין אויג: אַ חשך. קעגענאיבער אַ פֿערלאָדענט פֿענסטער פֿון אינערוויניג. אָבער דורכן לאָדען־שפּאַלט רייסט זיך אַריין אַ זייל פֿון ציטעריגען זונען־שטויב און שפּאַרט צו ביז צו'ן אַ הויפֿען ביכער אויף דער פּאָדלאָגע.

„דער עמוד ענן!"

„דער עמוד אש!"

„ביידע פֿיהרען אין מדבר!"

און איך דרעה איבער דעם שליסעל! אַ קריץ אין אַלטען שלאָס, דאָס האַרץ — אַ ציטער, דאָך — די טהיר - שוין אָפֿען, דער לאָדען — האַסטיג אויפֿגעריסען — איך בין אין „זייער בית המדרש"...

אַז מיר האָבען אַ חלק אין אַלע בתי מדרשים, „ביודעים ובלא יודעים" — פֿאַלט מיר דעמאָלט נישט איין. אָבער אַזוי פֿיעל ביכער! אַרום אויף אַלע פיער ווענד, צעוואָרפענע אונטער די פיס אויף דער פּאָדלאָגע.

— איך וועל אַלץ לייענען און כסדר!

— — — — — — — —

„אַלץ" האָב איך נישט געלעזען; דריי שפּראַכען געווען: דאָס מעהרסטע פּויליש (אויבוואָהל דאָס מעהרסטע איבערזעצונגען...) דערנאָך אַ ביסל דייטש; געווען אַ קליין ביסל פֿראַנצעזיש אויך.

פֿראַנצייזיש קען איך גאָר נישט. לעזען אַפֿילו נישט. איך וועל מיך דאָך, צוליעב דער ביבליאָטעק, אין אַ צייט אַרום, אויסלערנען בעל פה, פֿון טאָוועל צו טאָוועל איין אַלענדאָרף, — אַ ברכה לבטלה: איך וועל איהם, ווי אויסגעלערנט, פֿערגעסען... מיט'ן הוילען אַלענדאָרף־קענטעניש וועל איך פֿון דער היים אַוועק. דייטש, ביי וועלכען, ווי איך רעכען, עס וועט מיר ביישטעהען דער זכות פֿון עטליכע לעקציעס ביי'ם לעהרער שטערן, לעג איך דאָך אָב אויף שפּעטער. צו גרויס איז מיין דורשט צו „קענטעניש", איך זאָל מיך זעצען סילאַביזירען! איך הייב אָן ביי פּויליש, און האַלט וואָרט. און לעז כסדר; „לב חכם לימינו" — פֿון דער רעכטער האַנד ביים אַריינגאַנג. און די ביכער זענען אויסגעשטעלט אָהן אַ סדר, אַ תהו ובהו פֿון ביכער. ראָמאַנען און וויסענשאַפֿטליכע זאַכען, אויסגעמישט, און צעוואָרפֿען — די פֿיעלבענדיגע ראָמאַנען; איבערהויפּט די איבערזעצונג פֿון פֿראַנצויזיש: דיומא, סי, וויקטאָר הוגאָ א. ד. ג. פֿאַלט אין דער האַנד אַריין אַ צעהנט באַנד סי, דערנאָך אַ ניינטער דיומא, באַלד אַ דריט באַנד — הוגאָ... אָבער איך לעז! איך זוך קיין ספּור המעשה נישט. איך לעז אויך קיין נאַטור־בעשרייבונגען נישט, זיי דערמאָנען מיך אָן גאָר נישט, וועקען אין מיר קיין בילדער נישט! איך האָב אַזוי ווענִיג בעקאַנטשאַפֿט מיט נאַטור. איין אויסנאַהם — די בעשרייבונג פֿון גרינע וויזען ביי וויקטאָר הוגאָ אין „די אַרבייטער ביי'ם מעער" — פֿערהאַן וויזען אַרום שטאָט; אויך אַ שליט־וועגס פֿון אַ פּוילישען אויטאָר, דאַכט זיך קאָרזשעניאַווסקי — שניי שוין געזעהען! דער עיקר ציהען מיך און נעמען מיך די דיאַלאָגען — די „שטיקלעך מיט די פּאַסיקלעך", ווי עס האָט דעמאָלט ביי מיר געהייסען; וואו מענשען רעדען. יעדעס פּאַסיקיל האָט מיר אויסגעזעהן, ווי אַ שפּעלטיל אין אַ מענשליכער נשמה אַריין. די ליעבע צום דיאַלאָג, צום מאָלען מיט דער שפּראַך איז מיר געבליבען... רעכט אַ מעשה פֿערציילען האָב איך מיך קיינמאָל נישט אויסגעלערנט. העכסטענס, ווי איינער פֿון מיינע קריטיקער האָט בעמערקט — אַ „מעשה בתוך מעשה"; שלעכט געבויט איז דעריבער פֿילייכט מיין בעסטע זאַך: די דריי חופּות... איך האָב אַזוי געלעזען. לעזענדיג, פֿלעכטען זיך אין מיר אַלערליי מעשיות; איך קען מיך, אין

וויל מיך נישט אַרויספּלאָנטערן. אין דער ביבליאָטעק איז אַ יריד! פֿול מענשען אין מאַרק; אַ געווימעל פֿון מענשען! פֿון אַלערליי שטאַנדען, אַלערליי געשעפֿטען! אין גרופּען שטעהען זיי, און רעדען צווישען זיך, יעדע גרופּע האָט איהר עסק... און איך שפּאַציער אַרום איבער'ן מאַרק, געה פֿון גרופּע צו גרופּע, הער אונטער, כאַפּ אָבגעריסענע שטיקער פֿון געשפּרעכען און שטוים מיך, וועגען וואָס עס געהט...

פֿאַלט מיר אָבער אין אַ קורצער צייט אַרום אין דער האַנד אַריין נאַפּאָלעאָנס קאָדעקס אין זאַוואַדסקי'ס איבערזעצונג. איך לעז און — פֿערשטעה, אַ פֿרייד; נישט טיעף, פּילפּולייכט נישט ריכטיג און — גאַף! דינים, אָהן ראובן ושמעון, סאַמע כללים!.. דער רמב"ם אין „יד החזקה" האָט עס נישט דערגרייכט! נאָך אין אַ צייט אַרום — באָקל'ס געשיכטע פֿון דער ענגלישער ציוויליזאַציע! איידער איך פֿערשטעה, דערמאָנט מיך (אַזוי מיין איך) דער סטיל אָן בעל עקדה!.. אויך עפּיס אַ מין דרש! איך קום אויך צו פֿיזיק. רבונו של עולם! נישט די קאָלדערע וואַרימט מיך, נור מיין לייב די קאָלדערע! מען קען מאַכען שניי! דונערן! אָהן מאַטעמאַטישער פֿאָרבערייטונג, היפּער איך איבער ציפֿערן און אַלגעבראַאישע צייכען, ווי אַ פּוילישער מלמד איבער שטיקליך דקדוק אין רש"י, און פֿאַל ווייטער אַריין אין אַ ים פֿון ראָמאַנישע און ראָמאַנטישע דיאַלאָגען, און שווים ווידער אַרויס אין אַ „נאַטורוויסענשאַפֿט"... די בעשרייבונגען פֿון קערפּער און גליעדער, אַזוי פֿון געוויקסען ווי פֿון טהירע נעמען מיך נישט, זענען פֿאַר מיר טויט! ווידער דאָס זעלבע: זיי דערמאָנען מיך אָן גאָר נישט, וועקען אין מיר גאָר נישט! געזעהען: הינד, פֿערד און עטליכע קעג־זומער־צייט פֿליהען פֿייגאַליך אונטערן הימעל, אונטערשייד איינצעלנע אין דער מחנה! לאָזען זיך מאַנכע מאַנכמאָל אַראָב, אין שטויב און בלאָטע אַריין, נאָך אַ פֿערלאָרען קערנדטיל פֿון אַ פּויערישער פֿוהר, אַ ברעקעלע פֿון אַ יונגעלס אָנבייסען אין חדר אַריין און פֿליהען אַזוי ראַש אַוועק... אויפֿ'ן שפּיץ פֿון זייגער שטעלט זיך אַמאָל אַ קראָה — ווער ווייסט זיי!

פֿאַר דאָס די בעשרייבונג פֿון לעבענסאַרטען, פֿון געוויקס און טהיר, יעדע ענטפּלעקונג פֿון אינסטינקט און פֿערשטאַנד, גע־

וואָהנהייטען, דאָס צופּאַסען זיך מיט ליניע און פאַרב צום מיליע... נעם־טען־בויען, קינדער ערציהען, זאַמלען שפּייז אויף ווינטער, פערזאַמ־לונגען פון געפליגעלטע אונטערן בלאָהען הימעל, די סעימען; די סע־רענאַדען פון דער מענליכער זייט, דאָס אויסשטעלען פון פאַרביגע פעדערן, דער קריעג וועגן דער „זיי" — דער קאַמף פאַר לעבען און ליעבע, — דאָס אַליץ נעמט און כשופ׳ט...

גאָט, ווי גרויס די וועלט איז, ווי פערשיעדענאַרטיג, און וויפיל שכל, וויפיל גייסט...

און פלוצלינג:

— אַליץ מאַטעריע! (האַרטמאַן).

— קיין פרייער ווילען! (צענדליגער בראָשורען). און קאַרל פאָגט:

— דער געהירן אַרבייט אויס געדאַנקען, ווי איין אַנדער גליעד — שטוהלגען...

— — — — — — — — —

עפּיס ווערט אין מיר פערשטאַרט, פערגליווערט. עפּיס שטאַרבט אָב. אויס מעשה בראשית, אויס מעשה מרכבה. קיין הימעל נישט דאָ. דאָס בלאָהע, וואָס מיר זעהען, איז די גרעניץ פאַר אונ־זער אויג. אויס שכר ועונש, אַז דער מענש האָט קיין ברירה נישט...

מיט וועמען רעד מען דערפון? פאַר וועמען גיעסט מען זיך אויס דאָס האַרץ? אין וועמעס אויערען אַריין גיסען די קלאָגען אויף די תורבות אין געהירן און אויף די פּגרים אין האַרץ? מיט די אַרומיגע? איך בין קעגען זיי אָהן לשון אַפילו. פון דעם, וואָס איך האָב געלעזען, קאָן איך אויף יודיש נישט רעדען, פאַר דעם האָב איך אין יודישען קיין ווערטער נישט. איך פרוב רעדען מיט מיר אַליין און קען נישט...

רעטען קען מיך איין ש. ח.

פריהער זיין פּאָרטרעט. אייגענטליך נישט זיין פּאָרטרעט; איך קען איהם נישט. אין אַ מענש אַריין קוקט מען דורך די אוי־גען, און ער פינטעלט מיט די אויגען. זיינע שוואַרצאַפּעל האַלטען אין איין לויפען אַהין און צוריק איבערן ווייסעל, ווי פאַר פּחד, מען זאָל זיי נישט דערטאַפּען. איך וועל נור בעשרייבען זיין ליניע:

שטאַמט פֿון אײן אָרימער, דערשלאָגענער פֿאַמיליע אין דער ליטא, נישט אויסגעלערנט זיך קוקען מענשען אין די אויגען אַריין... געענדיגט די ראַבינער-שוהל אין זשיטאָמיר. געקומען צו אונז אַלס רעליגיאָנס-לעהרער... לערנט פֿון אַ רוסיש ביכעל אַרויס די „ביבלישע געשיכטע“. האַלט זיך ווייט פֿון קהל; רעדט נור רוסיש. פֿון דעסטוועגען, אַז דאָס מאַגיסטראַט וויל אָבריינגען דעם מאַרק פֿון פֿויערישע פֿוהרען, וואָס זאָלען זיך נור שטעלען אויפֿ'ן טאַרג, און בעשטימט, איינצוטהיילען דעם מאַרק אויף פֿיער, דורך גאַסען דורכגעשניטענע רעגעל-מעסיגע סקווערען, וואו ער וועט פֿערזייען בלומען און פֿלאַנצען בוימער... און די סוחרים, וואָס האָבען געוועלבער אין מאַרק, פֿאַר פּחד, זיי זאָלען דאָס פֿויערישע לייזונג נישט פֿערליערען, ווילען מבטל זיין די גזרה, און מען ווענדט זיך צו איהם, ווי צו'ן אַ קרוב למלכות, — שרייבט ער זיי אַ פּראָשעניע אויף „קייזערליך“ פּאַפּיער, מיט עכט שוואַרצער טינט און קאַליגראַפֿיש, לאמור, אַזוי צו זאָגען: היות, אויב עס וועלען זיין גערטליך (סקווערען) און אויב עס וועלען געפֿלאַנצט ווערען ביימליך, וועלען די ביימליך מיט דער צייט וואַקסען און צעוואַקסען זיך און ווערען גרויסע ביימער, מיט געדיכטע צווייגען און בלעטער... און אַזוי ווי די שטאָט איז שלעכט בעלייכט און נעכט זענען פֿערהאַן פֿינסטערע, וועלען זיך אין די פֿינסטערע נעכט, און די געדיכטע שוואַרצע שאָטען פֿון די ביימער בעהאַלטען גנבים, גזלנים און רוצחים, וואָס וועלען זיין אַ סכנה פֿאַר דער שטאָט... אויך וועט מען, אין די זומער אָבענדען, ווען די נאַטור (דאָ געהט אַ נאַטור בעשרייבונג) וועקט צו ליעבע — אין שאָטען פֿון די ביימער זינדיגען, וואָס עס וועט שאַטען דער מאָראַל פֿון שטאָט און פֿערדאַרבען די שוהל-יוגענד, וואָס וועט ווייטער פֿון איהר זייט, נישט פֿאַר אייך און נישט פֿאַר קיין שום יוד געדאַכט, קראַנק מאַכען אַ האַלבע, אויב נישט די גאַנצע שטאָט...

איז אייך וועניג, געהט די ליניע ווייטער:

ער פֿערליערט די שטעלע אַלס רעליגיאָנס-לעהרער. איך ווייס נישט, אָדער געדענק נישט, פֿאַר וואָס, און פּועלט ביים גובערנאַטאָר און ווערט אָהן דער שטאָטס וויסען — ראַבינער. און בעקומענדיג די נאָמינאַציע, ענדערט ער פּלוצלינג זיין פֿיהרונג: טהוט אָן אין שטוב אַ יאַרמולקע, הערט אויף צו רייכערן אום שבת און

הייבט אָן צו גײן אין שוהל אַריין דאַווינען פריה און אָבענד.

האָבען די חסידים אַיין אַסיפה געמאַכט און געשיקט איהם זאָגען:

ווילט איהר, אַזוינער און אַזוינער, נעמען ביי דער שטאָט דריי הונדערט רובעל אַ יאָהר אומזיסט, איז מה טוב. איהר זייט נישט ערגער ווי איין אַגדערער, איין אינו ישראל, וואָס נעמט אומזיסט יודיש געלד.

ווילט איהר אָבער ווירקליך עפּיס טהון, ווערט מען אייך עוקר מן השורש זיין...

על כן, זאָגט מען איהם אָן, זאָל ער תיכף ומיד צוריק ווערען גוי, אויסטהון די יאַרמולקע, אויפהערען צו קומען דאַווינען, און צוריק רייכערן בריש גליה און שבת...

— פאָלגט ער און ווערט אין אַ צייט אַרום אויס ראַבינער, פאַר דאָס צענזאָר אין וואַרשוי. — — — — — —

— — — — — — — —

דעמאָלט איז אָבער געווען ערשט דער אָנהויב פון דער ליניע. דער ערשטער עטאַפּ פון דער קאַריערע. נעמט ער מיך אויף, הערט מיך אויס, פינטעלנדיג מיט די אויגען, הערט מיינע ספקות און פיין, און ענטפערט:

— ניציעוואָ!

איך מוז ווערען אַ לייט, אַוועק שטודירען! קיין זשיטאָמיר, קיין ווילנא... אַלע ספקות וועלען אָבפאַלען, אַליך וועט ווערען קלאָר, אַליך וועט ווערען גלייך...

ער וועט מיר העלפען!

אפשר! לאָקער איך אויף מיין כלה פון חורבה אויף די טרעפּ, צו האָבען מיט איהר אַ ישוב. צום אַלעם ערשטען דערשרעקט זי זיך צום טויט. איך האָב זי אַזוי לאַנג שוין אויף די טרעפּ נישט פערהאַלטען. און זי גרייט זיך דאָך צו'ן אַ חתונה... דערהערט זי אָבער, וועגען וואָס עס געהט, בערוהיגט זי זיך, נעמט זי שוועסטערליך מיך אָן ביי דער האַנד, פיהרט מיך אַראָב אין הויף אַריין, פון דאָרט דורכען הינטער־טהירעל אין רייט־שוהל אַריין, וואו מיר זעצען זיך אויף אַ באַנק און רעדען... און רעדען מיט געפלאָכטענע הענד אַזוי האַרציג־שטיל.

— יאָ, פֿאָהר — זאָגט זי, און די שטים איז פֿייכט, און די אויגען גלאַנצען פֿייכט... פֿאָהר! זיי מיר מודיע ווען, וועל איך אַראָבקומען...

נעמט ש. ח. און פֿערזעצט אויף הוצאות זײַן גאָלדען קייטעל. ווערט בעשטימט אַ פֿאַרטאָג צום שטילען אַוועקפֿאָהרען. עס ווערט בעשטעלט אַ פֿוהר, איך פּאַק מיך בסוד סודות. לעג מיך פֿריה מכלומרשט שלאָפֿען, מיט'ן פּעקיל אונטערן קישען, איך וועל קיין אויג נישט צוטהון. אַ פּייף פֿון גאַס וועט זײַן דער צייכען... איך לעש אויס דאָס לעמפּיל, געזעגען מיך מיט אַלע און אַלעס אין דער פֿינסטערער שטוב; אויפ'ן האַרץ נישט אַזוי לייכט... אָבער איך מוז... ליג איך און דערהער אַ שטילען שאָרך פֿון צווייטען צימער. איך האָרך. שטיל עפֿענט זיך די טהיר. שטיל, באָרוויס קומט אַרײַן די מאַמע, איך זעה זי קוים בײַם שוואַכען שײַן פֿון דער לבנה אין פֿענסטער. זי שוועבט שטיל צו צום בעט, זעצט זיך קעגען איבער, קוקט מיר מיט ווייטאָג אין פּנים אַריין... איך קען די אויגען נישט שליסען, איך מוז זי זעהען, און זעהען, ווי פֿון די אויגען איהרע רינען שטיל, שטיל די טרערען... זי געזעגענט זיך מיט מיר... ווער האָט אויסגעזאָגט מײַן סוד?

אָבער זי וואַכט בײַ מיר, איהרע טרערען וואַכען; איך פֿאָהר נישט...

דער טאַטע איז אין דער היים נישט געווען. געקומען איז ער אין עטליכע טעג אַרום מיט דער ידיעה:

— געטהון מיט דיר אַ שדוך... מיט גבריאל יהודה ליפֿ־טענפֿעלד.

איך גיב מיך אונטער; איך זעה קיין אַנדערן אויסוועג. אַ קרבן פֿאַר דער מאַמעס טרערען!... ש. ח.'ס גאָלדען קייטעל איז פֿערפֿאַלען געוואָרען בײַם מלוה... די פֿוהר איז צוריק אָבגעפֿאָהרען אין פֿאָר־שטאָט אַריין... מײַן „כלה פֿון תורבה“, וואָס איז אומזיסט אַראָבגעקו־מען האַלב־נאַקיט אין פֿאַרטאָג, מיך צו בעגלייטען, האָט אויף אַ צײַט אַ קאַטער בעקומען... און אין אַ קורצער צייט אַרום פֿאָהר איך חתונה האָבען...

פֿאַסטען וועל איך נישט... די חופּה שטעלט מען אין דרויסען, אין דאָרף... און הייבט אין מיטען אָן צו רעגענען, ענטלויף איך

פון אונטער דער חופה אין שטוב אַרײַן. די חופה געהט נאָך. גבריאל יהודה ליכטענפעלד לאַכט... די טאָכטער זיינע וויינט...

איך קען מיר קיין רעכענונג נישט אָבגעבען פון מיין פיהרען זיך...

. . . .

און מיט דעם ענדיגט זיך דאָס ערשטע באַנד פון מײַנע ערינערונגען... עס הייבט זיך אָן צו צערשטרייען דער נעפּיל פון קינדער- און יונגעל-יאָהרען, און פערשווינדט מיט דער צײַט. עס שליעסט זיך אויך דער היימישער אוצר פאַר סקיצען און בילדער. אַלץ, וואָס איך זעה אין דער פרעמד, אַלץ, וואָס איך בעגעגען אין שטעט און שטעטליך, אויף וועג און שטעג, זעה איך און פאָרש! אָבער איך פיהל עס נישט אונמיטעלבאַר. איז מײַן נשמה האַרטער געוואָרען און קען אין אַנדערער נישט אַריינפליסען, צוריק-צוקומען רייכער, פאַרביגער און פערשטענדיגער? אָדער האָט מען, אויסער דער פערמיטלונג פון די חושים, צום נישט-היימישען, צו דער נישט-קינדישער וועלט קיין צוטריט איבערהויפּט?

אַלץ איינס.

אוים גירסא דינקותא...

דער נעפּיל מיט קעפּ, העכסטענס ביוסטען: מיט אויגען, וואָס שווימען מיר פאַרביי, ווען איך מאַך מיר די אויגען צו — צערינט און פערשווינדט. —

איך האָב חתונה געהאַט *).

וואָס עלטער איך ווער, אַלץ מעהר טהוט זיך פון מיר אָפּ דער וואָלקען — די מרה שחורה; אַלץ וועניגער טראַגיש ווער איך. אַ חתן געוואָרען, ווערט מיר נאָך לייכטער. איך וועל מיך צוזאַמענקומען מיט גבריאל יהודה ליכטנפעלד, מיין כלה'ס פאָטער — אַ מאַטעמאַטיקער, פילאָזאָף און אַ מענטש, ווי עס האָט זיך געהערט, מיט גרויסע „קענטעניסען", — ער וועט מיר שוין אויסטייטשען אַלע מיינע בייזע חלומות; אַלע פראַגען וועגען גאָט און וועלט פאַרענטפערען. און איך לעג זיי אַלע אָפּ אין זכרון ביז צום ערשטען באַגעגענען זיך מיט איהם... פון דער כלה טראַכט איך ניט... צי זענען געווען ראשי פרקים אין תנאים — הויב איך ניט אָהן צו געדענקען, אָבער איפ'ן חופה-טאָג וואַרט איך ווי אויף משיח'ן; דער אויסלעזער פון ספקות וועט קומען! דערווייל שפּיל איך מיר מיט'ן באַקומענעם גאָלדענעם קייט און זייגערעל; דערויף בין איך נאָך גענוג יונגעל, און אַז מיינס אַ בית-המדרש חבר, אַ חסידישער בחור אין מיינע יאָהרען, באַריהמט זיך פאַר מיר, אַז אויבער אַ זייגער, האָט ער נאָך באַקומען אַ אויסגעשטיקט סאַמעטען תפילין-ביטעלע, שמייכל איך קליגעריש; ווער ווייסט, צי גבריאל יהודה ליכטנפעלד לעגט גאָר תפילין... בינדט זיך דער בחור צו:

— און אַ טלית וועט ער געבען? און אַ קיטעל?

— איך וועל זעהן!

און איך לעב דערווייל אַ טאָפּעלט לעבען. אויסערליך — די מאָרעם פון אַלע בעל-הבית'ישע חתן-בחורים; איך עס געלאַ=

---

*) דאָס קאַפּיטעל איז געדרוקט אין ווארשעווער „דאָס לעבען", 1914, נומ. 51, 53, 69.

סענער, געה געלאַסענער שפּאַציערען, לאָז מיך אַמאָל אַריין אין אַ שמועס מיט יונגעלייט מכח ערענסטערע זאַכען; באַלד זיין זייערס-גלייכען... שבת פאַרנאַכט געה איך מיט, מיט'ן טאַטען אין פעטער'ס, אַלס געסט אויף אַ מילכיג שלוש-סעודות צום „גביר" אין נאָהענטען פאָלוואַרעק אַריין, מעהר פאַר אַ תחום שבת; אַ עירוב געלעגט. אויפ'ן וועג רעד איך גלייך מיט אַלע וועגען וויכטיגע ענינים: צי קען מען שרייבען, ווי פאַפירנאַ האָט געטהאָן: „הדראַמא", — צי די פרעמדע „דראַמע" מיט דער העברעאישער ה"א הידיעה איז אַ כשר'ער זיוג פאַר'ן יידישען אויער. מען זאָגט—יאָ, מען זאָגט—ניין; איך פּראָפּאָניר, מען זאָל שרייבען „ה'דראַמע" און „רעדען ווי אַזוי זאָל מען?" פרעגט עמיץ, אַ פּוריסט, און מיר זעט אוים די פראַגע ווילד; נאָך וואָס לעזן הייך? פון רעדען לשון-הקודש איז נאָך קיין רעד ניט געוועזן און מיר געהען, פון דקדוק אין אַנדערע זאַכען רעדענדיג. אין קופּקעלעך אויפ'ן פּוס-וועג צווישען פעלדער ווייץ אין קאָרען, און צווישען וועלכע עס ציהט מיר דער בלויער האָבער פון צווישען די גאָלדיגע זאַנגען, עמיץ—אַ יונגער—רייסט אוים אַ האָבער, נעמט צו דער נאָז, עס שמעקט ניט; שטעקט זיך איהם אַריין אין פּעטליע. אַ עלטערער שרייט אָהן: „שבת"! מען וויצעלט זיך: „ער האָט פאַרגעסען, אַז מען טאָר ניט", „פאַרגעסען אַז עס איז שבת," „פאַרגעסען, אַז ער איז אַ איד"... איך וויל לשם-פּראַטעסט אויך אויסרייסען אַ בלאָה בלימעל און די האַנט פאָלגט ניט; ניט געוועהנט. איך פאַרענטפער מיר פאַר זיך אַליין: אַ צער בעלי-חיים; אַ מאַן דאמר (אַ ניט אידישער!), אַז אַלץ לעבט... און דער און אַנדערע ניט אידישע מאַן דאמר'ס, מיינונגען, אידעען, געפילען, אידעאַלען און וועלט-אַנשויאונגען פון פרעמדע ביכער אַרויס, — דער מישמאַש קאָכט זיך ערגיץ אינטערען האַרץ-דעקעל אין אַ קעסעל; עס שוימען און שמעלצען זיך שטימונגען און בילדער פון ביבליאָטהעק-ביכער אַהיים, ניי-געבאָרען ווערענדיגע פאַרלאַנגונגען פון פאַרשיידענער נאַטור און טעמפּעראַמענט. און מיט אַמאָל, דער קעסעל גיט אַ שטאַרקען קאָך און רויכיג-פלאַמיגע צונגען רייסען זיך דורכ'ן האַרץ דעקעל אין פרייען אַרויס, און באַ-

ווייזען זיך אויף דער ליכטיגער שיין אין געשטאַלט פון אומבאַרעכענטע, אימפולסיווע באַוועגונגען, ווילדע בליקען פון פלוצלונג אויפגעפלאַמטע אויגען, און ווילדע ווערטער, וואָס רייסען זיך גאָר פלוצלונג פון דער צונג אַראָפּ...

אַלע שטוינען; איך אויך...

גלייך איך איצט מיין דעמאָלטיקען איך צו אַ גאַפּט-פעלד, פון איבען טרוקען, נאָר וואו דו וואַרפסט אַן אָנגעצונדענע זאַפּאַלקע — הייך אין פלעמלעך... און איך מאַך אָפּט ווילדע זאַכען, איך נעם אַמאָל פאַר'ן גאַנצען עולם אין בית-המדרש פון דער שאַנק אַראָפּ פון מזרח-וואַנט אַ באַקאַנטע, גרויס-געהאַלטענע שאלת-תשובה, און מעק אויס בפרהסיא מיט אַ בלויער בליישטיפט (וואָס נאָר איך איינער פאַרמאָג) צוויי, צי דריי שורות, וואו דער מחבר איז ניט צופרידען מיט'ן מורה-נבוכים. דער עולם גיט זיך צו מיר אַ לאָז, — איך שפּרינג אַרויף אויפ'ן אָרון-קודש, שטעל מיך פאַר'ן פּרוכת אין אַ פּאָזע פון אַ העלד, וואָס איז גרייט, לכל הפחות, אויף קדוש-השם, קרייציג די הענט אַלאַ נאַפּאָלעאָן און מאַך, גראָד אין שטאָהל'ער'ן, קוקענדיג אויפ'ן עולם, אַ איינדרוק און ער רוקט זיך פאַמעלעך צוריק, שטיל מורמלענדיג: משוגע...

עמיצען פאַלט איין: — שרייבען דעם מחות'ן...

אַ אַנדערער: — געטראָפען דאָס אָרט! ער וועט איהם נאָך אַ שענע מתנה שיקען! און מיין שטאָלץ וואַקסט, בשעת ווען איינגערוועגען בין איך לאַנג אַריבער איבער'ן מורה נבוכים, וואָס איז צוזאַמען מיט אַריסטון אַראָפּ פון דער „טאַגעס אָרדענונג"... —

— — — — — — — — — — — —

וואָס נעהענטער אָבער צום חופּה-טאָג, וואָס דאַרף זיין אין אַ דאָרף ערגיץ אין מיטן וועג, צווישען אָפּט און זאַמושץ (דעם נאָמען פון דאָרף געדענק איך ניט; קיין דאָקומענט פון דאָרט האָב איך ניט; דעם „אַקט" האָט מען ערשט שפּעטער, אין שעבערשין, געמאַכט), אַלץ אומרואיקער שלאָף איך ביינאַכט, אַלץ בייזערע חלומות וועקן זיך אונטערען האַרץ דעקל און שווימען אַרויף: — און אויב די כלה איז אַ בלינדע אויף איין אויג?

— און אויב זי לאָמט? — און אַ „כלה", ניט קיין געליבטע:

ניט קיין געקליבענע, ניט קיין אויסגעוועהלטע... און — וואָס וועט זיין, אַז איך וועל בשעת באַדעקענס דערזעהן אַ פאַרזעהעניש? און עס וועקט מיר פון שלאָף און איך ליג שטונדען לאַנג און קלער: פאַרוואָס גראָד אַ כלה פון אַפּט? פאַרוואָס האָב איך מיר אַליין ניט אויסגעקליבען אַ כלה פון זאַמושץ? אמת, מיר האָבען דאָ קיין גבריאל יהודה ליכטנפעלדס ניט. און קיין אַנדערער, עטוואָס חשוב'ער בעל-הבית, מיט וועלכען מיין טאַטע קאָן אַ שדוך טהון, וועט מיר פאַר קיין אײדעם ניט נעמען... מען ווייסט דען ניט?.... אָבער פאַרוואָס ניט, ווי אין די „ביכער" איז באַשריבען: פאַר-ליבען זיך, אַרויסגנב'ענען אין דער וועלט אַריין... ערגיץ אין אַ הייזעל אין וואַלד. ד' על ד'...

„רוים איזט אין דער קליינסטען היטע"... שילער, און אַנדערע.

און וועמען וואָלט איך אייגענטליך, געוואָלט פון דער היים?

און איך זעה דורך אין געדאַנק אַלע באַקאַנטע מיידלעך פון שטאָדט: שטעלען זיי זיך פאַר מיר, איינע נאָך דער אַנדערער, אַלע שוואַרץ חנ'ווהיגע, לעבעדיג-געדרייטעלטע, ציבערהאַפט-בלאַסע זאַמושצער טעכטער, וואָס שפּאַצירען אַרום אין רייטשול. און אויף אַלע זאָג איך מיר: ניין... די איינע, וואָס אויף איר וואָלט איך „יאָ" געזאָגט, איז שוין אַ פרעמדענס... עסט שוין ערגיץ קעסט....

אַ שאָד: עפּיס ווערט מיר אַזוי אומעטיג, און איך שלאָף ערשט שפּעט פאַרטאָג איין, אין שטילן האַרץ-ווייטאָג, און איינשלאָפענדיג, באַשטים איך מיר: ווי עס איז, אין חופּה-טאָג פאַסטען וועל איך ניט! די כלה מעג אַריבערטרעטען איבער דער שוועל פריער פאַר מיר, נאַרישקייטען... און אָפּשערען די כלה די האָר, פון וואָס פאַר אַ פאַרב זיי זאָלען ניט זיין, וועל איך ניט לאָזען, בשום אופן רצד! און זי וועט קיין האָר-באַנד און קיין שייטעל ניט טראָ-גען, נאָר די אייגענע האָר... לאַנגע, צו קורצע צעפּ, צו „וויקע-לעך". און איך שמייכעל, האַלב שוין דרימלענדיג, אין קישען, צי אין דער פינסטערניש אַריין: גבריאל יהודה ליכטנפעלד וועט פון מיר הנאה האָבען.... אַפילו זיין געגען צד — חיים זעליג בלאָנימסקי — אַ קענער איז ער האָך! וועט אויך מודה זיין, צו-שאָקלען מיט'ן קאָפּ...

און איך שלאָף אַזוי פאַרטאָג, און מיין האַרץ, דאָס אַלט-קינדישע, איז וואַך, און אונטען, פאַר די פענסטער, צוויי פורען פאַרפאָרען, צוויי פויערים גיבען מיט צוויי בייטשען אַ קנאַק אין דער לופט, איינעם און דעם צווייטען, אַזויערנאָך צו וויסען געבענדיג, אַז זיי זענען געקומען, אַז עס איז צייט צו פאָהרען אויף מיין חתונה. איך כאַפּ מיך אויף, באַשטעטיג, נאָך פאַר'ן אָפּגיסען די נעגעל: ניט פאַסטען, ניט לאָזען שערען, אַפילו ניט צעברעכען דאָס גלעזעל אונטער דער חופּה, און—יעבור עלי מה! און אפשר נאָך זיך איינשפּאַרען און ניט לאָזען אַרומדרעהען די כלה אַרום מיר זיבען מאָל! פאָרוואָס—זיבען? מן הסתם, אַ מנהג עכו״ם...

איך גיס מיר די נעגעל אָפּ און דערפיהל אין האַרץ עפּיס אַ שטיק שווער בליי:

— אָבער פאָרט ווי זעהט זי אויס...

און דערווייל כאַפּט מיר אָן פון הינטערווייטלעכץ אַ מומע, די נאָהענטסטע שכנה, דאַכט זיך — די מומע יענטע, מיט אַ גרין שטיק זייף אין דער האַנט, די דינסט שטעלט מיר גלייכצייטיג פון פאָרענט אַ שיסעל וואַרם וואַסער... און — רבונו של עולם! — שרייט די מומע אויס — אַ האַלז דאָס האָט! — און בויגט מיר מיט געוואַלד צום וואַסער צו, און שייערט דעם האַלז, און שייערט... די מאַמע גיט אַרויס וועש... איך באַמערק ערשט: איבער דער פּאָרלאָגע אַרום און אַרום—פעקלעך קליידער, עסענוואַרג, איך באַמערק אויך דעם הויפּ'ן פוטער-קיכלעך, וואָס מען פּאַקט ערשט אין אַ פרישען זאַק אַריין... אַי, אַי! — שרייט אויס אַ צווייטע מומע וואָס העלפט פּאַקען — ווי אָן טויט, אָן זאַלץ פאַרגעסען! לעג — ענטפערט די מאַמע — אין דעם זעקעל פון די פוטער-קיכלעך אַריין, פאַרבינד אין אַ טיכעל און לעג אַריין....

— דאַווענען, דאַווענען!—קאָמאַנדירט דערווייל דער טאַטע...

נאָך אַ ווייַלע און — מען פאָהרט... מען פאָהרט פלאַך-לאַנד, צווישען פעלדער, וואָס ציען זיך רעכטס און לינקס, עפּיס מידע, גאָל אָפּגעשניטענע, אין אַ מרה שחורה פאַרזונקענע... כאָטש איבער זיי אַזאַ בלאָה יום-טוב'דיגער הימעל!

— רעגענען — באַמערקט עמיץ — וועט שוין זיכער ניט...

— דער חתן איז דאָך קיין נאַשער ניט...

— די כלה מוז אויך ניט זיין!

איך הער און פאַרזינק באַלד אין מיינע געדאַנקען. איך זיץ אויף דער ווייבערישער פור, מיט דער מאַמען און מיט די עטליכע מומעס, איך געדענק שוין ניט וועלכע, צוזאַמען אין שטרוי געפּאַקט. אויף דער ערשטער פור, וואָס גייט פאָראויס — דער טאַטע מיט פעטער׳ס... איך האָב מיט די ווייבער ניט וואָס צו רעדען, מיט׳ן הימעל האָב איך מיר באַלד אָנגעזעטיגט, אַליץ בלאָה און בלאָה... און אַרום אויף די פעלדער אויך ניטאָ, וואָס צו זעהן. עס ציהט זיך און ציהט אַליץ די זעלבע פלאַכע געגענט. מאַנכע פעלדער טראָגן נאָך צו ביסלעך גרינס צווישען גרינעם (פרעגט מיר בחרם, וואָס עס איז אַזוינס) פוישען אַרום גרויע און ווייסע פלעקען־פויערים און פויערטעס אין דער היימישער לייווענט; אַזוינע, וואָס איך זע יעדען זונטאָג אין שטאָדט אויפ׳ן טאַרג... און איך דערמאָהן מיך פלוצלונג, אַז איך פאַסט, ווער ביז, צי אַרויס דאָס זעקעל פוטער־געבעקס, די מומעס קוקען מיט ווילד אומצופרידענע אויגען, די מאַמע מאַכט זיך ניט זעענדיג; איך נעם אַרויס אַ „וויקעלע“, ביים אַריין — לויטער זאַליץ! דאָס זאַלץ זעקעל האָט זיך אין פאָרן אויסגעבונדען, דאָס זאַליץ פאַרשאָטען... ניט צום עסען, אָבער יוצא געוועזן האָב איך; ווּדאי זאָגען ביים מנחה, וועל איך אַודאי ניט!

און עפּיס הויבט מיר אָן דערויף באַנג צו טהון. פאַרוואָס? איך הויב אָן קלערען פאַרוואָס, און קאָן ניט דערקלערען... דערווייל הויבט זיך פלוצלונג אָן באַרג אויף. דער באַרג אויף מאַכט אויף מיר אַן אומגעהייערען איינדרוק, מעהר ווי שפּעטער די שווייץ... די כאָמאַנט׳ס הויב׳ן זיך איבער די קעפּ פון די פערד, דער פויער שפּרינגט אַראָפּ איך—נאָך, און מיר געהען, ער מיט לייצען אין דער האַנט, איך — קלויבענדיג קיילעכיגע און פלאַכע גאָלדיג און אָראַנזש־פאַרביקע שטיינדלעך פון די פעלזען ווענט, צווישען וועלכע מיר שניידען זיך אין האַרץ פון „באַרג“ אַריין.

— פון דעם באַרג האַקט מען מעטאַלען, יאָ, טאַטע?

דער טאַטע איז פאַרנומען אין אַ געשפּרעך וועגען אַ געשעפט פאַר מיר... אַ יאָהר קעסט וועט ער מיר געבען, זעקס רובעל אַ

וואָך פון נדן וועל איך האָבן און אַ געשעפט — פאַלט ער אַריין אין גדלות — וועט זיך שוין געפינען, אַ מענטש וועט ער שוין ווערן!

באַהאַלט איך די אָנגעקליבענע שטיינדלעך פאַר גבריאל-יהודה ליכטנפעלדס-וועגן; ער וועט וויסן!

דערווייל צוריק באַרג אַראָפּ — די פעלזן-ווענט צעגעהן זיך רעכטס און לינקס און פאַלן אַליין אויך טיפער און טיפער, און פאַרשווינדן, — אַ נייע געגענט. מעהר געבליבן גרינס אויף די פעלדער. און אונטער'ן, מיר דאַכט זיך עפּיס, נאָך בלויערן הימעל, צווישען די פאַליעס, גרינס אין פעלד, און אַרום אַלערליי פאַרביקע שאָך-ברעטער, ציקצאַקען און בייטען — פּישען אַרום גאָר אַנדערש געקליידעטע פויערן, לעבעדיגע פאַרבען: רויט, גרין און נאָך עפּיס, וואָס איך קען ניט אָנרופען. זיי קריכען אויך אַרום געבויגענע און טוהען עפּיס, און איך וויים ניט וואָס, און עס טהוט מיר וועה:

— פאַרוואָס ווייסט ניט איין מענטש, וואָס דער צווייטער טהוט?

און דערווייל שטעלט זיך אויף אַ פויער אויפ'ן פעלד, קוקט זיך אום: וושידי יאַהאָן! און הויבט אונז אָהן צו ציילען, מיר שווייגען און פאַכען שווייגעדיק אַריין אין אַ געדיכטען וואָלקען פון שטויב; שניידען זיך באַלד אַריין אין אַ סטאַדע קי און —

— געלויבט איז גאָט! — זאָגט דער טאַטע — אָנגעקומען!

— זאָל זיין מיט מזל! — זאָגט די מאַמע.

מיר פאָרען אין דאָרף אַריין. עס לויפט שוין אַנטקעגען דער איד, ביי וועלכען מיר וועלען איינשטעהן, שבתדיק געקליידעט, אַזוי ער, אַזוי זיין ווייב, אַ ברייט-פּלייציקע אידענע, וואָס אַ קליין באָר-וועס מיידעלע, אַ צעשראָקענס פאַר די פרעמדע לייט, האַלט ביים פאַרטוך, און קרימט דאָס איינגעריכטע פנימ'ל, ניט וויסענדיג: וויי-נען, צי לאַכען...

מיר קריכען אַראָפּ, מיר וועלען צוגעהן צו פוס... מען פרעגט פון אונזער זייט:

— די מחותנים געקומען?

— נאָך ניט, — ענטפערט מען — מיט גאָט זיין אַ הילף-קומען...

— באַלד — זאָגט דער טאַטע, — אַזוי ווי זיי וועלן קומען, זאָל חיים (דער צווייטער איד, וואו די מחותנים וועלן קומען און איינשטעהן) מודיע זיין, באַלד באַדעקענס און באַלד—אַ חופה.

— אַ מענטש האָט קיינמאָל קיין צייט ניט! — מורמלט די מאַמע, ניט צופרידן פון אַלע איילענישען. און די מוהמע יענטע פראָטעסטירט:

— און ווען זיך אָפּוואַשען, אָנטהאָן...

איך כאַפּ אַ ציטער פאַר מיין האַלז, ער פלאַמט מיר נאָך... מען גייט אין שטוב אַריין. מיר פאַרגעסט מען דערוויל אין דרייסען, און איך האָב שוין אָפּגעריסען פון דער מוטער'ס פאַרטוך דאָס קליין פאַרמורועט מיידעלע, מיט די ווייס=פלאַקסענע הערעלעך. בלויע, צע=שראָקענע און אין איין וועג'ס צעשמייכעלטע אויגעלעך, כאַפּ עס אויף די הענט, וואַרף אין דער הויך און כאַפּ עס צוריק פון דער לופט, און דאָס מיידעלע לאַכט, לאַכט, און דאָס געלעכטער'ל קלינגט אַזוי לעבעדיג=לוסטיג און פריי — —

און „חיים" קומט אָן פון אַן אַנדער זייט אַ פאַרסאָפּעטער, נאָך פון ווייטענ'ס רופענדיג:

— געקומען! געקומען — זאָל זיין מיט מזל!

— — — — — — — — — — — —

אַז איך בין פון אונטער דער חופה, צוליב אַ קליין רעגענד'ל, אַנטלאָפען אויפ'ן גאַניק אַרויף פאַר דער שטוב, און די כלה, מיט די כלי=זמר, מיט די ברענענדיגע הבדלות, מיט דער חופה, מיט'ן קליי=נעם, ליב צעשמייכעלטען גבריאל יהודה ליכטענפעלד זענען מיר נאָכגעקומען — האָב איך זיך שוין דערמאַהנט.

צומאָרגענס, אַ שטאַרקע הערבסט=זון רייסט זיך מיט געוואַלד אין קליין האָרפישען פענסטער'ל אַריין, צווישען פאַרפלאָנטערטע בלעטער, וואָס שפּאַרן פון געלע טעפּלעך אַרויס און קריכען איבער די שייבלעך. זי וועקט מיר אָן אַ גרוי קריכענדיקען געדאַנק אין געהירען:

— און שוין? דאָס איז עס אינגאַנצען?

מיין צווייטע, ערשט באַקומענע העלפט, ליגט, איבער'ן קאָפּ באַדעקט. שלאָפט. און אפשר ניט, און טראַכט דאָס זעלבע, וואָס איך. פיללייכט שעמעוודיקער, מיט מער האַרצווייטאָג... פיללייכט ווײנט

זי גאָר אין דער שטיל, און עס כאַפּט מיר אָן פלוצלונג אַ ניט קלאָר רחמנות אויף אונז ביידען, ווי עפּיס אויף צוויי פישלעך, וואָס וועלן זיך צאַפּלען אין איין נעץ...

און שוין? און דאָס איז עס אינגאַנצען?

און דער „כאלו כפאו שד" איז אמת'ער אַלס די אַלע ביכער און ביכלעך פון דאָרט, אין דער היים, אויפ'ן פרעמדען בוידים... געבאָרען געוואָרען עפּיס, עס קריכט אַרום אין האַרץ... נאָר עפּיס קריכענדיק'ס, אָן גאָלדענע פליגעלעך, אָן שטראַלענדיגע אייגעלעך, אָן פאַרב... באַוועגט זיך פויל, און שטום, אָן קלאַנג... איך דער־טראַכט ניט מיין גערדאַנקען־בילד: אַ פעטער קלאַפּט. אַ פעטער רופט צום דאַווענען; דער משכילישער פעטער: צום מנין דאַרף מען מיך... איך וואַרף ראַש אויף מיר די קליידער אַרויף — „באַלד, באַלד", און לויף אַרויס צום פעדער־הייזל... ודודי חמק עבר — ניטאָ שוין דער פעטער, און דאָס פעדער־הייזעל האָט אַן אָפען טיר אין אַ קליין דאָרפישען גערטעל אַריין, און מיך כאַפּט פלוצלונג אַרום אַ שטאַרק־דופטיק־האַרבסטנדיקע גאָרטן־לופט... און איך אַנטלויף פון די געבעט־קלאַנגען, וואָס קומען פון דער שטוב, לינקס, רעכטס, אין גערטל אַריין, און בלייב שטיין אין אַ פרעמד, קליין, גרין און אַנדערש פאַרביג גערטל... פון ערגיץ אַ פייגעלע פּיפּצט און איך פאַרגעס מיט אַ מאָל מיין ניי שטויב שטום באַשעפעניש אין אַ קעמערל פון פאַרבאָרגענעם האַרץ. און עטעם שטאַרק די פרעמד־וועלטיגע פרייע לופט אין מיין ענג שטעדטיש בית־המדרש'דיגער ברוסט אַריין, און זויג מיט דורשטיגע אויגען די דאָרפיש־שרייענדיגע פאַרב'ן... און שפּרינג צו און דערקען מיט פרייד מיין אַלט־באַקאַנטען מאָן (מען פלעגט איהם אויפ'ן מאַרק באַקומען) און שאָקעל מיט'ן קעפּל פאַרביי דעם אויער און פאַרנעם דאָס קלאַפּען פון זיינע שוואַר־צע קערענדלעך, און לויף צו'ן אַ רויט פלאַמענדיגער רויטער רויז צו, די אייבערשטע קליידעלעך פלאַטערען אין דער קיים רירעוודיגער לופט. ציטער ניט, רויט בלימעלע, מיין האַנד איז צום רייסען ניט גע־ווענדט... און אָט פון דינינקע שטענגעלעך ציען זיך שמאָלע, לאַנגע, בלאַס־בלויע בלעטער אַרויס, ווי מיין מאַמעס סטענגעלעך אין ראש־השנה ציפיק... ווי רופט מען אייך, סטענגעלעך? שווייגן זיי און

פלאַטער׳ן... און אַט בײַטן טעלעכע... שפּראַצען פון זיי, דעם בלויען הימעל אַקעגן, עפּיס עק׳ן, לענגלעך געבויגענע, פון רע־טעך, מייערן, צי ווייס איך וואָס... ווערט מיר פּלוצלונג ענג און אומעטיג אין דעם קליינעם גערטעל מיט אַזויפיל אומבאַקאַנטע, און איך שפּרינג אַריבער אויפ׳ן פרייען וועג אַרויס... וואו איז מיין דיים? רעכטס, צי לינקס...

„מע!" דערהער איך, און דערזעה אַ בהנעם... אַ שייגעצ׳ל אַ קליינ׳ס, אַ באָרוועס, שעפּט און גיסט, איף דער צעמבראָנע שטייענדיג, פון בהנעם אין קאָריטע אַריין... די קו ביי דער קאָריטע, מיט די שווערמוטיקע קעפּ און קוים גלאַנציגע, גרויסע אויגען טרינ־קען, און הייב׳ן די קעפּ אויף, צווישן איין שלוק און דעם צווייטן, צום הימעל אַרויף, צום בלויען אין דער שטילער וועלט אַריין.— מע—ע. און ניט צו דערקענען: פרייד אָדער טרויער... מע—ע...

דאָס שייגעצעל לאָזט דעם געלעערטען עמער פון דער האַנט אַרויס גיט זיך דער עמער אַ וויעג אין לופט, וואַרפט זיך, נאָך אַ צאַ־פּעל און באַרואיגט זיך און בלייבט שטיל. אַש וואָלט געזאָגט: פאַר־קוקט אין בהנעם סוד אַריין... דאָס שייגעצ׳ל, מיט׳ן בראָנזענעם לייב, וואָס שטאַרט אַרויס פון גראָה־לייווענטענעם בוזעם, און געל־לײמיקע פיס שפרינגט אַראָפּ, הייבט פון דער ערד דאָס בייטשעל אויף, גיט אַ הפקר־פייף מיט׳ן מויל, די קו דרעהען די קעפּ אויף; אַ קנאַק מיט׳ן בייטשעל, עס רירען זיך די קו... אַרויס, פון דאָרף אַרויס, איבער׳ן אָפּגעשניטענעם פעלד, וואו פון ווייטענס בראָנירט שיין אַ פייער און טעלעכע געבויגענע פויערטעס קלויבן עפּעס עט־וואָס ווייטער... מע—ע הערען זיך נאָך די קו און עפּעס אַ פייגעל גיט אַ שניט דורך די זונען גאָלד געפּלאָסענע לופט מיט אַ גוואַלדיק־הייכן פּיפּס, אַזוי דאַכט זיך מיר, און ווייטער שטיל... אָבער די שטילקייט איז מיר שרעקיג פרעמד, ניט מיינע... דאָס איז ניט די היימישע שטילקייט פון מיינס אַ שבת אָדער יום־טוב... איך גיי אין דער שטילקייט אַריין, אָבער ווי אין אַ פרעמד אַריין, מיט איינ־געהאַלטענע טריט און באַוועגען. —

גבריאל־יהודה ליכטנפעלד... עפּיס אין אַ געשטיקט קאַפּטל, אין אַ שלאָף־רעקל, אין שטעק־שיך — אַ צעשמייכעלטער. און

עס וואַרפט זיך מיר אין די אויגן אַריין זיין ענלעכקייט צו ר׳ משה׳ וואָהל, דאָס זעלבע האַרציגקייט, די זעלבע שטילע שטערנדלעך־אויגען... כ׳וועל איהם פרעגן, אַלץ פרעגן. ער ווייסט, ער מוז אַלץ וויסען... און מיר קומען זיך אַנטקעגען, נעענטער, נעענטער, גאָר נאָהענט, פון האַרץ צום מויל שווימען שוין די ביטערע פראַגן, מאַנכע דרעהען זיך אַרויף, ווי פאַרפּלאָנטערטע שנירלעך. און ער גיט אַ פרעג: ביזט ניט ביים דאַווענען?

איז אין מיר אַלץ מיט אַמאָל איינגעפאַלען, ווי איפגעשלאָגען און איפגעבלאָזען אייער־ווייסל אונטער אַ קילן הויך. און עס קנוילט זיך אַלץ אין מיר און שרומפט זיך איין, און אויפן אָרט פון פילאָזאָף שפרינגט אַרויס דער ישיבה־בחור און פרעגט צוריק: און איר? גייען מיר אַ ווײַלע שווייגענדיג מיט ליפן פאַרפרעסטע, אויגען אַראָפגעלאָזטע, ביז ער גיט נאָכאַמאָל אַ פרעג: שרייבסט עפּיס שירים? איך שרייב... וואָס שרייבסטו? איך פערצעהל, און ווי אונטער דער ערד וואַקסט אַרויס מיין פעטער, דער משכיל, מיין „קהלת״־מיין שריפטען־זאַמלער... פון וואָס רעדט איהר עס אומגעדאַוועט? איב ער שרייבט? שרייבט און פאַרלירט, שרייבט און צערייסט, שרייבט און פאַרברענט... אַ מערכה, איך! איך גנב׳ע אים אַפער פון אונטער די הענט... צעריסענע שטיקלעך קלייב איך צונויף, קלייב צוזאַמען... עס וואַקסט אַ שרייבער... האָסט עפּיס מיט ביי דיר? פרעגט ליכטענפעלד. אין דער זעלבער סעקונדע דערהערט זיך פון וויט׳ן הויז אַרויס מוזיק... אָנבייסען, שבע ברכות, אַהיים פאָהרען...

אַלײן געשעהן און איך האָב גבריאל־יהודה ליכטענפעלדן גאָר ניט געפרעגט, קיין תשובות אויף שאלות ניט באַקומען, און די שאלות אַליין האָבן זייער לעבן און זאַפטיקייט, זייער האַרבקייט און ביטערקייט פאַרלאָרן, זיינען, גלייך אַ שפּעט ווילדן גראָז, איינגעשרומפען און פאַרוועלקט געוואָרען און פאַרקנוילט זיך אַרגיץ אין מיר אין אַ פינסטער קעמערל פון האַרץ, אין דער טיף, וואו זיי וועלען ליעגן לאַנג, לאַנג, ביז זיי וועלען פון דרויסען נייעם טוי און נײַ ליכט באַקומען און וועלען אַלס אייביגע פראַגען בלייב׳ן, אויף קיין ענטפער ניט וואַרטענדיג, ניט האָפענדיג, ניט פון קיינעם

אויף דער ערד, ניט פון קיינעם אין הימעל... אָבער אויפלעבען וועלען זיי, נייע קליידער באַקומען און אַ נייעם קלאַנג...

מען געזעגענט זיך, האַרציג און ערלעך שייד איך זיך מיט גבריאל-יהודה ליכטנפעלד, ביי וועמען איך וועל קיינמאָל שוין גאָר ניט פרעגען, נאָר לערנען זיך ביי איהם אַ ביסעל מאַטעמאַטיק, אַרויסגעבען צוזאַמען אַ ספר מיט שירים, וואָס וואַרפט מיר אין אַ תמימקייט, ווען איך דערמאָהן זיך אָן זיי, און מען פאָהרט צו־ריק, אַהיים... מיך מיט מיין צווייטער העלפט האָט מען אין אייגענעם הויז, אוינטען אויפ'ן פאָכטער, מיט אַ פענסטער אין „פאָרציעניע“ אַריין געהונגען; דאָס ווער איך ביים געזעגענען געוואָהר, דער טאַטע פערצעהלט עס ליכטנפעלדן פאַרן אויפזעצן... וואָרן צו מיר קומט מיין טאַטע צופאָהרען, וועט ער אַ שטוב פאַרנעמען...

און אָט זיץ איך אַ באַוויינטער מיט מיין צווייטער העלפט אויבען אָן, קעגנאיבער אַ פעטער מיט אַ מוהמען... און דרעמלען זיי איין פאַר מידקייט (אַ גאַנצע נאַכט געטאַנצט), שלאָגען זיך קאָפּ אָן אין קאָפּ און שפּרינגען אָפּ, און טרעפען זיך ווייטער, שעם איך זיך צו לאַכען, און זי, זייער דרעמעל באַנוצענדיג, גיט אַ שעמעוודיקען פרעג: קענסט טאַקע אַזוי גוט לערנען? יאָ...

און זי כאַפּט מיר דאַנקבאַר אָן ביי דער האַנט...

און זיצסט און לערנסט? ניין! און זי לאָזט אָפּ די האַנט און נאָך אַ ווײַלע: — און אַז איך וועל דיר בעטען...

און די האַנט רוקט זיך צוריק; עס ענטפערט פאַר מיר דער פוהרמאַן: וויאָ, פאַדלע! פון געשריי כאַפּן זיך פעטער און מוהמע אויף.

צוריק פלאַך-לאַנד. לאַנגוויילינג. דער פעטער און די מוהמע דרעמלען שוין נאָכאַמאָל, — דאַכט זיך, מיין צווייטע העלפט אויך. די שטילקייט מיט'ן דרעמלען ווערט פון צייט צו צייט איבערגעריסען דורך געהפעריען פון די אַנדערע פוהרען אונטער אונז. דאָרט איז מען זיך, זעט אויס, משמח... און פון — — טפּרו — מיט וואָס דער פויער, דער פוהרמאַן שטעלט פון צייט צו צייט אָפּ די לויפענ־דיגע קליינע קאַרע פערדעלעך; שפּרינגט אַראָפּ, פאַרריכט עפּיס

ביים אַלטען, צונויפגעקניפטען געשפאַן, שטעלט אַ פוס אויפ'ן ראָד, ווייטער איפ'ן געזעס און — וויאָ, פאַדלע...

די פערדלעך דערשרעקען זיך ניט, באַליידיקען זיך ניט, אַבי ניט קיין בייטש, רירען און לויפען זיך ווייטער זייער שטיל איילינען גאַנג איבער'ן האַרט-געוואָרענעם זאַמדיקען וועג און אין דער שטיל-קייט הערט זיך דאָס קלאַפען פון די פערדישע בריסטן אונטער'ן שטילן, לייטזעליק-אויסגעשפרייטען בלויען הימעל, גלייך שטיינדע-לעך קלאַפען אין אַ זעקעל. פלוצלונג אַ פייף מיט דער בייטש איבער די פערדלעכס רוקן. און דער פויער ווענדעט זיך צו אונז דרייפערטעל אום און, גלייך ער פאַרענטפערט זיך פאַר זיין גרויזאַמקייט קעגן די קליינע קאַרע פערדלעך: אַ רעגען וועט זיין...

און ווענדעט זיך צוריק אום און לאָזט טיפער אַריין דעם קאָפ אין חיים פון דער סיערמיענגע. „אַ רעגען וועט זיין" דערהערט מיין דרעמעלדיגער פעטער, כאַפט זיך אויף, קוקט זיך אומרואיק אום. איך קוק איהם נאָך. ווירקלעך. דער הימעל טריבט זיך, די לופט — אָנגעזאַפט מיט נעץ, לינקס רוקט זיך אָן אויף אונז אַ רעגענדיגע וואַנט, אויבען די זון הויבט אָן טוקען, ווי אַ בלאַנקער שפיגעל אין שטיקער-ווייסע וואָלקען, מאַנכע — וואַטע, אַנדערע זילבער, עס ציען זיך איך גראָה היכיגע — אויף דער זון, אויף דער זון!

— דיר — ניט קאַלט? — ווענדעט זיך דער פעטער צו דער מוהמען מיט אַ אומרואיג צערטלעכען אָפקלאַנג, און, ניט וואַרטענ-דיק אויף קיין ענטפער, פאַרריכט ער איהר די שאַל אויף די אַקסעל, פאַרשפיליעט זי פון פאָרענט ביים האַלז. ניין יוסף! ענטפערט די מוהמע, און עפּוס איהר שטים איז אַזוי ווייך, און די גרויסע, גרויסע אויגען קוקען אויפ'ן פעטער פייכטלעך, צערטלעך, ציטעריק-דאַנקבאַר. איך באַמערק ערשט, ס'אַר אַ גרויסע, גרויסע אויגען די מוהמע האָט, און די ליפען אירע, די דינע, בלוילעכע און איהר מאָגערקייט, און באַמערקט ערשט, וואָס אַלע ווייסן שוין לאַנג, אַז זי איז אַ קראַנקע. אַ ווינטעל רופט זיך פון ערגיץ אָן, דאָס וואָלקן-געיעג אויף דער אָפגייענדיגער זון געהט שוין צו ראַשער, ער ווערט שאָטענדיגער, קילער, מאַנכע טראָפען פאַלען.

— ניט געדאַרפט פאָהרען! — ברומט דער פעטער.

— שאַדט ניט! — ענטפערט די מוהמע...

— זיין אַ גרויסער רעגען? וווּנדערט זיך דער פעטער צום פויער, אָנקלאַפּענדיג איהם אין ברייטען אַקסעל, ווי מען קלאַפּט אָן אין אַ טיהר...

— אַ ווינט געוואָרען — ענטפערט דער פויער, אונטערטרייבענדיג די פערדלעך — אפשר פאַרהאַלטען ביז צו דער קרעטשמע...

דער פעטער ווענדעט צוריק זיין פאַרבאָרגען בליק צו דער מוהמען, זי ענטפערט איהם מיט'ן בליק — כמעט טרייסטענדיג, און איך פיהל, אַז זייערע בליקען, טרעפענדיג זיך אין דער לופטען, האַלזען זיך, קושען זיך... אַזאַ'ן אַלט פּאָר פאַלק!

און אָט די קרעטשמע! אַקוראַט פאַרפאַרן צו דער צייט. דער רעגען הויבט שוין אָן געדיכטער טריפען. דער פעטער יוסף איז שוין אַראָפּגעשפרונגען און נעמט אַראָפּ די מוהמען און פיהרט זי אין קרעטשמע אַריין. איך בין שוין אויך אונטען, און וויל העלפען מיין צווייטער העלפט, וואָס האָט זיך שוין אויפגעשטעלט, און אַ פוס אויף דעם וואָגען-לייטער אַרויפגעשטעלט, און — האָב הילצערנע הענט, די זעלבע הענט, וואָס זיינען ניט געוועהנט אויסצוּרייסען אַ בלימעל, שטרעקען זיך ניט אויס... עס העלפט אַרוים אַ אונטערגעקומענער פון דער צווייטער פור. זיינען מיר שוין אינערווייניג, מען כאַפּט שוין אַריין די פעקלעך, עס וועט זיין עפּיס צו פאַרטרינקען און צו פאַרבייסען:

— הערבאַטאַ! הערבאַטאַ! — רופט דער פעטער יוסף.

אַ גויאישע קרעטשמע. — כ'וועל ניט טרינקען! — שפאַרט זיך איין די מוהמע.

— נאַרעלע, טרינקען מעג מען...

— ווער ווייס, וואָס פאַר אַ טאָפּ... דער פעטער יוסף לייפט אַרוים פאַר דער טיהר און קומט אַריין מיט אַ בשורה — אַ סאַמאָוואַר!

די ווייבער פאַקען אויס די פעקלעך און שטעלען אויפ'ן טיש, וואָס אַ מוהמע האָט שוין צייט געהאַט צו דעקען.

— לאָז אַ האַלבען טיש פאַר מילכיגס! — זאָגט די מאַמע.

— פאַר'ן געזאַלצענעם צוקער-געבעק'ס?

— ווער וואַשט זיך?

אַ געוודער, מאַנכע וואַשען זיך, אַנדערע געהען שוין אַרום איבער דער שטוב מיט גלעזער טעה אויף די פלאַכע הענט, און איך דרעה מיך איינער אַליין אַרום איבער דער קרעטשמע און פייף, אינערליך אין מיר פייפט, פונקט ווי דער באָרוועסער שייגעץ האָט געפיפען, און איך פיהל, אַז עס ווערט מיר לייכטער, גרינגער, אַז די רעשט נעפעל פון די אומעטיגע וואָלקען צעשווימען... בע, אַליץ נאַריש! מען דאַרף פייפען; דאָס מויל, נאַטירליך גלייך, ווי די הענט, פאָלגט ניט, אָבער אינערליך צעשפּרייט זיך אַ שטיקעל הפקר אויף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען... אויף זאַמושץ, אַפּט, צווזמער, וואַרשע, גרויספּויל'ן און צוריק וואַרשע — ביז עפּיס נייעס וועט קומען... אַ פייף ווירקט, אַליץ, וואָס קומט אַריין אין אונז אומגע־ריכט, איידער מיר האָבען צייט דערפאַר טיר און טויער צו פאַרמאַכען, זיך פאַר'ן פרעמדען צו פאַרנעפּלען, אין פיל פון מיינע שריפטען וועט זיך הערען דער פייף: „דער כעלמער מלמד" „חזק" און דער גלייכען: עטוואָס דערפון אין „שטריימעל", אָבוואָהל איך האָב עס אַנדערש געמיינט... איך פייף אין קרעטשמע אַרומגייענדיג, אינער־ליך, האַרציג אינערליך, און פלוצלונג — מיין צווייטע העלפט מיט אַ ניט צופרידן געזיכט:

— וואו ביסטו געווען בשעת'ן דאַווענען? —

— פעפען געהערט.

זי ווערט ברוגליך־צאָרניג: וואָס?

פערצעהל איך פון שייגעצ'ל פון באָרוועסען, פון זיינע קי, זיי׳ערע אויגען און זייער פייפען... און זי הערט, דאָס ברוגליך צאָרניגע גייט אָפּ, זי צעשמייכעלט זיך... און פרעגט ענדליך, צי איך אַליין קאָן פייפען — — — —

דערמאָהן איך מיר איצט נאָך אַ פייפען, וואָס איך האָב ערשט מיט עטליכע יאָהר צוריק געהערט, און וואָס האָט אויף מיר שפּע־טער אַ גרעסערע און טיפערע ווירקונג געהאַט אַלס דאָס ערשטע פייפען. עס איז געווען אין דער שווייץ, אויף אַ באַרג, וואו איך בין אָוועקצייט געלעגען, נאָך אַ שטאַרקען האַרץ־אָנפאַל, מיד, גלייכגילטיג, קוים־זעענדיק און קוים־הערענדיג, וואָס אַרום מיר טהוט

זיך. אויערן אָפֿענע און אויגן אָפֿענע, און — די שווייג, און קוקן און הערן ווילט זיך ניט. וואָס קומט אַליין, וואָס שלייכט זיך אַריין, — בלייבט; עס בלייבט אָבער פֿיל, טויטלעך גראָה און מישט זיך מיט דעם, וואָס אין מיר איז, ניט און ווירקט דעריבער ניט... אויפֿ'ן באַרג־רוקן נידעריגער — גראָזען. שווייצער־קי, רופֿט זיך אַ גלעקעל דאָ, אַ גלעקעל דאָרט, שווימט אַרום, פֿון אָרומען גראָז דאָ און דאָרט אַ רויטליכער פֿעטער רוקן, הויבט זיך אויף אַ שווערער, שווערער קאָפּ און קוקט זיך אום ניט זעהענדיג... און ווייטער, קלינג, קלאַנג. די קי האָט אַ פֿעטען גראָזיג שטיקעל דערזעהן און גייט איבער... און אונטען, דעם באַרג צופֿוסענס קלינגט שטיל אין די טענער פֿון די גלעקליך אַריין דאָס שמאָלע, זילבערנע געשלענגעלטע, שטיפֿעריש, שוימענדיג יאָגענדיגע בערג־טייכעל... און אויף יענער זייט טייכעל — קליינע צעוואָרפֿענע בלאַנק־ווייסע הייזלעך מיט אָפֿענע גרינע לאָדען און קריסטאַלענע פֿענסטערלעך, וואָס קוקן לאַכעדיג, לויכטענדיג און פֿריי אין גאָט'ס וועלט אַריין — און פֿון די פֿענסטערלעך רייסען זיך קלאַנגען אַרויס, פֿון מאַנכע פּיאַנע ווערט געשפּיעלט, אויף ווייטערע בערג יאָדעלט מען און אָפּקלאַנגען וויעגען זיך, וויעגען זיך... און אַלע טענער שווימען זיך צוזאַמען אין דער שמעקעדיגער לופֿט און קומען מיר צום אויער... און די פֿאַרבען גיסען זיך צוזאַמען, דאָס גרינס, דאָס ווייסקייט, דאָס גראָהקייט פֿון פֿעלז אין דער הייך, דער בלאָה, בלאָהער הימעל איבער דעם אַלעם און גלעט מיין האַלב שטאַר אויג. און פּלוצלונג פֿון צווישען די ווייטערע ווייסלעך און ווייסע בערג־שפּיצען — אַ קנאַל און אַ צווייטער, אַ אָנזאָג, דער שטורם גייט! מיט אַמאָל — אַ פֿאַרקנוילטער וואָלקען רוקט זיך, רוקט זיך, אַ ווינט, ווי פֿון אַ קייט אָפּגעריסען, צעיאָגט זיך ברומענדיג... די קי לייפֿען אַראָפּ, שרעקיג קלינגען די גלעקלעך. אַ קליין פֿאַסטוכעל, אויך אַ באָרוועס און אָן אַ היטעל, קנאַקט נאָך מיט אַ לאַנגער, עפּיס מאָדנע איבער לאַנגער בייטש... און אונטען ווערען די לאָדען פֿערקלאַפּט, די פּיאַנע — פֿערשטומט געוואָרען, דאָס יאָדלען איבערגעריסען... איך גיי פֿויל און טויט מיד זיך שלעפּענדיג באַרג אַראָפּ און זעה, ווי דאָס שווייצער שייגעצעל לאָזט די קי, איין פּאַרטיע נאָך דער

צווייטער, אין שטאַלען אַריין — פערקלאַפּט זיי מיט אימפּעט און ער אַליין בעהאַלט זיך ניט, גייט צוריק, באַרג אַרויף גייט ער... כיר אַנטקעגען, אָבער מיר ניט זעהענדיג, און די לופט איז פול מיט בתמעריי, און צווישען די ווייטע, שוין אין נאַסען נעפּעל פאַרשלייערטע בערג שפּיצען צעשפּילט זיך דער דונער און דער קנאַל, און אַ פלייץ, אַ מבול פון הימעל, אַ געדויש, אַ געפּילדער און אַ האַלבער פינסטערניש, דאָס שווייצער גן-עדן איז מיטאַמאָל אַ שרייעדיג ליאַרעמדיג גיהנום געוואָרען, עס גיסט און קנאַקט און אין מיטען דערינען — מיין שווייצער-שייגעצעל, דאָס באָרוועסע, האַלבנאַקעטע מיט'ן פרייען צעשויבערטען קאָפּ, שפּרינגט אויפ'ן רוקען פון באַרג אויף אַ שטיק פעלז אַרויף, לייגט צו די פלאַכע הענט צום מויל און פייפט אין דער וועלט אַריין, און שניידט מיט'ן פייפען, ווי מיט אַ מעסער, די האַלב פינסטערניש, דעם שלאַקס-רעגען, דאָס געקנאַלעריי פון צווישען די בערג אַהורך, און פייפט אַלץ דרייסטער און דרייסטער, שאַרפער און שאַרפער:

— איהר וועט! איהר מוזט מיר הערען!